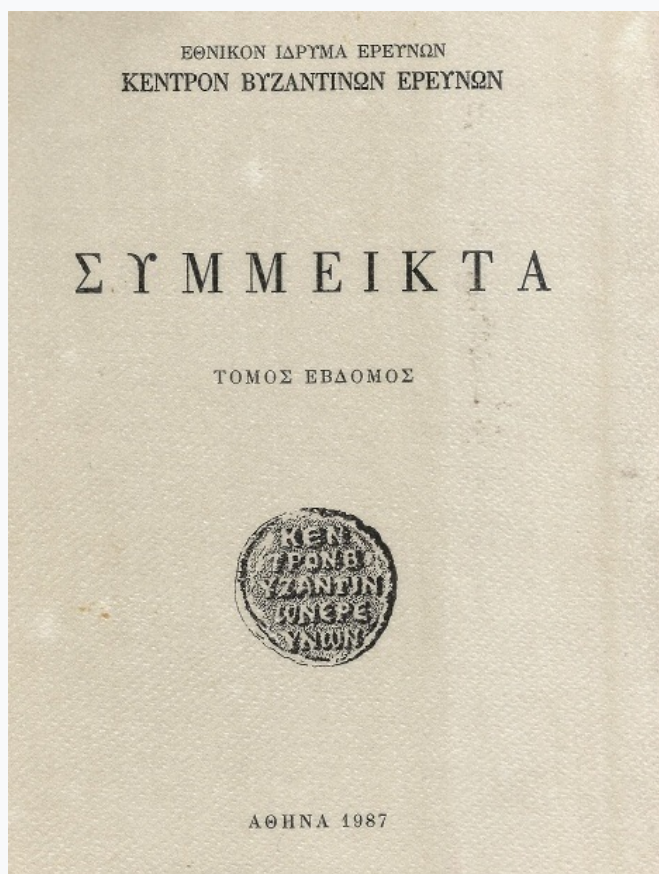

Byzantina Symmeikta

Vol 7 (1987)

SYMMEIKTA 7

Ἡ βυζαντινὴ ἱστοριογραφία μετὰ τὸ λεγόμενον
«Μεγάλο Χάσμα»

Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.713](https://doi.org/10.12681/byzsym.713)

Copyright © 2014, Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΛΟΥΓΓΗΣ Τ. Κ. (1987). Ἡ βυζαντινὴ ἱστοριογραφία μετὰ τὸ λεγόμενον «Μεγάλο Χάσμα». *Byzantina Symmeikta*, 7, 125–163. <https://doi.org/10.12681/byzsym.713>

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ «ΜΕΓΑΛΟ ΧΑΣΜΑ»

Ι. Η ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΙΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

Δέν είναι τόσο ή άνυπαρξία ή, στην καλύτερη περίπτωση, ή σπανιότητα τών ειδήσεων στὰ μεσοβυζαντινά ιστορικά κείμενα σχετικά με τή Δύση πού θά έπρεπε νά προβληματίζει τή σύγχρονη έρευνα¹, όσο οί αίτίες τής σπανιότητας ή τής άνυπαρξίας τέτοιων ειδήσεων. 'Ακόμα και σήμερα, ή έρευνα θεωρεϊ εύλογο τὸ ἐπιχείρημα τής άγνοιας τών βυζαντινών ιστορικών συγγραφέων και μάλιστα, μερικές φορές, ή ύποτιθέμενη αὐτή άγνοια τών βυζαντινών συγγραφέων θεωρεϊται ἀπὸ τοὺς σύγχρονους έρευνητὲς σάν ή αίτία ὀρισμένων λαθών και παρανοήσεων σχετικά με τή Δύση πού, πραγματικά, ὑπάρχουν μέσα στις πηγές. Σύμφωνα με τή λογική αὐτή, ὁ Γενέσιος π.χ. είναι σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀναξιόπιστος συγγραφέας, ἀφοῦ ἀναφέρει για τή Δύση μυθικές και φανταστικές πληροφορίες², ὁ πολὺς Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος φτάνει στὸ

1. 'Η ἔλλειψη ειδήσεων σχετικά με τή Δύση στὰ βυζαντινά ιστοριογραφικά κείμενα ἔχει συντελέσει πολὺ στὴ διαμόρφωση τής ἀντίληψης ὅτι, ἐξαιτίας ἀκριβῶς αὐτῆς τής ἀπουσίας ειδήσεων, τὸ Βυζάντιο εἶναι ἓνα «ἀνατολικὸ» κράτος, ἀπὸ τότε πού ἀρχίζει τὴν ἱστορία του σάν 'Ανατολική ρωμαϊκή αὐτοκρατορία, ὡς τὸ 1453. Πρβλ. τὸ πλούσιο λήμμα *Byzantinisches Reich* στὸ *Lexicon des Mittelalters*, Band 2, 6. Lieferung, Μόναχο και Ζυρίχη 1983, ἰδιαίτερα στῆλες 1227 κέ., 1238 κέ. (συγγραφεῖς J. Koder και A. Guillou, ἀντίστοιχα). Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἰδεολογία, ἔχουν γίνει ὀρισμένες προσπάθειες νά ἀποδειχτεῖ, ὅτι τὸ Βυζάντιο εἶναι περισσότερο Εὐρώπη, παρὰ 'Ασία, πρῶτα ἀπὸ τὸ Δ. Α. Ζακυθινό, *Τὸ Βυζάντιον μεταξὺ 'Ανατολῆς και Δύσεως*, ΕΕΒΣ 28 (1958), σελ. 367-400 και, στὴ συνέχεια, μέσα ἀπὸ τὴ μετεξέλιξη τής ρωμαϊκῆς ιδέας στις διεθνεῖς σχέσεις. Πρβλ. T. C. Loughis, *Les ambassades byzantines en Occident, depuis la fondation des états barbares, jusqu'aux Croisades (407-1096)*, 'Αθήνα 1980. 'Ανάλογες προσπάθειες, πολὺ ἀξιόλογες, ἔχουν γίνει και στὸν τομέα τής κοινωνικῆς και οἰκονομικῆς δομῆς. Πρβλ. Z. V. Udalcova - K. A. Osipova, *Otličitelnnye čerty feodalnych otnoshenii v vizantii*, Viz. Vrem. 36 (1974), σελ. 5-27. 'Επίσης Z. V. Udalcova, *Die Besonderheiten des Feudalismus in Byzanz*, στὸν τόμο *Besonderheiten der byzantinischen Feudalentwicklung*, Βερολίνο 1983 (BBA 50), σελ. 11-56. Τέλος, τὴν παραδοσιακὴ ἰδιότυπη βυζαντινὴ οἰκουμενικότητα ὑποστηρίζει τελευταῖα και ὁ 'Α. Γ. Κ. Σαββίδης, *Τὸ οἰκουμενικὸ βυζαντινὸ κράτος και ἡ ἐμφάνιση τοῦ 'Ισλάμ (518-717)*, 'Αθήνα 1985, παρόλο πὺ δὲ θίγει καθόλου τὸ πρόβλημα τών ἰδεολογικῶν τάσεων τών πηγῶν.

2. Εἰδικὰ για τὴν ἀποτίμηση αὐτῆ τοῦ Γενέσιου, πρβλ. A. P. Kazdan, *Iz istorii vizantiiskoi chronografii X V. 3. "Kniga carei i Žizneopisanije Vasilija"*, Viz. Vrem.

σημείο να κάνει ανεπίτρεπτες γεωγραφικές, προσωπογραφικές και χρονολογικές συγχύσεις¹, τα κείμενα του λεγόμενου Λογοθρτικού κύκλου γνωρίζουν έλάχιστα τή Δύση, αν δέν τήν άγνοοῦν ολοκληρωτικά² και, έτσι προχωρώντας, καταλήγουμε στο όπωσδήποτε εύκολο συμπέρασμα, ότι το ενδιαφέρον των βυζαντινών συγγραφέων για τις δυτικές ύποθέσεις είναι μηδαμινό ή πολύ περιορισμένο, μπροστά στην άμεση προτεραιότητα που είχαν τα γεγονότα στὰ Βαλκάνια π.χ. ή στή Μικρασία. Θα μπορούσε κανείς, το ίδιο εύκολα, να αντιτάξει το έπιχείρημα: ένας κρατικός όργανισμός που θεωρεί τον έαυτό του ρωμαϊκό και οίκουμενικό όπως ήταν το βυζαντινό κράτος θα ήταν περίεργο να έκτιμά τή βαρύτητα των γεγονότων με κριτήριο... τή γεωγραφική απόσταση μόνο, έστω κι αν πρόκειται για μεσαιωνικούς συγγραφείς (που τούς θεωρούμε συνήθως άδαείς ή περίπου), έστω κι αν οι Βούλγαροι και οι Άραβες ήταν πολύ άπειλητικοί για τήν ίδια τήν έπιβίωση του βυζαντινού κράτους. Ίδιαίτερα το τελευταίο αυτό δέν ισχύει, για τον ένατο και το δέκατο αιώνα τουλάχιστον³,

21 (1962), σελ. 95-118 και τις παρατηρήσεις της Βασιλικής Βλυσίδου, Άντιδράσεις στη δυτική πολιτική του Βασιλείου Α'. Διαμόρφωση νέας στρατιωτικής ήγερσίας, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 5 (1983), σελ. 133-137, σύμφωνα με τις όποιες έντοπίζονται στο κείμενο του Γενέσιου αντιπολιτευόμενοι που δέν πρέπει να αναφερθούν σαν τέτοιοι.

1. Ίδιαίτερα ή αντίληψη αυτή επικρατεί σε όλες σχεδόν τις μελέτες, από τήν αρχή του αιώνα μας, ως σήμερα. Πρβλ. J. B. Bury, *The Treatise de Administrando Imperio*, BZ 15 (1906), σελ. 517-527 και A. Toynbee, *Constantine Porphyrogenitus and His World* Λονδίνο - Ν. Υόρκη - Τορόντο 1973. Σχετικά με τα λάθη του Πορφυρογέννητου, πρβλ. Τ. Κ. Λουγγή, Το κεφάλαιο 27 του *De administrando imperio*. Προσπάθεια για μιá ιστορική έρμηνεία. Δώρημα στον Ι. Ε. Καρχιαννόπουλο, Βυζαντινά 13 (1985), σελ. 1069-1091. Για το κεφάλαιο 32 πρβλ. R. J. Lilie, *Überlegungen zum Kapitel 32 des De administrando imperio: Kaiser Herakleios und die Ansiedlung der Serben*, Sud-ost Forschungen 44 (1985), σελ. 17-43. Για το κεφάλαιο 49, πρβλ. G. G. Litavrin, *Из комментарија к 49-ој глави труда Константина Багрянородного "Об управленіи имперіи"*. Δώρημα στον Ι. Ε. Καρχιαννόπουλο, Βυζαντινά 13 (1985), σελ. 1347-1353.

2. Είναι άξιοσημείωτο ότι σχεδόν καμιά άπολύτως είδηση για τή Δύση δέν περιέχεται ούτε στον Λέοντα Γραμματικό, ούτε στον Ψευδοσυμεών, ούτε στη Συνέχεια του Γεώργιου Μοναχού, ούτε στη χρονογραφία του κώδικα Vaticanus graecus 163, ούτε στον Γεώργιο Άμαρτωλό της έκδ. Istrin. Σχετικά με το πώς εξετάζονται τα κείμενα αυτά, χαρακτηριστικό δείγμα είναι ή μονογραφία του Α. Φ. Μαρόπουλου, *Η χρονογραφία του Ψευδοσυμεών και οι πηγές της*, Ίωάννινα 1978, όπου βρίσκει κανείς πλήρη φιλολογική ανάλυση, ενώ ή ιδεολογία εξετάζεται μόνο σε σχέση με όρισμένα πρόσωπα. Από μόνο φιλογιγικές μελέτες όμως μου φαίνεται αδύνατο να έντοπιστεί ή θέση ενός ιστορικού έργου μέσα στον κοινωνικό του περίγυρο και οι σύγχρονες ιδεολογικές ανάγκες, που έξυπηρετούνται από το κείμενο αυτό. Μιά διαφορετική προσέγγιση με κύριο άξονα τήν ιδεολογία έπιχειρεί ή έπίσης φιλογιγική μελέτη του I. S. Čižurov, *Mesto "Chronografii" Feofana o rannevizantijskoj istoriograficeskoj tradicii (IV-načalo IX v)*, στον τόμο Drevnešije gosudarstva na territorii SSSR, Μόσχα 1981.

3. Σχετικά με τή λεγόμενη «θανάσιμη» άπειλή για το Βυζάντιο που άποτελοῦσε ή βουλγαρική δύναμη επί τσάρου Συμεών, πρβλ. G. Ostrogorsky, *Geschichte des byza-*

δηλ. δὲν ἰσχύει γιὰ ὁλόκληρη τὴ βυζαντινὴ μέση περίοδο. Ἀκόμα περισσότερο: ὅταν ἓνας συγγραφέας δὲν ἀναφέρει καθόλου στὸ ἔργο του κάτι τὸ πολὺ γνωστὸ ἢ πολὺ σημαντικὸ, αὐτὸ δὲ σημαίνει ὑποχρεωτικὰ ὅτι τὸ ἀγνοεῖ ἢ ὅτι δὲν τοῦ ἀποδίδει καμιά σημασία. Στὴν ἀλληλογραφία π.χ. τοῦ πασίγνωστου πατριάρχου Νικόλαου Μυστικοῦ (901-907 καὶ 912-925)¹ δὲ μνημονεύονται, γιὰ παράδειγμα, καθόλου οὔτε τὸ θέμα Ὀψικίου, οὔτε τὸ θέμα Ἀρμενιάκων, οὔτε ἀκόμα ὀνομαστικὰ ἢ ἐκκλησια τῆς Ἀγίας Σοφίας· κανένας ὅμως δὲν ὀδηγεῖται στὸ συμπέρασμα ὅτι ἓνας τόσο μορφωμένος ἄνθρωπος σὰν τὸν Νικόλαο Μυστικὸ μποροῦσε νὰ ἀγνοεῖ τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς σημαντικοῦ θέματος ἢ . . . τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἔτσι, τὸ εὐκολο συμπέρασμα ὅτι, ὅπου οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς δὲν ἀναφέρουν τὴ Δύση, σημαίνει ἢ ὅτι τὴν ἀγνοοῦν ἢ ὅτι τῆς ἀποδίδουν λίγη σημασία εἶναι, μιλώντας ἐπιστημονικά, ἂν ὄχι ἐπικίνδυνο, τουλάχιστον ἐπισφαλές.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι κάτι ἀνάλογο συμβαίνει καὶ στὶς λατινικὲς πηγές τῆς Δύσης τοῦ ἑνάτου καὶ δέκατου αἰώνα: οἱ βυζαντινὲς ὑποθέσεις ἀναφέρονται συνήθως σύντομα, ἐπεισοδιακὰ καὶ ἀποσπασματικά. Ὁ Fr. Dvornik π.χ. ἀποροῦσε ἐπειδὴ ὁ Λιουτπράνδος τῆς Κρεμόνας, γράφοντας τὴν *Antapodosis* τὴν ἐποχὴ 948-958², δὲν ἀναφέρει καθόλου τὸν πατριάρχη Φώτιο (858-867 καὶ 877-886), ἐνῶ, σὲ δυὸ σημεῖα τῆς διήγησής του³, ἀναφέρει σαφέστατα τοὺς αὐτοκράτορες Μιχαὴλ Γ' καὶ Βασίλειο Α'. Πάλι ὁ Dvornik, στὸ ἴδιο ἔργο του⁴, ἐκφράζει τὴν ἐκπληξή του, γιὰ ποιοῦ λόγου ἄραγε ὁ τελευταῖος συντάκτης τῶν *Annales Bertiniani* ἐπίσκοπος Ρήμων (Reims) Hinemar (845-882) δὲν ἀναφέρει καθόλου τὸν Φώτιο μετὰ τὴν πρεσβεία τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ Β' (867-872) στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 868⁵, παρόλο ποὺ οἱ *Annales Berti-*

*ntinischen Staates*¹, Μόναχο 1963, σελ. 222-223 καὶ Ἀλκμήνης Στυρίδου - Ζαφράκα, *II συνάντηση Σymeῶν καὶ Νικόλαου Μυστικοῦ στὰ πλαίσια τοῦ βυζαντινο-βουλγαρικοῦ ἀνταγωνισμοῦ*, Θεσσαλονίκη 1972, ὅπου φαίνεται καθαρά, ὅτι ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ ἀνάδειξη μιᾶς ἰσχυρῆς δυνάμεως, ὅπως ἡ βουλγαρικὴ καὶ ἐντελῶς ἄλλο ἡ δυνάμη αὐτὴ νὰ μπορεῖ νὰ κατὰλύσει τὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, κάτι ποὺ ποτὲ δὲν ὑπῆρξε περίπτωση νὰ συμβεῖ.

1. Ἐκδ. R. J. Jenkins καὶ L. G. Westerink, στὴ σειρὰ CFHB.

2. Σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο τοῦ Λιουτπράνδου *Antapodosis*, πρβλ. τὴ μονογραφία τοῦ B. Σ. Καργεώργου, *Λιουτπράνδος, ὁ ἐπίσκοπος Κρεμόνης ὡς ἱστορικὸς καὶ διπλωμάτης*, Ἀθήνα 1978, σελ. 51-56, παρόλο ποὺ δὲν προσφέρεται καμιά καινούργια ἄποψη σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν περίφημη πιά ἀντινομία τοῦ Λιουτπράνδου, ἀπὸ τὴν *Antapodosis* στὴ *Legatio von Cremona*, Ἀννόβερο 1915 (MGH SSRG in usum scholarum).

3. *Antapodosis*, I, 9-10 καὶ III, 32-34, ἔκδ. J. Becker, *Die Werke Liutprands von Cremona*, Ἀννόβερο 1915 (MGH SSRG in usum scholarum).

4. Fr. Dvornik, *Le schisme de Photius. Histoire et légende*, Παρίσι 1950, σελ. 397.

5. Dvornik, *Le schisme*, σελ. 387-388.

6. Γιὰ τὴν ἀντίστοιχη παράλειψη βίων παπῶν μὲ πρῶτο τὸν Ἀδριανὸ Β' μετὰ τὸ 869 στὸ *Liber Pontificalis*, πρβλ. T. C. Longhis, *L'historiographie de l'époque macédonienne et la domination byzantine sur les peuples du Sud-Est européen d'après les traités de paix du IXe siècle*, *Balkan Studies* 21 (1980), σελ. 74.

niani συνεχίζουν όμαλὰ τὴν ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων ὡς τὸ 882. "Όλα αὐτὰ συντελοῦν στὴ διατήρηση τῆς ἐντύπωσης ὅτι οἱ δυὸ κόσμοι, βυζαντινὸς καὶ δυτικὸς, αἰσθάνονταν ἀρκετὰ ἀπόμακροι ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἔτσι ὥστε νὰ ἀντιπαρέρχονται σχεδὸν ἐντελῶς ἀδιάφορα ἀκόμα καὶ καταστάσεις ποὺ ρύθμιζαν τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ τὴ Δύση, αὐτὰ τὰ δύο τμήματα τῆς κληρονομιάς τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Οἱ ἀντιπαραθέσεις ἀνάμεσα στὸ Βυζάντιο καὶ τὴ Δύση τὸν ἑνὰτο αἰῶνα ἔδωσαν μιὰ ἐντύπωση ἰδιαίτερα ἀπατηλὴ σὲ ὅ,τι ἀφορὰ τὶς σχέσεις τῶν δυὸ κόσμων.

Φυσικά, ἀπὸ τότε ποὺ ἡ Δύση ἄρχισε τὴν προσπάθεια γιὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐπικυριαρχία δημιουργώντας τὴ λεγόμενη «προδοσία τοῦ Ναρσῆ»¹, καὶ ὡς τὴν ἱδρυση τοῦ παπικοῦ κράτους τὸ 756², ἡ βυζαντινὴ πολιτικὴ ἰδεολογία θεωροῦσε τὴ Δύση σὰν ἓνα αὐτονόητο πεδίο ἐξάπλωσης μιᾶς ρωμαϊκῆς reconquista ποὺ θὰ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη: ἰδιαίτερα οἱ αὐτοκράτορες Κώνστας Β', Λέων Γ' καὶ Κωνσταντῖνος Ε'³ δὲ δίσταζαν εἴτε νὰ πραγματοποιοῦν εἴτε νὰ ἀπειλοῦν συνεχῶς ἀπόβαση στὴν Ἰταλία ἐνάντια στὸν πάπα Ρώμης ποὺ, σύμφωνα μὲ τὴ Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη (σελ. 402, 21 καὶ 403, 29 de Boor), καταφεύγει στοὺς Φράγγους καὶ σώζεται. μνεῖα πολὺ χαρακτηριστικῇ. Ἡ συνέχεια εἶναι πολὺ γνωστὴ⁴.

Μετὰ τὸν πάπα Στέφανο Β' (752-757) ποὺ καταφεύγει στοὺς Φράγγους, μᾶλλον στὰ χρόνια τοῦ ἐπόμενου πάπα Παύλου Α' (757-767), στὴ Ρώμη χαλκεύθηκε ἡ λεγόμενη *Κωνσταντίνηα Λωρεά* (Constitutum Constantini imperatoris) ποὺ, ὅπως εἰπώθηκε⁵, ἐκδιώκει τὸν αὐτοκράτορα στὴν Ἀνα-

1. Πρβλ. T. C. L o u n g h i s, *Narsetis memoria*, XVI. Internationaler Byzantinistenkongress. Akten II/2, JOB 32/2 (1982), σελ. 347-353 καὶ τοῦ ἴδιου, *Ἡ πρώτη βυζαντινὴ ἱστοριογραφία καὶ τὸ λεγόμενο «μεγάλο χάσμα»*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 4 (1981), σελ. 72-75.

2. Πρβλ. W. G u n d l a c h, *Die Entstehung des Kirchenstaates und der curiale Begriff Res Publica Romanorum*, Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte, Heft 59, Μπρεσλάου 1889. Ἐπίσης E. C a s p a r, *Das Papsttum unter fränkischer Herrschaft*, Ντάρμστατ 1965 καὶ L. D u c h e s n e, *Les premiers temps de l'état pontifical*, Παρίσι 1905.

3. Σχετικὰ μὲ τὴν πολιτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ἀπέναντι στὴ Δύση, βλ. D. H. M i l l e r, *Byzantine-Papal Relations during the Pontificate of Paul I: Confirmation and Completion of the Roman Revolution in the Eighth Century*, BZ 68 (1975), σελ. 47-61 καὶ τὶς παρατηρήσεις ποὺ ὑπάρχουν στὴ μελέτη τοῦ Τ. Κ. Λ ο υ γ γ ῆ, *Οἱ «νέοι προσανατολισμοὶ» τῶν Ἰσαύρων*, Βυζαντικά 2 (1982), σελ. 63-73, ἰδιαίτερα σελ. 70, γιὰ μιὰ βυζαντινὴ πανστρατιά στὴν Ἰταλία, σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ πάπα Παύλου.

4. Γιὰ τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὸ Βυζάντιο καὶ τὴ Δύση στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ Η' αἰῶνα, βλ. τὴ σύντομη καὶ συστηματικὴ ἐκθεση τοῦ P. C l a s s e n, *Karl der Grosse, das Papsttum und Byzanz. Die Begründung des karolingischen Kaisertums*², Sigmaringen 1985, σελ. 5-10.

5. Πρβλ. C l a s s e n, *Karl der Grosse*, σελ. 8, σημ. 19, ὅπου ἐκτίθενται μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ σαφήνεια καὶ μὲ παράθεση τῆς πρόσφατης βιβλιογραφίας τὰ ἐπιχειρήματα

τολή και αποδίδει στον πάπα μιὰ θέση στὴ Δύση, σὰν τὴν αὐτοκρατορική (kaisergleiche Stellung)». Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ προσπάθεια τῆς Δύσης νὰ ἀποτρέψει ὀριστικὰ στὸ μέλλον μιὰ ἐνδεχόμενη βυζαντινὴ reconquista ἰουστινιάνειου τύπου. Αὐτὴ ἀκριβῶς τὴν παπικὴ ἐνέργεια θὰ ἀναγνωρίσει καὶ ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος τὸ δέκατο αἰῶνα, μὲ τὴν περιβόητη πιά φράση του . . . ἐγένετο ἡ καινοτομία αὕτη, διὰ τὸ τὴν Ῥώμην ἀποθέσθαι τὸ βασίλειον κράτος καὶ ἰδιοκρατορίαν ἔχειν καὶ δεσπόζεσθαι κυρίως παρὰ τινος κατὰ καιρὸν πάπα . . .¹, πού, μαζὶ μὲ ἀρκετὲς ἄλλες σκόπιμες ἱστορικὲς παραποιήσεις τοῦ ἴδιου αὐτοκράτορα², ὁδηγοῦν στὸ βέβαιο συμπέρασμα ὅτι, ἀπὸ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ ὄγδοου αἰῶνα ὡς τὰ μέσα τοῦ δέκατου, στὸ Βυζάντιο ὑπῆρξε ὅπωςδὴποτε κάποια ἐπίσημη ἄποψη πού παραδέχεται τὴν ὀριστικὴ ἀπαλλαγὴ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Δύσης ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐπικυριαρχία, μὲ παπικὴ καὶ ὅχι μὲ αὐτοκρατορική πρωτοβουλία³.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὕτη, εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ δύο κύριες βυζαντινὲς πηγὲς πού καλύπτουν τὴν ἱστορία τοῦ λεγόμενου «μεγάλου χάσματος», ἡ Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ὁμολογητῆ (περίοδος 284-813) καὶ ἡ Ἱστορία σύντομος τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου (602-769)⁴ σταματοῦν καὶ οἱ δύο τὴν ἀφήγησή τους σὲ χρονολογίες πού ὀρίζουν τὴ βασιλεία τοῦ Καρλομάγνου (768-814), τοῦ πρώτου δυτικοῦ αὐτοκράτορα πού δημιουργεῖ ἡ παπικὴ πολιτικὴ χειραφέτηση. Ὁ Νικηφόρος σταματᾷ τὸ ἔργο του τὸ 769 καὶ ὁ Θεοφάνης τὸν Ἰούλιο τοῦ 813⁵. Παρόλο πού στὴν Ἱστορία σύντομο τοῦ Νικηφόρου

γιά τὴ χρονολόγηση τῆς Λωρεᾶς στὰ χρόνια τοῦ Παύλου Α' ἢ ὡς τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Ἀδριανοῦ Α' (772 ἢ λίγο μετὰ) καὶ ἀνασκευάζονται οἱ λαθεμένες ἀπόψεις τοῦ W. O. H. n s o r g e γιά χρονολόγηση τῆς Λωρεᾶς τὸ 803, ἀπόψεις πού, δυστυχῶς, ἐπικρατοῦν ἀκόμα ἀνάμεσα στὴν πλειονότητα τῶν Βυζαντινολόγων πού δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὴ Δύση. Ἐπισκόπηση τοῦ προβλήματος στὸ βλ. ἄρθρο τοῦ H. F u h r m a n n, *Constitutum Constantini*, *Theologische Realenzyklopädie* 8 (1981), σελ. 196-202, μὲ τὴν πιὸ πρόσφατη βιβλιογραφία.

1. Περὶ Θεμάτων, II, 10, ἐκδ. P e r t u s i, σελ. 94. Ἐπίσης II, 11, σελ. 98. Πρβλ. καὶ T. C. L o u n g h i s, *Sur la date du "De thematibus"*, *REB* 31 (1973), σελ. 299-305.

2. Πρβλ. Λ ο υ γ γ ῆ, *Τὸ κεφάλαιο 27*, Βυζαντινά 13 (1985), σελ. 1089-1091.

3. Πρβλ. τὰ λεγόμενα τοῦ Θεοφάνη, σελ. 408, 21-25, πού ἰσχυρίζεται, οὔτε λίγο, οὔτε πολύ, ὅτι ὁ πάπας Γρηγόριος (συνδυασμὸς Γρηγόριου Β' καὶ Γρηγόριου Γ') . . . ἀπέστησε Ῥώμην τε καὶ Ἰταλίαν καὶ πάντα τὰ ἐσπέρια τῆς τε πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὑπακοῆς Λέοντος καὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν βασιλείας . . .

4. Γιά τὰ δύο αὐτὰ βασικῆς σημασίας βυζαντινὰ κείμενα, βλ. τώρα τὴ συγκριτικὴ μελέτη τοῦ I. S. Č i ě u r o v, *Vizantiiskie istoričeskie sočinenija: Chronografija Feofana i Breviarii Nikifora*, Μόσχα 1980.

5. Σύμφωνα μὲ τὶς *Annales Regni Francorum*, ἐκδ. R. R a u, Ντάρμσταττ 1974, ὁ Καρλομάγνος ἔγινε βασιλέας στὶς 9 Ὀκτωβρίου τοῦ 768 (σελ. 22) καὶ πέθανε σὰν αὐτοτορας στὶς 28 Ἰανουαρίου τοῦ 814 (σελ. 104). Πρβλ. ἐπίσης Λ ο υ γ γ ῆ, *Πρώιμη ἱστοριο-*

οί σχετικές με τή Δύση πληροφορίες απουσιάζουν σχεδόν ολοκληρωτικά, ακόμα και εκεί όπου η Χρονογραφία του Θεοφάνη είναι σχετικά εκτενής, όπως στην περίπτωση της έκστρατείας του Κώνσταντα Β' στη Δύση, το αδιαφιλονίκητο γεγονός ότι τα κείμενα αυτά εκφράζουν την ίδια πολιτική ιδεολογία σε όλους σχεδόν τους τομείς (εικονολατρία, ορθοδοξία, φιλοπαπισμός, μίσος προς τους εικονομάχους αυτοκράτορες, υποστήριξη της αριστοκρατίας που πλήττεται και άνησυχία για την τύχη της), δεν μπορεί παρά να ενισχύσει την υπόθεση ότι η απαλλαγή της Δύσης από τη βυζαντινή επικυριαρχία αποτελεί για τον Θεοφάνη και τον Νικηφόρο το επακόλουθο της κατάρρευσης της αυτοκρατορίας, μιας κατάρρευσης που δείχνουν να πιστεύουν ακράδαντα οι δυο συγγραφείς και, έτσι, είναι μια συμφορά αναπόφευκτη ή περίπου, που δεν αξίζει τον κόπο, ή δε χρειάζεται, ή δεν πρέπει να αναφερθεί¹. Αν τα πράγματα έχουν έτσι, τότε πρόκειται για μιάν εντελώς τυπική μεσαιωνική, μεταφορική και σχεδόν υπερβατική τακτική που, όμως, φαίνεται ότι άπηχούσε έναν τρόπο αντιμετώπισης των γεγονότων πέρα για πέρα πολιτικό².

γραφία, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 4 (1981), σελ. 84-85. Τον Απρίλιο του 769, μια σύνοδος στο Λατερανό με συμμετοχή 12 φράγγων επισκόπων κατάργησε την αναγραφή στα πρακτικά των χρόνων των αυτοκρατόρων, με πρόσχημα ότι οι αυτοκράτορες ήταν εικονομάχοι και την αντικατέστησε με την έκφραση *regnante domino nostro Jesu Christo* (MGH, Concilia, II, 79). Δεν αποκλείεται καθόλου ο τόσο λόγιος και κορυφαίος εκκλησιαστικός παράγοντας αργότερα Νικηφόρος να θεώρησε το γεγονός αυτό σαν κατάλυση της βυζαντινής επικυριαρχίας στη Δύση. Είτε όμως πρόκειται για το γεγονός αυτό, είτε για την αρχή της βασιλείας του Καρλομάγνου, η χρονολογία 769 που σταματάει η *Ιστορία σύντομος* είναι, πραγματικά, ενδεικτική. Στη βιβλιογραφία για τον πατριάρχη Νικηφόρο, εκτός από τα έργα του A. J. Visser, *Nikephoros und der Bilderstreit. Eine Untersuchung über die Stellung des konstantinopeler Patriarchen Nikephoros innerhalb der ikonoklastischen Wirren*, Χάγη 1952 και του P. J. Alexander, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople*, Όξφόρδη 1958 πρέπει να προστεθεί και η σχετικά άγνωστη μελέτη του P. O'Connell, *A Possible Reference to Pope Paul I in the Unpublished Work of Saint Nicephorus (758-828), Known as "Refutatio et Eversio"*, στον τόμο *La Chiesa Greca in Italia dall'VIII al XVI secolo*, Παύδα 1973, III (Italia Sacra 22), σελ. 911-918.

1. Είναι πασίγνωστες οι μνείες του Θεοφάνη για τον Καρλομάγνο και την Ειρήνη. Πρβλ. W. Ohnsorge, *Das Kaisertum der Eirene und die Kaiserkrönung Karls des Grossen*, στο συλλογικό τόμο *Das byzantinische Herrscherbild*, έκδ. H. Hunger, (Wege der Forschung, αρ. 341), Ντάρμστατ 1975, σελ. 281-332.

2. Για την τακτική αυτή των μεσαιωνικών πηγών, βλ. τις έρευνες του D. Nastes, *Unité et continuité dans le contenu de recueils manuscrits dits "Miscellanées"*, *Cyrrilomethodianum* 5 (1981), σελ. 22-48 και επίσης την παρέμβαση του ίδιου, στο *Cyrrilomethodianum* 6 (1982), σελ. 102-104.

II. ΤΟ CONSTITUTUM ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ἀπὸ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ ὀγδοοῦ αἰώνα. αὐτὸ πού συνέβη στὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ δὲ φαίνεται νὰ ἔχει γίνεи ὡς σήμερα ἀντιληπτὸ — ἴσως ἐπειδὴ δὲν τὸ ἀναφέρουν οἱ πηγές— εἶναι τὸ ἐξῆς: μετὰ τὴ χάλκευση τῆς *Κωνσταντινείας Δωρεᾶς* ἀπὸ τὴν Παπωσύνη, τὰ βυζαντινὰ ἐδαφικὰ κατάλοιπα στὴ Δύση ταυτίζονται περίπου μὲ ὅ,τι οἱ Ἰσαυροὶ αὐτοκράτορες εἶχαν ἀποσπάσει ἐκκλησιαστικὰ ἀπὸ τοὺς πάπες καὶ εἶχαν προσαρτήσῃ στὸ πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινούπολης (Σικελία, Καλαβρία, Ἰλλυρικόν), ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἡ προσάρτηση αὐτὴ ἔγινε ἀπὸ τὸν Λέοντα Γ' ἢ ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Ε'¹, δηλαδὴ γιὰ πρώτη φορὰ στὴ βυζαντινὴ ἱστορία ταυτίζονται τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας, ἀφοῦ οἱ πάπες εἶναι πιά ἐκτὸς τῶν συνόρων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔχει αὐτονόητες συνέπειες: ὅσον καιρὸ ἡ αὐτοκρατορία ἔχει τίς ἰδεολογικὲς προϋποθέσεις γιὰ ἀπεριόριστη ἐδαφικὴ ἐξάπλωση στὴ Δύση, δὲν ἐνοχλεῖται, φυσικὰ, ἀπὸ τὸ ὅτι ὀρισμένες ἐπαρχίες τῆς ὑπακούουν ἐκκλησιαστικὰ στὸν πάπα Ρώμης πού βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ πραγματικὰ βυζαντινὰ σύνορα. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως πού ὁ πάπας Ρώμης διακηρύσσει πολιτικὴ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορία καί, μάλιστα, περιορίζει διαμέσου τῆς *Δωρεᾶς* τοὺς αὐτοκράτορες πέρα ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴν, οἱ Βυζαντινοὶ δὲν μποροῦν νὰ ἐπιτρέψουν μὲ κανέναν τρόπο τὴν ὑπαρξὴ στὰ ἐδάφη τοὺς ἐπίσκοπων πού ὑπάγονται σὲ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού, ὅταν ἐπικρατοῦν οἱ εἰκονολάτρεις στὴ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τοῦ 787, οὔτε κἀν σκέφτονται νὰ ἐπιστρέψουν στὸν πάπα Ρώμης τίς ἐπίσκοπες Σικελίας, Καλαβρίας καὶ Ἰλλυρικοῦ πού οἱ Ἰσαυροὶ εἶχαν προσαρτήσῃ στὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινούπολης. Δὲ χρειάζεται νὰ τονιστεῖ ἐδῶ, ὅτι θὰ ἦταν τουλάχιστον ἀφέλεια γιὰ ἓναν ἐπιστήμονα νὰ ἔχει τὴν ἀπαίτηση ἀπὸ τίς μεσαιωνικὲς πηγές νὰ μνημονεύουν τέτοιες πολιτικὲς σκοπιμότητες πού προκύ-

1. Εἶναι ἀρκετό, γιὰ τὴν περίπτωσιν, νὰ παραπέμψῃ κανεὶς στὸ ἰδιαίτερα κατατοπιστικὸ ἄρθρο τοῦ F. r. M a s a i, *La politique des Isauriens et la naissance de l'Europe*, Byz. 33 (1963), σελ. 191-221, ὅπου ἡ *Κωνσταντινεία Δωρεᾶ* ἔχει τὴ θέση πού τῆς ἀξιίζει, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τίς σχέσεις τῶν δύο κόσμων. Ἡ παραδοσιακὴ ἀποψη τοῦ M. V. A n a s t o s, *The Transfer of Illyricum, Calabria and Sicily to the Jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople*, SBN 9 (1957), σελ. 14-31 καὶ Léo III's *Edict against the Images in the Year 726-27 and Italo-Byzantine Relations Between 726 and 730*, BF 3 (1968), σελ. 4-41 χρησιμοποιεῖ ὑπερβολικὰ τὰ θεολογικὰ ἐπιχειρήματα στὶς σχέσεις παπῶν καὶ αὐτοκρατόρων. Πρβλ. ἐπίσης καὶ J. T. H a l l e n b e c k, *The Roman-Byzantine Reconciliation of 728. Genesis and Significances*, BZ 74 (1981), σελ. 29-41. Στὸν Κωνσταντῖνο Ε' ἀποδίδει τὴν προσάρτηση ὁ V. G r u m e l, *L'annexion de l'Illyricum oriental, de la Sicile et de la Calabre au patriarcat de Constantinople*, *Recherches de science religieuse* 40 (Mélanges Jules Lebreton), 2 (1951-1952), σελ. 191-200.

πτουν όμως αναπόφευκτα από την αλληλουχία των γεγονότων¹. Γι' αυτό, ή απλή παράθεση των πηγών δεν έχει καμιά σχέση με την ιστορική έπιστήμη και συνήθως δεν εξηγεί απολύτως τίποτε. "Αν κανείς δε βρεϊ τίποτε τὸ σχετικό με τὰ ἐπακόλουθα τῆς Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς σὲ πηγές, ὅπως τὸ Χρονικὸ τοῦ 811², ἢ στὸν λεγόμενον Scriptor incertus de Leone Armenio³, αὐτὸ δὲ σημαίνει καθόλου ὅτι τέτοιες πραγματικότητες καὶ σκοπιμότητες δὲν ὑπῆρξαν ἢ ὅτι οἱ κύριες προσπάθειες τῆς αὐτοκρατορίας εἶχαν σὰ στόχο τους ἀποκλειστικὰ τὸν Κροῦμο καὶ ὅτι ὁ ὑπόλοιπος κόσμος τῆς ἦταν ἀδιάφορος.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τῇ δυτικῇ πλευρᾷ, ὁ W. Ullmann ἔχει παρατηρήσει ὅτι ποτὲ προηγούμενα ἢ Παπωσύνη δὲν εἶχε ἀναπτύξει πρωτοβουλίες μεγαλύτερες ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ πῆρε τὸν ἑνατο αἰῶνα⁴. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ἔχει σχέση με τὶς προσπάθειες τῶν παπῶν νὰ κατοχυρώσουν τὴν ἀνωτερότητα καὶ ὑπεροχὴ τους ἀπέναντι στοὺς δυτικούς αὐτοκράτορες⁵, σύμφωνα πάντα με τὸ πνεῦμα τῆς Λωρεᾶς ποὺ θέλει τὸν πάπα ἀνώτατο πνευματικὸ ἡγέτη στὴ Δύση. Παρόλη ὅμως τὴν πολιτικὴ πολυπραγμοσύνη τους, κανένας ἀπὸ τοὺς πάπες, μετὰ τὴ χάλκευση τῆς Λωρεᾶς, δὲν ἐπανεφέρε τὸ θέμα τῆς ἐπιστροφῆς Σικελίας, Καλαβρίας καὶ Ἰλλυρικοῦ στὴ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ὡς τὰ χρόνια τοῦ πάπα Νικόλαου Α' (858-867) καὶ τοῦ Φώτιου⁶, κάτι ποὺ θὰ ἦταν ἀνεξήγητο, ἂν οἱ λόγοι ποὺ εἶχαν προκαλέσει τὴ μὴ ἐπιστροφή τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν εἶχαν σχέση με τὴν εἰκονομαχικὴ καὶ τὴν εἰκονολατρικὴ παράταξη μόνο. "Ὅπως ὅμως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, φαίνεται ὅτι μετὰ τὸν πόλεμο γιὰ τὴ Βενετία καὶ τὴν πρεσβεία τοῦ 812⁷, Βυζάντιο καὶ Δύση δὲν ἔχουν πιά διεκδικήσεις ὁ ἑνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, κάτι ποὺ ἀναιρεῖ τὴν οἰκουμενικότητα καὶ ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοκρατορικούς ἀνταπαιτητές.

1. Δύο ἐπιστολές τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη πρὸς τὸν πάπα Πασχάλιο (817-824) ποὺ χρονολογῶνται μᾶλλον τὸ 817 (PG 99, 1152-1156) δὲν θίγουν καν τὸ πρόβλημα τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἀντίθετα, σὲ μιὰ ἐπιστολὴ ἐκ προσώπου πάντων τῶν ἡγουμένων πρὸς Μιχαὴλ βασιλέα, ἴσως τοῦ 821 (PG 99, 1329-1332), τονίζεται ἡ ὑπεροχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης (στήλη 1332AB). Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ ὅτι, ἀπαντώντας στὸ μοναχὸ Μεθόδιο, ἂν πρέπει νὰ γίνουν ἀποδεκτοὶ οἱ πρεσβύτεροι ποὺ χειροτονήθηκαν στὴ Ρώμη, Νεάπολη καὶ Λογγιβαρδία (PG 99, 1645CD), ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἀπαντᾷ καταφατικὰ (1648A). Τὸ ἴδιο φρονεῖ καὶ γιὰ τοὺς πρεσβύτερους ποὺ χειροτονήθηκαν στὴ Σικελία (1648A).

2. "Εκδ. I. Du j č e v, TM 1 (1965), σελ. 211-214.

3. Στὴ σειρὰ CSHB.

4. W. Ullmann, *Medieval Political Thought*, Λονδίνο 1975, σελ. 74.

5. Πρὶν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ του στέψη, ὁ Καρλομάγνος ἀποκαλεῖ τοὺς πάπες πατέρες: τὸν Λέοντα Γ' *sanctissime pater*, τὸν Ἀδριανὸ Α' (ἴδιο γράμμα πρὸς τὸν Λέοντα Γ') *beatissimus pater*. Πρβλ. MGH Epp. Karolini Aevi II, 137-138.

6. Πρβλ. H. D ö p m a n n, *Probleme der antilateinischen Polemik des Patriarchen Photios im Streit um die Christianisierung Bulgariens*, στὸν τόμο *Byzanz in der europäischen Staatenwelt* (BBA 49), Βερολίνο 1983, σελ. 205-209.

7. Γιὰ τὸν πόλεμο αὐτὸ στὰ χρόνια 806-810, βλ. C l a s s e n, *Karl der Grosse*, σελ. 91-93. Γιὰ τὴν πρεσβεία τοῦ 812, βλ. L o u n g h i s, *Ambassades*, σελ. 160-162.

Ἐνυπαρξία ὅμως οἰκουμενικῆς διάστασης καί, συνεπῶς, ἰδεολογίας ἀπὸ μιᾶ συγκεκριμένη στιγμῇ, ὅπως εἶναι τὸ 812 καὶ ἐξῆς, σημαίνει γιὰ τὸ Βυζάντιο, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, ὅτι ἡ Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη κλείνει ὀριστικὰ μιᾶ οἰκουμενικὴ ἱστορικὴ περίοδο, τελειώνοντας τὴν ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων μὲ τὴν παραίτηση τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Α' ποὺ πραγματοποιοῦσε τὴν ἀναγνώριση τοῦ 812. Σημαίνει ἀκόμα ὅτι, στὴ διάρκεια τοῦ ἑνᾶτου αἰῶνα ἦταν πιά ἄχρηστο καὶ ἀνώφελο νὰ γραφεῖ στὸ Βυζάντιο αὐτοκρατορικὴ ἱστορία, ὅπως εἶναι ἡ Χρονογραφία σὰν εἶδος, πρὶν συμβεῖ κάποιον νέο κοσμοϊστορικὸ γεγονὸς ποὺ νὰ ἀναιρεῖ τὶς διατάξεις τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεῦς* ποὺ εἶχαν σὰν ἔσχατη συνέπεια τὴν ἀναγνώριση τοῦ 812. Ἐν, παρ' ὅλα αὐτά, γράφτηκε κάποιον αὐτοκρατορικὴ ἱστορία, ὅπως πιθανολογεῖται ὅτι εἶναι αὐτὴ τοῦ Σέργιου Ὁμολογητῆ¹, αὐτὴ πρέπει νὰ λογοκρίθηκε καὶ νὰ ἐξαφανίστηκε ἀργότερα, ἐφόσον μάλιστα ἔδειχνε αὐτοσχεδία πὼς αὐτῷ συγγεγράφει, ὅπως λέει ὁ Φώτιος², ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ὁ Σέργιος ἦταν πατέρας τοῦ Φώτιου ἢ ὄχι, δηλ. σὲ τελικὴ ἀνάλυση ἐπικράτησαν οἱ δεοντολογίες τῆς διακοπῆς τῆς βυζαντινῆς οἰκουμενικότητος³, ὅπως ἐκτέθηκαν πρὸ πάντων.

III. Η ΑΠΟΛΥΤΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ ΝΕΑ ΜΟΡΦΗ: Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΦΩΤΙΟΣ

Τὸ 867 ὅμως, καὶ ἐνῶ κορυφώνεται ἡ ἔριδα ἀνάμεσα στὸν πάπα Νικόλαο καὶ στὸν πατριάρχη Φώτιο, ἀπὸ τὴ Δύση ὑψώνεται φωνὴ διαμαρτυρίας ἐναντία στὶς βυζαντινὲς ἐδαφικὲς ἐπεκτατικὲς τάσεις ποὺ, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ λόγιος ἡγούμενος τῆς μονῆς Corvey στὴ Σαξωνία Ρατράμνος⁴, δὲν κρύβονται μὲ τί-

1. Πρβλ. H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, Μόναχο 1978, τόμ. Α', σελ. 341 καὶ 352.

2. Φώτιος, Μυριόβιβλος, κωδ. 67, ἐκδ. Henry, τόμ. Α', σελ. 99.

3. Ἐν εὐσταθεῖ ἡ ἄποψη ποὺ βρίσκεται στὸ βιβλίο τοῦ Ἀ. Φ. Μαρκόπουλου, *Ψευδοσυμμεών*, σελ. 156-157, ὅτι δηλ. τὸ *Χρονικὸ τοῦ 811* καὶ ὁ *Scriptor Incertus* εἶναι τμήματα τῆς ἱστορίας τοῦ Σέργιου Ὁμολογητῆ, τότε εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι αὐτοὶ ποὺ λογοκρίναν τὸν Σέργιο, θεώρησαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀπαλειφθοῦν συγκεκριμένα τμήματα. Πρβλ. Φώτιος Μυριόβιβλος, κωδ. 66, τόμ. Α', σελ. 99 (Περὶ πατριάρχῃ Νικηφόρου): *...καὶ ὅλως πολλοὺς ἐστὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀποκριπτόμενος (Νικηφόρος) τῇδε τῆς ἱστορίας τῇ συγγραφῇ... Μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ συμφωνήσω μὲ τὴ μετάφραση τοῦ ἐκδότῃ: Il éclipse nombre de ses devanciers par cet ouvrage d'histoire.* Ἡ ἔννοια τοῦ ἀποκριπτόμενος μοῦ φαίνεται σαφέστατη: ὁ Νικηφόρος σκόπιμα ἀποκρύπτει προγενέστερους τοῦ ἱστορικοῦ ποὺ, ἀσφαλῶς, δὲν ἤθελε νὰ γίνουν γνωστοὶ στὸ ἀναγνωστικὸ του κοινό.

4. Ratramnus abbas Corbeiensis, *Contra Graecorum opposita Romanam Ecclesiam infamantium*, PL 121, 271-346. Γιὰ τὸν ἄββᾶ Ρατράμνο, βλ. Manitius *GLLM*², τόμ. Α', σελ. 412-416, τόμ. Β', σελ. 106-117, 226. Ἐπίσης Wattenbach - Levison, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, τεύχος 5, Βαϊμάρη 1973, σελ. 508, σημ. 64, σελ. 512, σημ. 70 Ἡ σημασία τῶν γραπτῶν τοῦ Ρατράμνου γιὰ τὸν Φώτιο εἶχε

ποτε: «οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες», γράφει¹, «εἴτε ἐξαιτίας τῆς νόσου τῆς νέας δοξασίας (τοῦ Φώτιου), εἴτε ἀδυνατισμένοι ἀπὸ τὸ μικρόβιο τοῦ φθόνου ἐπειδὴ δὲν μποροῦν νὰ ἀρκεστοῦν στὰ σύνορα τῶν πατέρων τους», ἀποφάσισαν νὰ καταστρέψουν τὴν παλιά τους δόξα καὶ ἐναντιώνονται στὸν πάπα Ρώμης. Θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ὑποθέσει ὅτι πρόκειται καὶ πάλι γιὰ τὴ διεκδίκηση Σικελίας, Καλαβρίας καὶ Ἰλλυρικοῦ ποὺ εἶχε ἀνακινήσει ἀπὸ τὸ 860 ἤδη ὁ πάπας Νικόλαος Α' στὴν πρώτη ἐπιστολὴ του στὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ'², ὅμως δὲν πρόκειται καθόλου γι' αὐτό. Τὴν καταγγελία τοῦ ἡγούμενου τοῦ Corvey δείχνει νὰ ἐπιβεβαιώνει ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης Φώτιος: «Ἡ ὅσα καὶ ὅρια γῆς τὸ δόρυ παρατείνασα Ῥώμη καὶ τὸ κράτος δείξασα τῆς οἰκουμένης μέτρον», λέει σὲ μιὰ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸ φίλο του ἀρχιεπίσκοπο Συρακουσῶν Γρηγόριο Ἀσβεστᾶ, γιὰ νὰ συμπληρώσει λίγο πιὸ κάτω, ὅτι «τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ἢ νέας τὸν κλῆρον ὑπῆλθεν καὶ κοινὸν ἐκτήσατο κράτος»³. Σύμφωνα μὲ τὴν ἔντεχνη ἔκφραση τοῦ λόγιου πατριάρχου, ἡ Κωνσταντινούπολη - Νέα Ῥώμη ἔχει δικαίωμα νὰ διεκδικήσει τὸ κράτος τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ποὺ ἐκτείνεται . . . στὰ ὅρια τῆς γῆς. Στὴ σύνοδο τοῦ 869/870 μάλιστα⁴, ὁ Φώτιος θὰ κατηγορηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του ὅτι . . . πολιτικὰς φροντίδας εἰς ἑαυτὸν ἀνελάβετο, καὶ οὕτω καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν ἐξουσίαν ὑφαρπάσαι ἐπειροᾶτο . . .⁵. Ἀργό-

ἐπιστημανθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸν J. Dräseke, *Ratramnus und Photius*, BZ 18 (1909), σελ. 396-421.

1. Ratramnus, IV, 8: PL 121, 343-344: . . . nisi forte putant Graecorum imperatores moderni, non illi Romanorum, quorum imperium totius orbis provincias disponebat, hoc sibi licere, quod illis non licuit: et Ecclesiam Romanam, quam illi tanquam matrem venerati sunt, pro libito suo disponere et auctoritatem quam beato Petro tam Christus, quem omnis ecclesia, totiusque mundi principatus contulit, immutare posse. . . Ὁ Πατράμνος ἀποδίδει στοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες ἄνομα σχέδια ποὺ οἱ κατὰ πολὺ ἰσχυρότεροί τους ρωμαῖοι αὐτοκράτορες δὲν εἶχαν διανοηθεῖ. Πρβλ. ἐπίσης R. Haug, *Photius and the Carolingians. The Trinitarian Controversy*, Belmont 1975, πολὺ μέτρια μελέτη, μὲ πολὺ μικρὴ γνώση τῆς βιβλιογραφίας. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τις σχέσεις Φώτιου καὶ Νικόλαου Α', βλ. M. Gordillo, *Photius et Primatus Romanus*, OCP 6 (1940), σελ. 5-30.

2. Mansi, XV, 167 A-C. Ἡ ἐπιστολὴ χρονολογεῖται στὶς 25 Σεπτεμβρίου τοῦ 860. Πρβλ. J. B. Bury, *History of the Eastern Roman Empire, from the Fall of Irene to the Accession of Basil I*, Λονδίνο 1912, σελ. 194.

3. Φώτιου, ἐπιστολὴ ἀρ. 257, ἔκδ. Laourdas - Westerink, τόμ. Β', σελ. 200-201. Ἡ χρονολόγηση τῆς ἐπιστολῆς ποὺ δέχονται οἱ ἐκδότες (πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 879) μοῦ φαίνεται λαθεμένη, ἐπειδὴ τόσο τὸ περιεχόμενο ὅσο καὶ ἡ ἰδεολογία ποὺ ἀναπτύσσονται, ταιριάζουν περισσότερο στὶς τάσεις τῆς πρώτης πατριαρχείας τοῦ Φώτιου.

4. Γιὰ τὴν σύνοδο τοῦ 869/870, βλ. Mansi, XVI, 190, ὅπου ὑπάρχει καὶ σημείωση στὸ περιθώριο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀναστάσιο Βιβλιοθηκᾶριο γιὰ τὴν *paucitas episcoporum subscribentium*, κατὰ ποὺ ὁδηγεῖ τὸν Dvornik (*Le schisme*, σελ. 214 κέ.) νὰ συμπεράνει ὅτι οἱ Φωτιανοὶ ἦταν πολὺ ἰσχυροί, ξεκινώντας ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπισκόπων ποὺ συμμετεῖχαν σὲ κάθε συνεδρία τῆς συνόδου.

5. Mansi, XVII, 432. Πρβλ. A. P. Každan, *Socialnye i političeskie vzgliady*

τερα πάλι, στη σύνοδο τοῦ 879/880 αὐτὴ τῇ φορᾷ, ἓνας ὁπαδὸς τοῦ Φώτιου, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας Προκόπιος ἐκφράζει τὴν εὐχὴ ἢ τὴν ἐλπίδα . . . ὅτι ὁ Θεὸς ἀποκαταστήσῃ ἔχει τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ (τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα) τὰ ἀρχαῖα ὅρια καὶ πάσης τῆς ὑφ' ἡλίῳ τὴν ἡνιοχείαν¹. Χωρὶς νὰ χρειάζεται νὰ ἐπεκταθεῖ κανεὶς σὲ διαπιστώσεις γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐνταξὴ τοῦ πατριάρχῃ Φώτιου², εἶναι ἀρκετὸ τὸ ἀναμφισβήτητο γεγονὸς ὅτι, λίγο μετὰ τὰ μέσα τοῦ ἑνατοῦ αἰῶνα, ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινούπολης ἐμφανίζεται ὅχι μόνον σὰν ὁπαδὸς τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητος ἰουστινιάνειου τύπου, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἔχει ἐπιπλέον τὴν τάση νὰ οἰκιοποιηθεῖ ἀρμοδιότητες ποῦ, ὡς τότε, ἀνῆκαν στὸν αὐτοκράτορα. Ἐπίσημα τουλάχιστον, τὴ συγκεκριμένη στιγμή ποῦ πατριάρχης εἶναι ὁ Φώτιος (858-867 καὶ 877-886), οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἀντιδρῶν στίς προκλήσεις αὐτὲς τοῦ πατριαρχείου, ὁ Μιχαὴλ Γ' προφανέστατα ἐξαιτίας τῆς ἀδυναμίας του, ὁ Βασίλειος Α' πιθανότατα γιὰ κάποιους ἄλλους λόγους. Ἐστὼ ὅμως καὶ χωρὶς ἐπίσημη αὐτοκρατορικὴ ἀνταπόκριση, κάτι τέτοιες ἐκδηλώσεις μιᾶς ἰσχυρῆς μερίδας τοῦ βυζαντινοῦ κλήρου ἀρκοῦν γιὰ νὰ ἐκθέσουν ἀνεπανόρθωτα τὴν αὐτοκρατορικὴ δυτικὴ πολιτικὴ ὅτι ἀποσκοπεῖ στὴν ἐξουδετέρωση τῶν διατάξεων τῆς *Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς* καὶ δικαιολογοῦν ἀπόλυτα τὶς ἀνησυχίες ἐκείνων τῶν ἰδεολόγων τῆς Δύσης ποῦ, ὅπως ὁ Πατράμνος τοῦ Corvey, πιστεύουν ὅτι οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες δὲν μποροῦν νὰ ἀρκεστοῦν στὰ σύνορα τῶν πατέρων τους. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ μεγαλύτερη ἀπειλὴ γιὰ τὴν παπικὴ Δύση τὸν ἑνατο αἰῶνα δὲν εἶναι τόσο τὸ ὅτι ὁ Φώτιος αὐτοαποκαλεῖται *οἰκουμενικὸς πατριάρχης* καὶ δὲ δέχεται τὸ *filioque*, ἀλλὰ τὸ ὅτι, ἀναλαμβάνοντας καθαρὰ αὐτοκρατορικὲς πρωτοβουλίες, ὅπως μαρτυροῦν οἱ πηγές, καὶ ἐκχριστιανίζοντας νέους λαοὺς, ὅπως τοὺς Μοραβοὺς καὶ τοὺς Βουλγάρους, καταργεῖ οὐσιαστικὰ τὸ πνεῦμα τῆς *Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς* ποῦ θέλει τοὺς Βυζαντινοὺς περιορισμένους στὴν Ἀνατολή, καὶ τείνει πρὸς μιὰ ἀπόλυτη οἰκουμενικότητα ποῦ ὑποσκάπτει τὴ θέση τοῦ πάπα Ρώμης. Ἐτσι λοιπόν, ὀρισμένες ἐκφράσεις τοῦ πάπα Νικόλαου Α' ποῦ ἔχουν ἀποδοθεῖ ἀποκλειστικὰ στὸν καισαροπαπισμὸ του³ δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀγανακτισμένη ἀντίδρασή του

Fotija, στὸ *Ežegodnik museja istorii religii i ateizma* 2 (1958), σελ. 107-136, ἰδιαίτερα σελ. 130.

1. Mansi, XVII. 448C. Πρβλ. καὶ Každān, *Vzgliady Fotija*, σελ. 132.

2. Πρβλ. Τ. Κ. Λογγῆ, *Δοκίμιο γιὰ τὴν κοινωνικὴ εξέλιξη στὴ διάρκεια τῶν λεγόμενων «σκοτεινῶν αἰώνων» (602-867)*, Ἀθήνα 1985, σελ. 79.

3. Πρβλ. Dvornik, *Le schisme*, σελ. 165, σχετικὰ μὲ τὴν περίφημη ἐκφραση: *super omnem terram, id est super universam Ecclesiam*. Εἶναι χαρακτηριστικὸ, ὅτι ἡ ἀποψη αὐτὴ (Οἰκουμένη εἶναι ἡ καθολικὴ ἐκκλησία) δεσπόζει στὴν ἰουστινιάνεια *reconquista* τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνα, στὸ μέτρο ποῦ δὲν κατακτᾷ μὲ τὰ ὅπλα τὶς ὀρθόδοξες περιοχὲς τῆς Δύσης, ἀλλὰ τὶς θεωρεῖ τμήματα τῆς ρωμαϊκῆς οἰκουμένης. Πρβλ. Τ. Κ. Λογγῆ, Ὁ «πρῶτος αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων» καὶ ὁ «πρῶτος Ῥωμαίων ἀπάντων». Ἡ ἀνολοκλήρωτη *reconquista*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 5 (1983), σελ. 217-247.

στις προσπάθειες τοῦ Φώτιου νὰ ὑπερβεῖ τις ἀπαγορευτικές γιὰ τὸ Βυζάντιο διατάξεις τῆς *Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς*. Σύμφωνα μὲ τὴν πιὸ ἐπίσημη πηγὴ τῆς Δυτικῆς Φραγγίας (*Francia Occidentalis*), τὶς *Annales Bertiniani*, κληρικοί ποὺ φτάνουν στὴ Ρώμη τὸν Αὐγούστο τοῦ 867 βρίσκουν τὸν πάπα Νικόλαο πολὺ ἐξασθενημένο (*valde infirmatum*), ἀλλὰ ἐργαζόμενο πάντα δραστήρια (*magnopere laborantem*) στὴν ἔριδα ποὺ ἔχει ἐμπλακεῖ μὲ τοὺς αὐτοκράτορες τῶν Ἑλλήνων Μιχαὴλ καὶ Βασίλειο¹ καί, μέσα στὴν ἔντονη παπικὴ δραστηριότητα περιλαμβάνεται καὶ τὸ γραπτὸ τοῦ Ρατράμνου τοῦ Corvey *Contra Graecorum opposita Romanam Ecclesiam infamantium* ποὺ ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω. Πίσω ἀπὸ δογματικὲς διατυπώσεις ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἄγονες γιὰ τὸ σημερινὸ ἐρευνητὴ, κρύβεται ὁ ἀνελέητος ἰδεολογικὸς ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στὴ Ρώμη καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν κυριαρχία τῆς Οἰκουμένης. Ἐνῶ ἡ Δύση ἔδειχνε νὰ ἔχει κατοχυρώσει τὴν ἀνεξαρτησία της ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐπικυριαρχία, ὁ Φώτιος ἐπαναφέρει στὸ προσκῆνιο τὴν ἰδέα τῆς ἀνάκτησης τῆς Οἰκουμένης ἀπὸ τὸ Βυζάντιο.

IV. Ἡ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ

Ἄν οἱ σημερινοὶ ἐρευνητὲς θεωροῦν τὴ βασιλεία τοῦ Βασίλειου Α' σταθμὸς στὴ βυζαντινὴ ἱστορία, αὐτὸ συμβαίνει ἐπειδὴ οἱ πηγές, ἡ τουλάχιστον ἡ πλειοψηφία τῶν πηγῶν ἐπιτρέπουν μιὰ τέτοια ἐντύπωση. Πρόκειται, φυσικά, γιὰ τὶς ἱστορικὲς πηγές ποὺ γράφτηκαν τὸ δέκατο αἰῶνα καὶ μάλιστα τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ Βασίλειου Α' αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου², ποὺ εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ μεγάλος θεωρητικὸς τῆς βυ-

1. *Annales Bertiniani*, ἔτος 867, ἐκδ. R. R a u, Νάρμσταττ 1982, σελ. 168. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖες τοῦ ἐπιστολές, γραμμένη ἀνάμεσα στὸ Μάιο τοῦ 866 καὶ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 867 (M a n s i, XV, 355-360: MGH Epp. VI, 605), ὁ Νικόλαος Α' δικαιολογεῖ τὴ χρῆση τοῦ τίτλου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἀπὸ τὸν Φώτιο ἐξαιτίας τῶν τεχνασμάτων τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων Μιχαὴλ καὶ Βασίλειου: . . . *sed quid mirum si isti praetendunt, cum ei tam gloriantur atque perhibeant, quando de romana urbe imperatores Constantinopolim sunt translati, tunc et primatum Romanae Sedis ad Constantinopolitanam Ecclesiam transmigrasse, et cum dignitatibus regiis etiam Ecclesiae Romanae privilegia translata fuisse, ita ut eiusdem invasor Photius etiam ipse se in scriptis suis archiepiscopum atque universalem patriarcham appellet*. . . . Πρβλ. ἐπίσης τὴν παλαιὰ ἀλλὰ ἀνεκτίμητη μονογραφία τοῦ E. P e r e l s, *Papst Nikolaus I. und Anastasius Bibliothecarius. Ein Beitrag zur Geschichte des Papsttums im neunten Jahrhundert*, Βερολίνο 1920.

2. Ὁ πρῶτος ποὺ συσχέτισε τὴ βασιλεία τοῦ Βασίλειου Α' σάν σταθμὸ μὲ τὴ συγγραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου ἦταν ὁ A. V o g t, *Basile Ier, empereur de Byzance et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle*, Παρίσι 1908. Ἀπὸ τότε, καὶ ὡς τις ἔρουνες τῆς Β α σ ι λ ι κ ῆς Β λ υ σ ί δ ο υ, *Συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Βασίλειου Α' στὴ δεκαετία 867-877*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 4 (1981),

ζαντινῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Παρόλο ὅμως ποὺ ὅλοι συμφωνοῦν στὸ ὅτι ὁ Βασίλειος Α΄ ἀνόρθωσε τὸ βυζαντινὸ κράτος, οἱ ἐρευνητὲς ἐπιμένουν ἀκόμα στὴ γνωστὴ κοινοτυπία, ὅτι οἱ φιλικὰ διακείμενες πρὸς τὴ Μακεδονικὴ δυναστεία ἱστορικὲς πηγὲς τοῦ δέκατου αἰώνα προσπαθοῦν νὰ... δικαιολογήσουν τὸν Βασίλειο Α΄ γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Μιχαήλ Γ΄ καί, γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ἀμαύρωσαν συστηματικὰ τὸν τελευταῖο ἐκπρόσωπο τῆς Ἀμοριανῆς δυναστείας. Ὑποστηρίζεται ἀκόμα ὅτι ὁ Βασίλειος Α΄ ἐκθρόνισε τὸν Φώτιο τὸ 867 μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ συμφιλιωθεῖ μετὰ τὸν πάπα Ρώμης. Ἐδῶ καὶ περισσότερο ἀπὸ τριάντα χρόνια, σὲ μιὰ διεισδυτικὴ φιλολογικὴ μελέτη του, ὁ R. J. H. Jenkins ὑποστήριξε ὅτι οἱ βασιλεῖς τῶν αὐτοκρατόρων ποὺ προηγοῦνται χρονικὰ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Βασιλείου Α΄ δὲν μποροῦσαν νὰ ἀπεικονιστοῦν διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς *Συνεχιστὲς τοῦ Θεοφάνη*, παρὰ σὰν ὁμοιόμορφα καταστροφικὲς, ἐξαιτίας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ μύθου ποὺ ἤθελε τὸν Βασίλειο νὰ φέρνει τὸ λυτρωμό, μετὰ ἀπὸ πενήντα χρόνια ἀδιάκοπης παρακμῆς¹. Τὰ τελευταῖα χρόνια ὑπῆρξε ἀκόμα μεγαλύτερη πρόοδος καὶ ἀποδείχθηκε ὅτι, ἂν ὁ Βασίλειος Α΄ ἤθελε τὴν παπικὴ ἔγκριση γιὰ βυζαντινὴ στρατιωτικὴ ἐπέμβαση στὴν Ἰταλία, ἔπρεπε νὰ ἐκθρονίσει τὸν Φώτιο² καὶ νὰ ξαναπάρει τὶς αὐτοκρατορικὲς ἀρμοδιότητες ποὺ εἶχαν περιέλθει στὸν πατριάρχη³. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, λοιπόν, ὁ Φώτιος σχεδὸν ἐξοβελίζεται ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου ποὺ ἐπαινοῦν τὸν Βασίλειο⁴ καὶ τὴν πολιτικὴ τῆς συμφιλίωσης μετὰ τὴ Δύση. Σὲ τί συνίσταται

σελ. 301-315, ποὺ ἔδειξε ὅτι οἱ δυτικὲς ὑποθέσεις ἀποτελοῦσαν τὴν πρώτη προτεραιότητα γιὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ, οἱ ἐρευνητὲς προτιμοῦσαν νὰ ἀποδίδουν στὸν Βασίλειο Α΄ τὶς ἴδιες προτεραιότητες ποὺ ἴσχυαν καὶ ἐπὶ Ἀμοριανῶν αὐτοκρατόρων, δηλ. πολέμους στὴν Ἀνατολή. Σχετικὰ μετὰ τὸ ἔργο τοῦ Πορφυρογέννητου «Βίος Βασιλείου»: Εἶ βιβλίον τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη*, πρβλ. τὸ σεμινάριο τοῦ I. Š e n k o. *La biographie de l'empereur Basile Ier*, τμῆμα *Storia Letteraria* στὴ σειρά *La civiltà Bizantina dal IX all XI secolo*: Corsi di studi dell'Università di Bari, II, Μάρι 1978, σελ. 91-127, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ *Βίος Βασιλείου* εἶναι σύγχρονος μετὰ τὸ *Περὶ Θεμάτων καὶ μετὰ τὸ *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν**.

1. R. J. H. Jenkins, *The Classical Background of the Scriptores post Theophanem*, DOP 8 (1954), σελ. 13-30, ἐδῶ σελ. 18, 23, μετὰ τὴν ἐπισήμανση ἀπὸ τὸ συγγραφέα τοῦ γεγονότος ὅτι στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου Α΄ χρησιμοποιεῖται στὸ κείμενο πολλὲς φορὲς ὁ ὅρος νέος, νέα, καινούργιος.

2. Πρβλ. Β λ υ σ ί δ ο υ, *Συμβολή, Σύμμεικτα* ΚΒΕ/ΕΙΕ 4 (1981), σελ. 310-311. Ἐπίσης, Λ ο υ γ γ ῆ, *Τὸ κεφάλαιο* 27, *Βυζαντινά* 13 (1985), 1076 κέ., 1987 κέ.

3. Γιὰ τὸ βυζαντινὸ ἀποστολικὸ ἔργο τὸν ἑνῆατο αἰῶνα σὰν ἀποτέλεσμα τῶν οἰκουμενικῶν τάσεων τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, βλ. Β α σ ι λ ι κ ῆ ς Β λ υ σ ί δ ο υ, *Ὁ βυζαντινὸς αὐτοκρατορικὸς θεσμὸς καὶ ἡ πρώτη ἐκθρόνιση τοῦ πατριάρχη Φώτιου*, *Σύμμεικτα* ΚΒΕ/ΕΙΕ 7 (1987), σελ. 37-38, ὅπου ὑποστηρίζεται ἡ ἀπόψη, ὅτι ὁ Φώτιος ἀγωνιζόταν γιὰ τὴν ἀπόλυτὴ οἰκουμενικότητα καὶ ὑποσκέλιζε ἔτσι τὶς αὐτοκρατορικὲς ἀρμοδιότητες ποὺ ὁ Βασίλειος Α΄ κατόρθωσε νὰ ξαναπάρει.

4. Πρβλ. Β λ υ σ ί δ ο υ, *Αὐτοκρατορικὸς θεσμὸς*, *Σύμμεικτα* ΚΒΕ/ΕΙΕ 7 (1987), σελ. 39, ὅπου καὶ ἡ παρατήρηση ὅτι «ὁ πατριάρχης Φώτιος δὲν κατέχει τὴν ἀνάλογη μετὰ τὴ

αὐτὴ ἡ συμφιλίωση μὲ τὴ Δύση ποὺ συνεπάγεται τὴν ἀποπομπὴ τοῦ Φώτιου ἀπὸ τὸ πολιτικὸ προσκήνιο; Καὶ ποιό εἶναι τὸ νέο γνῶρισμα στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Βασιλείου Α' ποὺ θὰ χαρακτηρίζει στὸ ἐξῆς τὴν πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, χωρὶς βέβαια νὰ μνημονεύεται στὴ δυναστικὴ ἱστοριογραφία τοῦ δέκατου αἰώνα:

Εἶναι ἡ ἀναθεώρηση τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς* ποὺ ἐπιτρέπει τὴ βυζαντινὴ ἐγκατάσταση στὴ Ν. Ἰταλία καὶ Σικελία. Ὅπως εἶχα ἤδη τὴν εὐκαιρία νὰ ὑποστηρίξω¹, οἱ ἱστοριογράφοι τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐπιμένουν, ὅτι ἐπὶ Βασιλείου Α' ἐγίνε μιὰ συνθήκη ποὺ κατακύρωσε στὸ Βυζάντιο ἓνα τμήμα τῆς Ν. Ἰταλίας², αὐτὸ ποὺ συνήθως ἀποκαλεῖται στὶς πηγές τὰ *ἰταλικά μέρη*. Τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς Ν. Ἰταλίας ταυτίζεται ἢ εἶναι λίγο μεγαλύτερο ἀπὸ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἐπαρχίες ποὺ οἱ Ἰσαυροὶ εἶχαν ἀποσπάσει ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία, τὸ γεγονὸς ὅμως εἶναι ὅτι ὁ πάπας Ἀδριανὸς Β' (μὲ τὸν ὁποῖο διαπραγματεύεται ὁ Βασίλειος Α' πρὶν στείλει τὸν Νικήτα Ὁρούφα μὲ τὸν στόλο στὴν Ἰταλία) ἀποδέχεται μιὰ νέα βυζαντινὴ *reconquista*, περιορισμένης κλίμακας βέβαια, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε παραβιάζοντας καταφανέστατα τὶς διατάξεις τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς*.

Ἀλλὰ δὲν πρόκειται μόνο γιὰ μιὰ περιορισμένης ἔκτασης *reconquista* στὴ Ν. Ἰταλία, ὅπως πιστεύεται ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἔρευνα³. Στὴν πραγματικότητα, ἡ περιορισμένη αὐτὴ βυζαντινὴ *reconquista* στὴ Δύση δίνει τὸ μέτρο μιᾶς νέας βυζαντινῆς οἰκουμενικῆς πολιτικῆς, περιορισμένης στὸ χῶρο αὐτὴ τὴ φορά καὶ πολὺ διαφορετικῆς ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη οἰκουμενικότητα ποὺ προωθοῦσε ὁ Φώτιος καὶ ἡ παράταξί του. Τὴν περιορισμένη οἰκουμενικότητα θὰ προωθήσουν οἱ αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας στὰ Βαλκάνια καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Εὐρώπη⁴ μὲ τὴ συγκατάθεση τῶν παπῶν τῆς Ρώμης, μὲ παρα-

δραστηριότητά του θέσῃ στὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, τοῦ ἀπολογητῆ καὶ ἐφαρμοστῆ τῆς πολιτικῆς τοῦ Βασιλείου Α'.

1. Πρβλ. Λουγγῆ, *Τὸ κεφάλαιο 27*, Βυζαντινὰ 13 (1985), σελ. 1071-1072.

2. Συν. Θεοφ., σελ. 288 CSHB (πρόκειται γιὰ τὸ ἐδάφιο Ε', 52): *...καὶ πάσης σχεδὸν Ἰταλίας, ὅση τῇ καθ' ἡμᾶς νέα Ρώμη προαφώρισται...*, Σκυλίτζης, σελ. 145, ἐκδ. Thurn: *καὶ πάσης σχεδὸν Ἰταλίας, ὅση τῇ βασιλείᾳ Ῥωμαίων ἀνήκει...*

3. Βλ. Toubert, *Constantine Porphyrogenitus*, σελ. 472. Τὴν ἴδια ἀποψη, ἐλαφρὰ διαφοροποιημένη, μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς καὶ στὸ βιβλίο μου *Ambassades*, σελ. 197.

4. Πρόκειται γιὰ κάτι πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴ λεγόμενη «βυζαντινὴ κοινοπολιτεία», ποὺ βρίσκεται στὸ βιβλίο τοῦ D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth (500-1453)*, Λονδίνο 1971. Δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ κοινοπολιτεία ποὺ οἱ ἀρχές της μποροῦν νὰ τοποθετηθοῦν γύρω στὸ 500. Τότε ἡ προσοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶναι στραμμένη ἀποκλειστικὰ πρὸς τὴν ἀνάκτηση τῆς Δύσης. Ἀντίθετα, ἡ δημιουργία μιᾶς τυπικῆς βυζαντινῆς κοινοπολιτείας μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ χρονικὰ στὴν ἐποχὴ τοῦ Βασιλείου Α' καὶ αὐτὴ ἡ κοινοπολιτεία εἶναι ποὺ περιγράφεται μὲ κάθε λεπτομέρεια ἀπὸ τὸν Πορφυρογέννητο. Πρβλ. Lounghis, *Historiographie*, *Balkan Studies* 21 (1980), σελ. 83-85.

χώρηση τῆς Βουλγαρίας στὸν Βασίλειο Α' ἐκ μέρους τῶν παπῶν καί, ὅπως φαίνεται, μὲ βυζαντινὴ ἀντιπαραχώρηση τῆς Μοραβίας μετὰ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 867. Ἡ βυζαντινὴ περιορισμένη οἰκουμένη τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων θὰ ἀπεικονιστεῖ μὲ τὴν πιδὲ ἐκλεπτυσμένη σαφήνεια στὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου (ἰδιαίτερα στὸ *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*), ὅπου θὰ διατυπωθεῖ διακριτικὰ ἀλλὰ καὶ ἀπερίφραστα ἡ ἀλήθεια, ὅτι τὸ βασίλειον ἀνῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὴν παπικὴ ἀνεξαρτησία¹. Σύμφωνα μὲ ὅλα αὐτά, ἡ πραγματικὰ νέα προσφορὰ τοῦ Βασίλειου Α' στὴ βυζαντινὴ πολιτικὴ ἰδεολογία εἶναι μία νέα οἰκουμενικότητα, μετὰ ἀπὸ πενήντα χρόνια παρακμῆς, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Jenkins. Ἡ ἀνάγκη γιὰ οἰκουμενικὴ πολιτικὴ εἶχε γίνεи αἰσθητὴ ἀπὸ τὸν Φώτιο πού, ὅμως, ἀσκώντας ἀποστολικὸ ἔργο στὰ γῆς ὄρια, εἶχε φτάσει σὲ ἀνοιχτὴ ρήξη μὲ τοὺς πάπες. Ἡ ἀπόσπαση τῆς παπικῆς ἔγκρισης γιὰ ὑπέρβαση τῆς *Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς* συνεπαγόταν ἀπαράιτητα γιὰ τὸν Βασίλειο Α' τὴν ἐκθρόνιση τοῦ ἀπόλυτου οἰκουμενιστῆ Φώτιου τὸ 867, ὁπότε ἐγκαινιάζεται μιὰ πραγματικὰ νέα ἐποχὴ, μιὰ νέα πολιτικὴ, καινοφανὴς καὶ ἀπαράδεκτη γιὰ τοὺς παραδοσιακοὺς Βυζαντινοὺς, ὅπως θὰ δοῦμε.

V. Η ΠΑΠΙΚΗ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ CONSTITUTUM

Ἡ παπικὴ συναίνεση γιὰ μιὰ ἀναθεώρηση τοῦ *Constitutum Constantini* πρὸς βυζαντινὸ ὄφελος πού συντελεῖται ἐπὶ πάπα Ἀδριανοῦ Β' ἔχει μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἄμεσες συνέπειες πού ἐλάχιστα ἔχουν γίνεи κατανοητὲς ὡς σήμερ².

Λίγο μετὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ, μᾶλλον τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 868, ὁ ἐπίσκοπος Ρήμων τῆς δυτικῆς Φραγγίας Hincmar, ἓνας στυλοβάτης ὡς τότε τῆς παπικῆς ἰδεολογίας καὶ σφοδρὸς ἀντίπαλος τοῦ Φώτιου³, περνάει

1. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 27, 5-7, σελ. 112, ἔκδ. Moravcsik - Jenkins. *Περὶ Θεμάτων*, II, 40, σελ. 94, ἔκδ. Pertusi.

2. Εἶναι χαρακτηριστικὸ, ὅτι ἡ εἰδικὴ μονογραφία τοῦ H. Grotz, *Erbe wider Willen. Hadrian II (867-872) und seine Zeit*, Βιέννη-Κολωνία-Γκράτς 1970, κινεῖται στὰ παραδοσιακὰ ἀφηγηματικὰ πλαίσια πού δὲν ἐξηγοῦν οὔτε μία ἀπὸ τίς ξαφνικὰς πολιτικὰς μεταβολὰς τῆς ἐποχῆς. Οὔτε ὅμως τὸ θεωρούμενο κλασικὸ ἐγχειρίδιο τοῦ L. Halphen, *Charlemagne et l'empire carolingien*, Παρίσι 1947, ἔλυσε κάποιον ἀπὸ τὰ προβλήματα πού προκύπτουν ἀπὸ τίς μνεῖες τῶν πηγῶν. Ὁ L. Halphen, σελ. 401, ἔβλεπε στὸν πάπα Ἀδριανὸ Β' «ἓνα μονόφθαλμο καὶ κουτσὸ ἱερέα, χωρὶς μεγάλο γόητρο, καλοπροαίρετο καὶ δουλοπρεπὴ, χωρὶς προσωπικότητα καὶ χωρὶς χαρακτῆρα, ἔτοιμο νὰ ἐκδηλώσει τὴν εὐγνωμοσύνη του καὶ τὴν καλὴ του θέληση σὲ ἓναν αὐτοκράτορα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο περιμένει τὴ σωτηρία». Ἡ μεγάλη ἀδυναμία τῶν ἱστορικῶν, ὅταν δὲν καταλάβαιναν πολὺπλοκὰς συγκυρίες, ἦταν νὰ δίνουν ἐρμηνεῖες βασισμένες σὲ ὑποκειμενικὰ καὶ ψυχολογικὰ κριτήρια.

3. Πρὸς τὰ θεωρητικὰ γραπτὰ τοῦ Hincmar στὴν PL, τόμ. 126 καὶ Mansi, XV, 475-500. Γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἐπίσκοπο Hincmar καὶ τὸ ἔργο του, πρὸς Manitius, *GLLM*², τόμ. Α', σελ. 339-354. Wattenbach - Levison, *Geschichtsquellen*, τεῦχος 5,

ζαφνικά στην παπική αντιπολίτευση, χωρίς σοβαρό λόγο, εφόσον ή εκθρόνιση του Φώτιου για την όποια τόσο είχε μοχθήσει ο Hinemar, έχει γίνει γνωστή στη Ρώμη από το Δεκέμβριο του 867, μαζί με την επαναφορά του 'Ιγνάτιου από τον Βασίλειο Α'. 'Ο Hinemar είναι δυσαρεστημένος με τον πάπα 'Αδριανό, άκριβώς όπως οί σύγχρονοι Γάλλοι ιστορικοί, που βλέπουν στον 'Αδριανό μόνο έναν άνάξιο διάδοχο του Νικόλαου Α'. 'Ενας κορυφαίος Γάλλος ιστορικός μάλιστα, έχει διερωτηθεί, γιατί άραγε ο Hinemar, συντάκτης των Annales Bertiniani για την εποχή αυτή, και ο Meginhard, αντίστοιχος συντάκτης των Annales Fuldenses, δεν αναφέρουν ούτε λέξη για την ένδοξη κατάληψη του Μπάρι από το φραγγικό στρατό και το βυζαντινό στόλο το 871 και την εκδίωξη των Σαρακηνών από τη Ν. 'Ιταλία². Μά, φυσικά, για να μη μνημονευθεί ή νόμιμη πιά απόβαση των Βυζαντινών στη Ν. 'Ιταλία με την άδεια του πάπα 'Αδριανού, όπως λέει τρεις φορές ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος³, και ή κατάληψη από τους Βυζαντινούς έδαφών στη Δύση, που οί Φράγγοι θεωρούν δική τους από την εποχή που χαλκεύθηκε ή *Κωνσταντίνηια Λογοεία*. 'Εκείνος όμως που φαίνεται ότι εκφράζει τη μεγαλύτερη αντίδραση σ' αυτή την παπική συναίνεση για αναθεώρηση του Constitutum Constantini πρέπει να είναι ο μεγάλος θεωρητικός της παπικής κοσμικής δύναμης, κύριος συγγραφέας του Liber Pontificalis και βιβλιοθηκάριος της 'Αγίας 'Εδρας 'Αναστάσιος, *ultriusque linguae, graecae scilicet et latinae, peritus*, όπως λένε κατατοπιστικά γι' αυτόν οί Annales Bertiniani⁴.

σελ. 516-525. 'Επίσης, L. Halphen, *Le "De ordine palatii" d'Hinemar*, Revue Historique 183 (1938), σελ. 1-9.

1. Για το πέραςμα του Hinemar στην αντιπολίτευση, βλ. Halphen, *Empire carolingien*, σελ. 408-409. Για την άφιξη στη Ρώμη της πρεσβείας του Βασιλείου Α' το Δεκέμβριο του 867, βλ. Lounghis, *Ambassades*, σελ. 191, όπου και οί παραπομπές στις πηγές. 'Η στροφή του Hinemar ενάντια στον πάπα 'Αδριανό Β' δεν αποκλείεται καθόλου να οφείλεται στην αποδοκιμασία του για τις διαπραγματεύσεις του πάπα με το Βυζάντιο. Στην έπιστολή του άρ. 27 (PL 126, 174-185), ο Hinemar κάνει όρισμένες πολύ ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις σχετικά με την ανάγκη να βρίσκονται δυτικοί ήγεμόνες στην 'Ιταλία μετά το 751. 'Ο Grotz, *Erbe wider Willen*, σελ. 253-267 επιχειρεί να αναλύσει την έπιστολή που μεταφράζει επίσης, αλλά δε δείχνει να υποπτεύεται φράσεις, όπως αυτές που αναφέρονται στον Πεπίνο Βραχ' και τον Καρλομάγνο (στήλη 180 B-C). 'Ως τά μέσα του όγδοου αιώνα, ο Hinemar χαρακτηρίζει τη ρωμαϊκή 'Εκκλησία *sub nomine et non auxilio defensionis Graecorum imperatoris*...

2. Halphen, *Empire carolingien*, σελ. 413. 'Αξίζει να σημειωθεί έδω, ότι ο Hinemar στις Annales Bertiniani παραλείπει την κατάληψη του Μπάρι το 871, ενώ μνημονεύει την άποτυχία των συμμαχικών φραγγοβυζαντινών επιχειρήσεων το 869. Βλ. Annales Bertiniani 869, σελ. 200.

3. Συν. Θεοφ., σελ. 288-289. Προς τον ίδιον υιόν 'Ρωμανόν, 29, 104-110. Περὶ Θεμάτων, σελ. 97-98.

4. Annales Bertiniani 872, σελ. 224. 'Η άκμή του 'Αναστάσιου τοποθετείται από το

Ἐντελῶς ἀπροσδόκητα, ὁ βίος τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ Β' στὸ Liber Pontificalis σταματᾷ στὶς 20 Φεβρουαρίου τοῦ 868, στὴ διάρκεια μιᾶς ὑποδοχῆς ξένων μοναχῶν στὴ Ρώμη¹. Τὸ χάσμα ποὺ ἀρχίζει τότε στὸ παπικὸ βιβλίο ἐκτείνεται, χωρὶς καμιά δικαιολογία, ὡς τὸ 885², ὁπότε οἱ βίοι τῶν παπῶν συνεχίζονται κανονικά. Μετὰ τὶς Annales Bertiniani καὶ τὶς Annales Fuldenses, ὁ Liber Pontificalis εἶναι ἡ τρίτη λατινικὴ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ εἶχαμε τὴν ἀπαίτηση νὰ περιγράψει, ἂν ὄχι τὴν κατάληψή τοῦ Μπάρι, τουλάχιστον τὶς διαπραγματεύσεις τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ μετὰ τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειο Α' γιὰ τὴ σύνοδο τοῦ 869/870, ἔτσι ὥστε νὰ ἔχουμε κάποια ἰδέα γιὰ τὸ τί εἰδους παραχωρήσεις ἔκανε ἡ Παπωσύνη, προκειμένου νὰ πετύχει τὴν ἐκθρόνιση τοῦ ἐκφραστῆ τῆς βυζαντινῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητος Φώτιου. Ἔτσι, μένουμε μετὰ τὶς πληροφορίες τοῦ Πορφυρογέννητου, ὅτι ὁ Βασίλειος Α' ἀπέσπασε τὴν παπικὴ ἄδεια γιὰ νὰ στείλει τὸ βυζαντινὸ στόλο στὴ Ν. Ἰταλία, πληροφορίες ποῦ, ὅμως, συμπληρώνονται τώρα ἀπὸ τὴ γενικὴ σιωπὴ καὶ ἐχθρότητα τῶν δυτικῶν πηγῶν πρὸς τὸν συναινετικὸ πρὸς τὸ Βυζάντιο Ἀδριανὸ Β'. Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ συνεννόηση μετὰ τὸν Βασίλειο Α' ἀπέφερε στὸν θεωρούμενο μετριότητα Ἀδριανὸ Β' ὅ,τι δὲν εἶχε κατορθώσει μετὰ κανέναν τρόπο ὁ μέγας Νικόλαος Α': τὴν ἐκθρόνιση τοῦ μεγαλύτερου ἴσως ἀνταγωνιστῆ ποὺ γνόρισε ποτὲ ἡ Παπωσύνη στὸν ἀγῶνα τῆς νὰ ἐπικρατήσῃ *super omnem terram, id est super universam Ecclesiam*. Ἡ διαλλακτικὴ αὐτὴ πολιτικὴ τοῦ Ἀδριανοῦ Β' ἀπέναντι στὶς βυζαντινὲς ἐπεκτατικὲς βλέψεις θὰ ἔβρισκε συνεχιστὴ στὸ πρόσωπο τοῦ ἐπόμενου πάπα Ἰωάννη Η' (872-882). Εἶναι εὐνόητο λοιπόν, ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ πάπα ὁ βίος λείπει ἀπὸ τὸ Liber Pontificalis.

Μιὰ πασίγνωστη γιὰ τὸ ἀντιβυζαντινὸ τῆς μένος λατινικὴ πηγὴ τῆς Ν. Ἰταλίας καὶ προπαντὸς σύγχρονη μετὰ τὰ γεγονότα, ἡ Historia Langobardorum Beneventanorum ποὺ ἔγραψε ὁ μοναχὸς τοῦ Monte Cassino Erchempert³, κατηγορεῖ τὸν πάπα Ἰωάννη, ἐπειδὴ στὰ χρόνια του, τὸ 877, ὁ Φώτιος ἀποκαταστάθηκε μετὰ παπικὴ ἔγκριση στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως: ...ista papa ...ut ita dicam, ignarus... , λέει ὁ Erchempert⁴, κατηγορώντας ἕναν πάπα, ποὺ ἡ δραστηριότητά του ἦταν σωτήρια γιὰ τὴν ἀπό-

863 ὡς τὰ χρόνια τοῦ Ἀδριανοῦ Β'. Σύμφωνα μετὰ τὸν Dvornik, *Le schisme*, σελ. 389, ὁ Ἀναστάσιος ἐξαφανίζεται γύρω στὸ 878, ἐνῶ προετοίμαζε προσέγγιση πᾶπα Ἰωάννη Η' καὶ Φώτιου. Προσωπικά, δὲν τὸ πιστεύω.

1. Liber Pontificalis II, 176, ἐκδ. Duchesne.

2. Liber Pontificalis II, 190-191. Πρβλ. ἐπίσης Lounghis, *Historiographie*, *Balkan Studies* 21 (1980), σελ. 74, σημ. 25.

3. Γιὰ τὸν Erchempert, βλ. Manitius, *GLLM*², τόμ. Β', σελ. 709-710. Wattenbach - Levison, *Geschichtsquellen*, τεύχος 4, σελ. 437-438.

4. Erchempert, κεφ. 52: MGH, SSRL, 256.

κρουση τῶν Ἀράβων ἀπὸ τῆ Ν. Ἰταλία¹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Erchempert εἶναι ἡ τέταρτη δυτικὴ πηγή, καὶ μάλιστα μιὰ πηγή τῆς Ν. Ἰταλίας (!), ποὺ δὲν ἀναφέρει τίς συνεννοήσεις Βυζαντινοῦ καὶ Δύσης γιὰ τὴ στρατιωτικὴ σύμπραξη στὸ Μπάρι, ὁ Erchempert δὲ φαίνεται νὰ ἐπιδοκιμάζει καθόλου τίς δραστηριότητες τοῦ πάπα Ἰωάννη, ποὺ, ὅπως εἶναι γνωστό, στήριζε τὴν ἄμυνά του στὴ συνδρομὴ τοῦ βυζαντινοῦ στόλου². Τώρα ὅμως, εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἰσχυριστοῦμε, χωρὶς νὰ ὑπάρχει περίπτωση διάψευσης ἀπὸ τὰ δεδομένα, ὅτι ἡ δυτικὴ ἱστοριογραφία, ἔτσι ὅπως διαμορφώθηκε μετὰ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ ἑνάτου αἰῶνα, τονίζει ἔμμεσα τὴν ἀποτυχία τοῦ Φώτιου νὰ ἐπαναφέρει στὸ προσκήνιο τὴ βυζαντινὴ ἀπόλυτὴ οἰκουμενικότητα, ἀλλὰ ἀποσιωπᾷ συστηματικὰ τὴν ὑπέρβαση τῶν διατάξεων τοῦ Constitutum Constantini μὲ παπικὴ συναίνεση ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειο Α'. Εἶναι λοιπὸν φανερό, ὅτι, ἂν προσπαθῇ κανεὶς νὰ ἐξιχνιάσει τίς ἰδεολογίες ποὺ ὀρίζαν κάθε φορὰ τὴ βυζαντινὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ χωρὶς τὸ Constitutum Constantini ποὺ δὲν ἀναφέρεται στίς βυζαντινὲς πηγές, θὰ καταλήξει στὰ ἴδια ἀδιέξοδα ποὺ ἔχει συναντήσει ἡ ἔρευνα ὡς σήμερα καὶ θὰ καταφύγει ὑποχρεωτικὰ στίς θεολογικὲς διαφορὲς περὶ filioque καὶ περὶ ἀζύμων ποὺ, βέβαια, ποτὲ δὲν ἐπηρέασαν σοβαρὰ τὴ βυζαντινὴ πολιτικὴ ἰδεολογία καὶ πρακτικὴ, στίς παγκόσμιας ἐμβέλειας ἐνέργειές της τουλάχιστον.

Να. Η ΕΚΤΟΠΙΣΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗΣ ΙΔΕΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Μετὰ τὴν κοινὴ φραγγοβυζαντινὴ κατάληψη τοῦ Μπάρι τὸ 871, ἡ ἐμπέδωση τῆς βυζαντινῆς κατοχῆς στὴ Ν. Ἰταλία συντελέστηκε χάρις σὲ ἓνα καὶ μόνον γεγονός: τὴν ὀριστικὴ ἀπομάκρυνση τῶν δυτικῶν αὐτοκρατόρων καὶ τοῦ φραγγικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τῆ Ν. Ἰταλία, ποὺ στὸ ἐξῆς περιέρχεται ὀριστικὰ στὴ βυζαντινὴ στρατιωτικὴ δικαιοδοσία³. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονός ὅτι, μετὰ τὸ 871, φραγγικὸς στρατὸς δὲ θὰ ἐμφανιστεῖ νότια τῆς Ρώμης, παρὰ μόνον μετὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ στέψη τοῦ Ὁθωνα Α' τὸ 962 καὶ ἡ κολοσσιαίας σημασίας αἰφνίδια φραγγικὴ ἀπουσία ἀπὸ τῆ Ν. Ἰταλία κάθε ἄλλο παρὰ τυχαία εἶναι: μὲ τὴ συνθήκη τοῦ 871 (17 Σεπτεμβρίου) ὁ Λουδοβίκος Β' Ἰτα-

1. Πρβλ. F. E. Engreen, *Pope John the Eighth and the Arabs*, Speculum 20 (1947), σελ. 318-333.

2. Πρβλ. D. Zakythinos, *Byzantinische Geschichte*, Βιέννη 1979, σελ. 143.

3. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 29, 213-216, σελ. 134: ...Καὶ ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ νῦν (949) οἱ τῆς Καπύης καὶ οἱ τῆς Βενεβενδοῦ εἰσὶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων εἰς τελείαν δουλωσιν καὶ ὑποταγήν. Πρβλ. ἐπίσης Patricia Karlin - Payter, *When Military Affairs were in Leo's Hands. A Note on Byzantine Foreign Policy*, Traditio 23 (1965), σελ. 15-40, ἐδῶ, σελ. 25-26.

λικός παίρνει ὄρκο ἐπίσημα, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, νὰ μὴ μπεῖ ποτὲ ὁ στρατός του στὴν ἐπικράτεια τοῦ Μπενεβέντο (. . . *numquam cum hoste in Beneventanum terram intraret*), σύμφωνα μὲ τὶς *Annales Bertiniani*¹, καί, ἀκόμα χειρότερα γι' αὐτόν, ὅτι θὰ ἐγκαταλείψει ταχύτατα μὲ τοὺς δικούς του τὸ Μπενεβέντο (*ut cicius una cum suis Beneventum linqueret*) καὶ ὅτι θὰ σπεύσει . . . στὴ Γαλλία (*et sine mora Galliam properaret*), σύμφωνα μὲ τὸ λεγόμενο *Χρονικὸ τοῦ Σαλέρνο* (*Chronicon Salernitanum*)². Φυσικά, ἦταν ἀδύνατο γιὰ τὸν Λουδοβίκο Β' Ἰταλικὸ νὰ μεταφέρει στὸ ἐξῆς τὴν ἔδρα του στὴ Γαλλία, ὅπου διέθετε ἐλάχιστες ἐδαφικὲς κτήσεις καί, ἐπιπλέον, ὁ πολὺς θεωρητικὸς τῆς Δυτικῆς Φραγγίας ἐπίσκοπος Hincmar τὸν ἀποκαλοῦσε περιφρονητικὰ *imperator Italiae* ἢ, ἀκόμα περιφρονητικότερα, *Italiae vocatus imperator*³. Σύμφωνα μὲ ὅσα πρέπει νὰ ἔγραψε στὸ δυτικὸ αὐτοκράτορα ὁ Βασίλειος Α' τὸ 871, στὸ Βυζάντιο ἦταν ὁπωσδήποτε γνωστό, ὅτι, σὰν αὐτοκράτορας τῆς Ἰταλίας, ὁ Λουδοβίκος Β' *non in tota Francia imperabat*⁴, δηλαδή δὲν ἦταν οἰκουμενικὸς αὐτοκράτορας, ἐφόσον στίς ὑπόλοιπες ἐπαρχίες τῆς Φραγγίας ὑπῆρχαν ἄλλοι, ὁμοιόβαθμοί του ἡγεμόνες⁵. Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ τὸ ὅτι, ἐγκαταλείποντας ὀριστικὰ τὶς προσπάθειες γιὰ στρατιωτικὴ ἐπάνοδο στὴ Ν. Ἰταλία τὸ 873, ὁ ἄτυχος Λουδοβίκος Β' ἐπιστρέφει *ad propria* ἢ *in Franciam* καί, μὲ τὶς ἐκφράσεις αὐτὲς τῶν πηγῶν ὑπονοεῖται

1. *Annales Bertiniani* 871, σελ. 220. Βλ. καὶ J. B ö h m e r - E. M ü h l b a c h e r, *Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern*², Hildesheim 1966, 1254 A-C γιὰ μιὰ προσπάθεια ἐπιστροφῆς τοῦ Λουδοβίκου Β' στὸ Μπενεβέντο τὸ 872 πού, ὅμως, καταλήγει μόνο στὴν ἀναγνώριση τοῦ δυτικοῦ αὐτοκράτορα στὸ πριγκηπάτο τοῦ Σαλέρνο, δηλ. βορειότερα ἀπὸ τὸ Μπενεβέντο. Μετὰ ἀπ' αὐτά, ὁ Λουδοβίκος Β' ὑποχρεώνεται νὰ ἐπιστρέφει στὴ Β. Ἰταλίᾳ. Μετὰ τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 873, ὁ αὐτοκράτορας ἐπιχειρεῖ μιὰ τελευταία φορὰ νὰ ὑποτάξει τὸ Μπενεβέντο, ὅποτε καὶ ἀποκρούεται ἀπὸ βυζαντινὸ στρατὸ πού βρίσκεται ἐκεῖ ἐπὶ πάπα Ἰωάννη Η'. Πρβλ. B ö h m e r - M ü h l b a c h e r, *Reg.* 1261 A-C.

2. *Chronicon Salernitanum*, κεφ. 109 (MGH, SSRG, III, 527).

3. Γιὰ τὴ μνεία *imperator Italiae*, βλ. *Annales Bertiniani* 857, σελ. 92 καὶ 860, σελ. 104. Γιὰ τὴ μνεία *Italiae vocatus imperator*, βλ. *Annales Bertiniani* 863, σελ. 116. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς κτήσεις τοῦ Λουδοβίκου Β' Ἰταλικοῦ στὴ Γαλλία, πού μεγεθύνονται μάλιστα μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Λοθάριου Β' (855-869), βλ. L. M. H a r t m a n n, *Geschichte Italiens im Mittelalter*, τόμ. Γ', 1, Γκόττα 1908, σελ. 279-282. H a l p h e n, *Empire carolingien*, σελ. 385, 405-406.

4. Βλ. τὴν ἐπιστολὴ-ἀπάντηση τοῦ Λουδοβίκου Β' στὸν Βασίλειο Α' στὸ *Chronicon Salernitanum*, κεφ. 105 (MGH, SSRG, III, 521-527). Μιὰ πιὸ πρόσφατη ἔκδοση τῆς ἐπιστολῆς βρίσκεται στὰ MGH, Epp. VII, 385-394.

5. Εἶναι, πραγματικά, ἀπεγνωσμένη ἡ προσπάθεια τοῦ Λουδοβίκου Β' Ἰταλικοῦ νὰ δικαιολογήσει τὸν αὐτοκρατορικὸ του τίτλο μὲ ἐπίκληση τῆς οἰκουμενικότητος: *In tota nempe imperamus Francia, quia nos procul dubio retinemus, quod, illi retinent, cum quibus una caro et sanguis sumus hac unus per Dominum spiritus* (MGH, SSRG, III, 523, 20-22).

τὸ *regnum Italicum* στὴ Β. Ἰταλία ποὺ ἔχει πρωτεύουσα τὴν Παβία¹. Ἄν κανεῖς συγκρίνει τὶς μυθεῖες αὐτὲς μὲ τὸ ὅτι τὸ 871 ὁ Λουδοβίκος Β' οἵκαδε ἀπῆλθε στὴν Κάπουα, σύμφωνα μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο², μπορεῖ νὰ διαπιστώσει, ὅτι ἡ ἔδρα τοῦ δυτικοῦ αὐτοκράτορα ἔχει τὴν τάση νὰ μεταφερθεῖ ἀπὸ τὴ Νότια στὴ Βόρεια Ἰταλία, μετὰ τὴ νόμιμη πιά καὶ ἀντίθετη στοῦ πνεύμα τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς* βυζαντινὴ *reconquista* στὴ Ν. Ἰταλία. Στὴ βυζαντινὴ αὐτὴ περιορισμένης ἔκτασης *reconquista* δὲ φαίνεται νὰ ἐναντιώνονται καθόλου οἱ σύγχρονοι πάπες, οὔτε ὁ Ἀδριανὸς Β', οὔτε ὁ Ἰωάννης Η' (872-882), καὶ δὲν ἀποκλείεται καθόλου νὰ λείπουν οἱ βίοι τους ἀπὸ τὸ *Liber Pontificalis* γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο...³.

Ὁ πάπας Ἰωάννης Η' ἀποκαλοῦσε τὸν Βασίλειο Α' μετὰ τὸ 875 *Ecclesiarum Domini fervidus propugnator*⁴. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, ὁποιαδήποτε διαμαρτυρία του —καὶ ἔκανε ἀρκετές— γιὰ τὴν ἐμμονὴ τοῦ πατριαρχεῖου Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὸν Ἰγνάτιο νὰ μὴ θέλει νὰ ἀποδώσει στὴ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησίᾳ τὴ Βουλγαρία προοριζόταν ἀντικειμενικὰ γιὰ νὰ τηρήσει τὰ προσχήματα περισσότερο, παρὰ νὰ ἐπιδράσει ἀποτελεσματικὰ: στὴ διάρκεια τῆς δευτέρας πατριαρχείας τοῦ Ἰγνατίου (867-877), τὸ πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως δείχνει νὰ ἀκολουθεῖ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ Βουλγαρία, τὴν ἴδια πολιτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦσε καὶ ἐπὶ Φώτιου. Ἔτσι λοιπὸν, μὲ τὴ Βουλγαρία καὶ τὴ Ν. Ἰταλία καὶ πάλι μέσα στὴ βυζαντινὴ σφαῖρα ἐπιρροῆς, καταρρέουν, μαζὶ μὲ τὸ ἀρχικὸ πνεῦμα τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς*, καὶ τὰ σχέδια τοῦ πάπα Νικό-

1. Πρβλ. Böhmér - Mühlbacher, *Reg.* 1261 B, ὅπου καὶ οἱ πηγές. Γιὰ τὶς ὀνομασίες περιοχῶν τῆς Ἰταλίας, βλ. M. Schipa, *Le "Italie" nel Medio Evo*, *Archivio storico per le provincie Napoletane* 20 (1895), σελ. 426-430.

2. Περὶ Θεμάτων, σελ. 98. Παράλληλη μυθεῖα στὸ Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 29, 118/119, σελ. 128: *ἐν τῷ κάστρῳ Καπύης καὶ ἐν τῷ κάστρῳ Beneventοῦ* καὶ στὸ *Βίο Βασιλείου* (Συν. Θεοφ., σελ. 293). Πρβλ. Λουγγῆ, στὸ ἴδιο, *Βυζαντινά* 13 (1985), σελ. 1076.

3. Σὲ ἓνα μικρὸ βίο τοῦ πάπα Ἰωάννη Η', ποὺ σώζεται στὸν Mansi, XVII, 1-3, ἐπιναλαμβάνεται ἡ γνωστὴ ἀπαλλαγὴ ποὺ πρέπει νὰ ἔδωσε ὁ πάπας αὐτὸς στὸν Λουδοβίκο Β' ἀπὸ τὴν τήρησιν τοῦ ὅρκου του νὰ μὴν εἰσβάλλει ποτὲ πιά στὸ Μπενεβέντο. Αὐτὸ ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες πράξεις τοῦ πάπα Ἰωάννη ποὺ, ὅπως ἔδειξαν τὰ πράγματα ἀμέσως μετὰ, ἐρχόταν σὲ προφανὴ ἀντίθεση μὲ τὶς ἀνειλημμένες δεσμεύσεις τῆς Παπασίνης ἀπέναντι στὸ Βυζάντιο ἐπὶ πάπα Ἀδριανοῦ Β'. Τὸ 876, ὁ πάπας Ἰωάννης θὰ συγχαρῇ τὸ βυζαντινὸ διοικητὴ Γρηγόριο. Βλ. Mansi, XVI, 42C: *Audientes gloriam tuam cum deo conservandis exercitibus, a praedicto divinitus protegendo imperatore, in partes Beneventanorum venisse*. Γιὰ τὸν Γρηγόριο, βλ. A. Pertusi, *Contributi alla storia dei temi bizantini dell'Italia Meridionale*, *Atti del 3o Congresso Internazionale di studi sull'alto Medioevo*, Benevento, Montevergine, Salerno, Amalfi 14-18 Ottobre 1956, Σπολέτο 1958, σελ. 459-481 καὶ Vera von Falkenhausen, *Untersuchungen über die byzantinische Herrschaft in Süditalien vom 9. bis ins 11. Jahrhundert*, Βισμπάντεν 1967, σελ. 18-22, 171, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία.

4. Mansi, XVII, 42E.

λαου Α'. "Όσο για τή βυζαντινή πολιτική ιδεολογία, αυτή αποκτᾶ νέους όρί-
ζοντες καὶ νέες οίκουμενικές προδιαγραφές πού, στήν πολιτική πραγματικό-
τητα τῆς ἐποχῆς τους, δέν ἔχει καμιά σημασία πού εἶναι ἄρκετά πιό περιορι-
σμένες ἀπό τίς ἰουστινιάνειες.

Νβ. ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Τό πραγματικά νέο στοιχεῖο, λοιπόν, πού χαρακτηρίζει τή βυζαντινή αὐτο-
κρατορία ἀπό τή βασιλεία τοῦ Βασίλειου Α' καὶ ἐξῆς εἶναι ἡ ἐπιδίωξη γιὰ
ἄσκηση οίκουμενικῆς πολιτικῆς σέ γεωγραφικά πλαίσια ἀποδεκτά καὶ ἀπό τή
ρωμαϊκή Ἐκκλησία, ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἀναθεώρηση τῆς Κωνσταντίνειας
Δωρεᾶς πρὸς βυζαντινὸ ὄφελος. Αὐτὸ δὲ σημαίνει καθόλου ὅτι, γιὰ τοὺς αὐτο-
κράτορες πού θεωροῦνται ὅτι συνεχίζουν τὴν πολιτική τοῦ Βασίλειου Α', τὸν
Λέοντα ΣΤ', τὸν Κωνσταντῖνο Ζ' καὶ τὸν Ρωμανὸ Β', δηλ. τοὺς γνήσιους ἐκ-
πρόσωπους τῆς δυναστείας, ἡ Κωνσταντίνεια Δωρεὰ ἐκμηδενίζεται. Ἀντίθετα,
χωρὶς νὰ μνημονεύεται καθόλου (καὶ εὐλογα), κάθε ἔμμεση ἀναφορά στήν
Κωνσταντίνεια Δωρεὰ χρησιμεύει στοὺς ἰδεολόγους τῆς Μακεδονικῆς δυνα-
στείας γιὰ νὰ τονίζεται ἡ προσφορά τοῦ Βασίλειου Α' στήν ἀνασύσταση τῆς
βυζαντινῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκουμένης. "Όταν λοιπὸν κατηγοροῦνται οἱ Ἀμο-
ριανοὶ αὐτοκράτορες ἀπὸ τίς ἱστορικές πηγές τοῦ δέκατου αἰῶνα πού πρόσκειν-
ται στὴ Μακεδονικὴ δυναστεία, δέν πρέπει νὰ νομίζουμε ὅτι τὸ κάνουν γιὰ νὰ
δικαιολογήσουν τὸν Βασίλειο Α' πού δολοφόνησε τὸν Μιχαὴλ Γ', ὅπως πίστευε
μὲ ἀφοπλιστικὴ ἀφέλεια ἡ σύγχρονη ἔρευνα. Τὸ κάνουν, ἐπειδὴ ἡ πολιτικὴ
πού ἀκολουθοῦσαν οἱ Ἀμοριανοὶ αὐτοκράτορες ἦταν μιὰ πολιτικὴ χωρὶς οἰκου-
μενικὴ διάσταση μετὰ τὸ 812 καί, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ ἀλλάξει ἡ πολιτικὴ αὐτή,
ὁ Βασίλειος δολοφόνησε τὸν Μιχαὴλ Γ'. Ἄν τώρα ὁ Βασίλειος δολοφόνησε καὶ
τὸν καίσαρα Βάρδα (866) καὶ ἐκθρόνισε τὸν πατριάρχη Φώτιο (867), αὐτὸ
τοῦ ἦταν ἀπαραίτητο, ἐπειδὴ ἡ ἀπόλυτὴ οἰκουμενικὴ λύση πού πρότειναν οἱ
ἀριστοκράτες αὐτοὶ δέν εἶχε καμιά πιθανότητα νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν
πάπα Ρώμης πού, ἀπὸ τὴν πλευρά του, στηριζόταν στήν Κωνσταντίνεια Δωρεὰ
ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἀποτρέψει μιὰ βυζαντινὴ ἀπόλυτὴ οἰκουμενικότητα. Ἡ περιο-
ρισμένη οἰκουμενικότητα ὅμως πού πρότεινε ὁ Βασίλειος Α' χωρὶς νὰ ἀρνεῖται
οὔτε τὰ πρωτεῖα τοῦ πάπα Ρώμης οὔτε τὴν ὕπαρξη δυὸ αὐτοκρατοριῶν¹ ἦταν

1. Στὴν ἐπιστολὴ τοῦ ἀρ. 178 πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸ διοικητὴ τοῦ Μπενεβέντο Γρη-
γόριο (Mansi, XVII, 120 DE), ὁ πάπας Ἰωάννης Η' ὑπόσχεταί ὅτι ὁ φραγγικὸς στρατός,
κατεβαίνοντας στὴ Ν. Ἰταλία, θὰ βοηθήσει στὴν ἐκδίωξη τῶν Σαρακηνῶν... *prout tem-
porum dictat necessitas*... Γιὰ τίς πηγές, βλ. Pertusi, *Contributi*, σελ. 470 καὶ
Falkenhäusen, *Untersuchungen*, σελ. 161. Ἡ μετέπειτα πολιτικὴ τῶν Μακεδό-
νων αὐτοκρατόρων εἶναι πολιτικὴ συνεννόησης μὲ τὴ Δύση, χωρὶς ὁ πάπας Ἰωάννης Η' νὰ
χάσει τὸ δικαίωμα νὰ στέφει ἢ νὰ διαπραγματεύεται τὴ στέψη δυτικῶν αὐτοκρατόρων.

ὅ,τι χρειαζόταν για να μπορέσει να αναθεωρηθεῖ ἡ *Κωνσταντίνη* *Λωρεά* πρὸς βυζαντινὸ ὄφελος.

Ἔτσι, λοιπόν, τὸ δέκατο αἰῶνα ἡ ἰδεολογικὴ ἀντιπολίτευση στοὺς Μακεδόνες αὐτοκράτορες ἐκδηλώνεται σὰν ὑποστήριξη τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητος, δηλαδή σὰν συνέχεια τῆς οἰκουμενικῆς ἰδεολογίας τοῦ πατριάρχῃ Φώτιου καὶ τῆς παράταξής του. Εἶναι γεγονός, ὅτι ὀρισμένα γνωστὰ για τὴν ἀντιδυναστικὴ τους τοποθέτηση ἱστορικὰ κείμενα τοῦ δέκατου αἰῶνα διακηρύσσουν τὴν πλήρη ἀντίθεση Βασιλείου Α' καὶ Φώτιου παίρνοντας ἀνοιχτὰ τὸ μέρος τοῦ ἀριστοκράτη πατριάρχῃ καὶ ἀποκαλώντας τὸν αὐτοκράτορα ληστή καὶ φονέα¹, παρόλη τὴν ἄγρυπνη ἐποπτεία ποὺ ἀσκοῦσε στὰ κείμενα αὐτὰ ἡ λογοκρισία τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, μὲ βάση τὴν ἰδεολογικὴ αὐτὴ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ Μακεδονικὴ δυναστεία καὶ τὴν ἀντιπολίτευση, μπορούμε νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ αἶνιγμα τῶν δυὸ διαφορετικῶν στάσεων τοῦ ἐπίσκοπου Κρεμόνας Λιουτπράνδου στὴν *Antapodosis* καὶ στὴ *Legatio*: εἶναι εὐμενὴς ἀπέναντι στὴν κυβέρνηση τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, ποὺ ὑποστηρίζει για τὸ Βυζάντιο μιὰ περιορισμένη οἰκουμενικότητα μὲ ἀποδοχὴ τῆς παπικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ὕπαρξης ἑνὸς μεγάλου ὁῦγος *Φραγκίας*², καί, ἀντίθετα, κατηγορεῖ τὸν Νικηφόρο Φωκᾶ καὶ τὴν κυβέρνησή του ποὺ ἀντιτίθενται ριζικὰ στὴ συνύπαρξη ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς αὐτοκρατορίας, προωθώντας τὴν παλιὰ ἀπόλυτη βυζαντινὴ οἰκουμενικότητα καὶ ἀπαιτώντας τὴν ἐπιστροφή στὸ Βυζάντιο τῆς Μέσης Ἱταλίας, μαζί μὲ τὴ Ρώμη³, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Πορφυρογέννητο, ποὺ παραδεχόταν ὅτι ἡ Ρώμη ἔχει ἰδιοκρατορίαν. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐπιδιώκει ὀριστικὴ κατάργηση τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς*, ἐνῶ ὁ Βασίλειος Α' εἶχε θεωρήσει ἐφικτὴ μόνον τὴν ἀναθεώρησή της πρὸς βυζαντινὸ ὄφελος. Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ δυτικὴ πολιτικὴ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἐκμηδενίζει τὴ συνεννόηση μὲ τὸν πάπα Ρώμης καὶ ἐξουδετερώνει τὴ γερμανοβυζαντινὴ συμμαχία ποὺ προωθεῖ ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία. Σύμφωνα μὲ ὅλα αὐτὰ, ἡ στάση αὐτὴ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀπέναντι στὴ Δύση καταστρέφει τὸ ἔργο τοῦ Βασιλείου Α'.

Ἄν οἱ πηγὲς μᾶς πληροφοροῦσαν λεπτομερέστερα για ὅλα τὰ γεγονότα, τότε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱστορικοῦ δὲ θὰ εἶχε κανένα λόγο νὰ ὑπάρχει. Ἐκεῖνο ποὺ

1. Λέων Γραμματικός, σελ. 254/255 CSHB. Συνέχεια Γεώργιου Μοναχοῦ, σελ. 841 CSHB. Ψευδοσυμεών, σελ. 688-689 CSHB.

2. Βλ. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 30, 73, σελ. 142: *Ὡτφ τῷ μεγάλῳ ὁῦγῳ Φραγκίας, τῆς καὶ Σαξίας...*

3. Πρβλ. L o u n g h i s, *Historiographie*, *Balkan Studies* 21 (1980), σελ. 77. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀντιπολίτευση τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, πρβλ. πιὸ κάτω, καθὼς καὶ W. H o l t z m a n n, *Geschichte der sächsischen Kaiserzeit*⁶, Μόναχο 1979, σελ. 209. Για τὴ στάση τοῦ Λιουτπράνδου, βλ. Κ α ρ α γ ε ῶ ρ ο υ, *Λιουτπράνδος*, *passim*, ποὺ ὁμῶς ἐπαναλαμβάνει ὅ,τι ἦταν γνωστὸ ὡς τώρα, χωρὶς νὰ ἐρμηνεύει τὸ πρόβλημα.

θα χρειαζόταν θα ήταν μιὰ καλὴ μετάφραση τῶν πηγῶν μόνο. Ἐνα ἀπὸ τὰ βασικὰ καθήκοντα τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι ἡ διαλεύκανση ἐκείνων τῶν προβλημάτων ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὶς μνεῖες τῶν πηγῶν, ἢ, ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τέτοιων μνειῶν. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι σαφέστατο ὅτι μόνο ἀπὸ τὶς μνεῖες τῶν βυζαντινῶν πηγῶν δὲν προκύπτει μὲ κανέναν τρόπο ἡ πραγματικὴ θέση τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας στὴ διεθνή κοινότητα, χρειάζεται νὰ ἐξετάσουμε τὶς ἀρχές, μὲ βάση τὶς ὁποῖες συντάχθηκαν οἱ ἱστοριογραφικὲς πηγές μετὰ τὸ λεγόμενο «μεγάλο χάσμα» καὶ τὸ πνεῦμα ποὺ προσπαθοῦν νὰ μεταδώσουν ἢ νὰ ἀποκρύψουν ἀπὸ τὸ κοινό τους.

VI. Η ΔΥΝΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ

Τὸ ὅτι ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ τόλμησε νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὸ δυτικὸ πρεσβευτὴ Λιουτπράνδο τὴν ἐπιστροφὴ Ἰταλίας καὶ Ρώμης¹, προβάλλοντας ἀπερίφραστα τὴν ὀριστικὴ ἐκμηδένισις τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς* εἶναι ὅπωςδὴποτε τὸ ἰσχυρότερο πλῆγμα ποὺ δέχτηκε ποτὲ ἡ πολιτικὴ περιορισμένης οἰκουμενικότητος τοῦ Βασιλείου Α'. Παρόλο ποὺ οἱ βυζαντινὲς πηγές δὲ συνηθίζουν νὰ μνημονεύουν, ὅπως εἰπώθηκε πρὶν πάνω, τὶς δεοντολογίες τῆς πολιτικῆς τοῦς ἰδεολογίας, ἡ κατεξοχὴν φιλοδυναστικὴ πηγὴ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνα ποὺ λέγεται *Σύνοψις Ἱστοριῶν* τοῦ Ἰωάννη Σκυλίτζη² δὲν παραλείπει νὰ μνημονεύσῃ ὅτι οἱ πράξεις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ βρισκόντουσαν σὲ κραυγαλέα ἀντίθεση μὲ ἐκεῖνες τοῦ Βασιλείου Α': . . . μὴ τὸν Μακεδόνα μιμησάμενος βασιλέα Βασίλειον³, λέει, στηλιτεύοντας τὴν τάση τοῦ Νικηφόρου νὰ πλουτίζει ἀπὸ τὴν τεχνητὴ ἄνοδο τῆς τιμῆς τοῦ σταριοῦ. Ὅσο σοβαρὸς λόγος κι ἂν εἶναι ἡ ἀκρίβεια στὰ πρῶτα εἶδη διατροφῆς, ὁ ἀπέραντα ἐχθρὸς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ Σκυλίτζης ὅπωςδὴποτε εἶναι ὑπερβολικὸς, ὅταν, ἔχοντας ὑποχρεωθεῖ νὰ ἀναφέρει, ἔστω καὶ συνοπτικὰ, τὶς λαμπρὲς στρατιωτικὲς νίκες καὶ

1. Στὶς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Λιουτπράνδο τὸ 968 ἔλαβαν μέρος ὁ Λέων, κουροπαλάτης καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου, ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος Λακαπηνός, ὁ πρωτοασκηκρήτης, ὁ πρωτοβεστιάριος καὶ οἱ δύο μάγιστροι. Πρβλ. Legatio, κεφ. 7: *verum quia tam excellentem rem petitis, si datis, quod decet, accipietis, quod libet: Ravennam scilicet et Romam cum his omnibus continuatis, quae ab his sunt usque ad nos. si vero amicitiam absque parentela desideratis, Romam liberam esse dominus tuus permittat, principes autem Capuanum scilicet et Beneventanum, sancti nostri imperii olim servo, nunc rebello, servituti pristinae tradat.*

2. Γιά τὸν Σκυλίτζη σὰν φιλοδυναστικὴ πηγὴ (*durchaus promakedonisch*), βλ. H u n g e r, *Hochsprachliche profane Literatur*, τόμ. Α', σελ. 389-393. Σχετικὰ μὲ τὶς ἀρνητικὲς τοῦ ἀναφορὲς γιὰ τὸν Νικηφόρο Φωκᾶ, βλ. J. L a u r e n t, *Skylitzès et Nicéphore Phocas*, BZ 6 (1897), σελ. 318-321 καὶ A. P. K a ž d a n, *Iz istorii vizantijskoj chronografii X v. 2: Istočniki Lea Djakona i Skilicij dlia istorii tretjei četverti X stoletija*, Viz. Vrem. 20 (1961), σελ. 106-128.

3. Σκυλίτζης, σελ. 277, 47-48.

κατακτήσεις του αυτοκράτορα, σπεύδει να συμπληρώσει άμέσως: *ὅμως (Νικηφόρος) μισητός ἐγένετο παρὰ παντός ἀνθρώπου, καὶ πάντες ἐδίψων τὴν τούτου θεάσασθαι καταστροφὴν*¹. Ἐπειδὴ οὕτε μιὰ βυζαντινὴ πηγὴ δὲν ἀναφέρει τὴν πρεσβεία τοῦ Λιουτπράνδου τὸ 968, ἀλλὰ κανεῖς δὲν τὴν ἔχει ἀμφισβητήσει ἀκόμα ἐξαιτίας τῆς ἀπουσίας τῆς ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ κείμενα, μοῦ φαίνεται πάρα πολὺ πιθανό, ὅτι οἱ λόγοι ποὺ κάνουν τόσο μισητὸ στὸν ὁπαδὸ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας Σκυλίτζη ἕναν αὐτοκράτορα τόσο ἐνδοξο, ὅσο ὁ Νικηφόρος Φωκάς, ὑπερβαίνουν κατὰ πολὺ τὴν ἀκρίβεια στὸ στᾶρι ποὺ τόσο ἐμφαντικὰ προβάλλεται στὸ κείμενο καί, μάλιστα, σὲ ἀντιπαράβολη μὲ τὴν πολιτικὴ ποὺ εἶχε ἀκολουθήσει ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας Βασίλειος Α'². Ἀλλὰ τὸ πιὸ περιεργό ἀπὸ ὅλα εἶναι ὅτι ὁ Σκυλίτζης θεωρεῖ σὰν πρώτη προτεραιότητα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ μετὰ τὴν ἄνοδό του στὸ θρόνο τὴν Ἰταλία καὶ τὴ Δύση, ἀνατρέχοντας μάλιστα στὶς ἰταλικὲς ὑποθέσεις ἀπὸ τὸ 878, χρονιὰ ποὺ ὁ Βασίλειος Α' ἔχασε τὶς Συρακοῦσες³, ἐνῶ οἱ ἰταλικὲς ὑποθέσεις ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Σκυλίτζη, μὲ ἀξιοσημείωτες ἐξαιρέσεις γιὰ ὀλόκληρη τὴν περίοδο 878-963⁴ τὴν ἀνταρσία τοῦ πρίγκηπα Ἀγίωνα⁵ καὶ τὴν πτώση τοῦ Ταυ-

1. Σκυλίτζης, σελ. 271, 70-71.

2. Γιὰ νὰ φτάσει ὡς τὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο, ὁ Νικηφόρος Φωκάς χρειάστηκε νὰ συγκρουστεῖ μὲ τὸ δυναστικὸ ἐκπρόσωπο Ἰωσήφ Βρίγγα καὶ τὴν παράταξή του. Πρβλ. Α. Μαρκόπουλο, *Ἰωσήφ Βρίγγας. Προσωπογραφικὰ προβλήματα καὶ ἰδεολογικὰ ρεῖματα*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 4 (1981), σελ. 87-11, ὅπου στὴ σελ. 90 ὑποστηρίζεται, λαθεμένα κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ ἄποψη ὅτι τὸ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Σκυλίτζη εἶναι ἀντιβριγγικό, μὲ παραπομπές στὶς σελ. 257, 28-31 καὶ 258, 52-54. Καὶ οἱ δύο παραπομπές κάθε ἄλλο παρὰ ἀντιβριγγικὸ περιεχόμενο ἔχουν: ὅταν ὁ Σκυλίτζης λέει ὅτι ὁ Βρίγγας ἦταν ἀνεπιτήδειος ἐν καιροῖς δυσκόλοις ὅχλον κολακεῦσαι καὶ καταδημαγωγῆσαι πλῆθος, μοιάζει περισσότερο νὰ ὑποδεικνύει τί εἶδους προσόντα χρειαζόταν νὰ ἔχει ὁ Βρίγγας γιὰ νὰ ἀποκρούσει τὸν Φωκά. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν περίπτωση, ὅπου ὁ Βρίγγας χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Σκυλίτζη *πρὸ τοῦ μεγάλα φουσῶν καὶ ἐπαιρόμενος*. . . νῦν δὲ ἰκέτης ἔλκεινός, καὶ ἔχει σκοπὸ, νομίζω, νὰ τονίσει τὴ μεγάλη ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν προηγούμενη παντοδυναμία τοῦ Βρίγγα καὶ τὴν ἥττα του. Ἐξάλλου, στὴ σελ. 91, σημ. 6, ὁ Α. Μαρκόπουλος δείχνει νὰ παραδέχεται τὶς ἀπόψεις τοῦ K a ž d a n, ὅτι ὁ Σκυλίτζης εἶναι ἀντιφωκαδικὸ κείμενο (Viz. Vrem. 20, 1961, σελ. 118). Ἐφόσον λοιπόν, πολὺ σωστά, ὁ Σκυλίτζης εἶναι ἀντιφωκαδικός, εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι ταυτόχρονα καί . . . ἀντιβριγγικός, ὅταν πραγματεύεται τὸν ἀγῶνα ἀνάμεσα στὸν Φωκά καὶ στὸν Βρίγγα, σὰν ἐκπρόσωπο τῆς δυναστείας ποὺ ὑπερασπίζει ὁ Σκυλίτζης. Πιστεύω λοιπόν, ὅτι ὁ Σκυλίτζης εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα φιλοδυναστικὸ κείμενο (*durchaus promakedonisch*), ὅπως λέει ὁ H u n g e r καί, σὲ ἐπέκταση, φιλοβριγγικό.

3. Σκυλίτζης, σελ. 261-264.

4. Ἀνάλογη εἶναι ἡ στάση τοῦ Σκυλίτζη καὶ γιὰ τὰ ἐπόμενα χρόνια: ἐνῶ π.χ. Ἰταλία καὶ Ρώμη δὲν ἀναφέρονται καθόλου σὲ ὀλόκληρη τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου Β', ξαφνικά, ἐπὶ Κωνσταντίνου Μονομάχου, ἐμφανίζεται ὁ ὀνομαστὸς στρατηγὸς τοῦ Βασιλείου Β' Βασίλειος Βοϊωάννης μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ μνεία, ὅς *πάσαν τὴν Ἰταλίαν μέχρι Ρώμης τότε τῷ βασιλεῖ παρεστήσατο*. . . Σκυλίτζης, σελ. 426, 40-41.

5. Π.χ. τὴν ἀνταρσία τοῦ Αγίου τοῦ Μπενεβέντο ἐπὶ Λέοντα ΣΤ', ποὺ ὁ Σκυλίτζης, σελ.

ρομένιου¹, και οι δυο δε εξαιρέσεις αυτές αναφέρονται στη βασιλεία του Λέοντα ΣΤ'. Η στάση του Σκυλίτζη απέναντι στα γεγονότα της Δύσης γίνεται ακόμα πιο δυσεξιχνίαστη αν σκεφθεί κανείς ότι παραλείπει να αναφέρει σύγχρονα σημαντικά γεγονότα και, ξαφνικά, σε κάποιο ανύποπτο σημείο του έργου του μαθαίνουμε, ότι επί Βασίλειου Β' Βουλγαροκτόνου ή βυζαντινή κυριαρχία στην Ίταλία έφτασε μέχρι Ρώμης², άδικώντας καταφανέστατα για μιάν ακόμα φορά τον Νικηφόρο Φωκά, που τα σχέδιά του έφταναν ακόμα μακρύτερα από εκείνα της Μακεδονικής δυναστείας, στην εποχή του βέβαια, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Λιουτπράνδου Κρεμόνας.

Θά έπρεπε, συνεπώς, να παραδεχτούμε την άποψη της σύγχρονης έρευνας, ότι, μετά το πέμπτο βιβλίο των *Συνεχιστών του Θεοφάνη* και ώς το 948, ή Μακεδονική δυναστεία δε διαθέτει ούτε ένα ιστοριογραφικό κείμενο που να την ύποστηρίζει, έφόσον, από το έκτο τους βιβλίο και έξής, οι *Συνεχιστές του Θεοφάνη* αποτελούν μιá από τις παραλλαγές του *Χρονικού του Λογοθέτη*³ και, έπειδή το *Χρονικό του Λογοθέτη* είναι έχθρικό προς τη Μακεδονική δυναστεία⁴,

174-175 βρήκε σε όλες τις παραλλαγές του *Χρονικού του Λογοθέτη*: Λέων Γραμματικός, σελ. 265-266. Θεοδόσιος Μελιτηνός, σελ. 185. Συν. Γεωργ. Μοναχού, έκδ. Istrin, σελ. 26, 23-30. Συν. Θεοφ., σελ. 356, 14-20. Συν. Γεωργ. Μον., σελ. 852, 5-11. Ψευδοσυμεών, σελ. 701, 10-14. Για τα γεγονότα, βλ. J. G a y, *L'Italie méridionale et l'empire byzantin, depuis l'avènement de Basile Ier jusqu'à la prise de Bari par les Normands (867-1071)*, Παρίσι 1904, σελ. 141-145.

1. Πτώση του Ταυρομένου: Σκυλίτζης, σελ. 181, 20. Στο Λογοθετικό κύκλο, τα κείμενα κατηγορούν τον Λέοντα ΣΤ' ότι άπασχολούσε τα πληρώματα του στόλου σε οικοδομές εκκλησιών, κάτι που είχε επίσης αποδοθεί στον Βασίλειο Α' την εποχή που έχτιζε τη Νέα εκκλησία. Βλ. Λέοντα Γραμματικό, σελ. 274, 16-19. Θεοδόσιο Μελιτηνό, σελ. 192. Συν. Γεωργ. Μον., έκδ. Istrin, σελ. 31, 4-5. Συν. Θεοφ., σελ. 365, 4-6. Συν. Γεωργ. Μον., σελ. 860-861. Ψευδοσυμεών, σελ. 704, 6-7.

2. Σκυλίτζης, σελ. 426, 40-41. Φυσικά, δεν πρόκειται καθόλου για το ότι ο Σκυλίτζης αποδίδει στον Βασίλειο Β' μιá παλιά πολιτική επιδίωξη του Νικηφόρου Φωκά έπειδή είναι όπαδός της δυναστείας και έχθρεύεται τους Φωκάδες, αλλά έπειδή επί Βασίλειου Β' ολοκληρώνεται ή περιορισμένη οικουμένη που είχε κατακυρωθεί στο Βυζάντιο επί Βασίλειου Α'.

3. Πρβλ. A. P. K a ž d a n, *Chronika Simeona Logofeta*, Viz. Vrem. 15 (1959), σελ. 125-143, έδω, σελ. 129 και R. L. H. J e n k i n s, *The Chronological Accuracy of the "Logothete" for the Years A.D. 867-913*, DOP 19 (1965), σελ. 91-112. Πρβλ. επίσης A. P. K a ž d a n, *O sostave tak nazывaemoi "Chroniki Prodolžatelia Feofana"*, Viz. Vrem. 19 (1961), σελ. 76-96, ιδιαίτερα σελ. 91.

4. Την εκτίμηση της σύγχρονης έρευνας για τον Λέοντα ΣΤ' δίνει με ένάργεια ο J. I r m s c h e r, *Die Gestalt Leons VI. des Weisen in Volkssage und Historiographie*, στον τόμο *Beiträge zur byzantinischen Geschichte im 9-11. Jahrhundert*, Πράγα 1978, σελ. 205-224. Πρβλ. επίσης K a r l i n - H a y t e r, *Military Affairs*, Traditio 23 (1967), σελ. 15: *...the Logothete is hostile and eliminates systematically any favourable information*, καθώς και τη σημ. 12 (σελ. 22/23), όπου τονίζεται ή στρατιωτική καταστροφή του Κωνσταντίνου του επί της τραπέζης που δεν ήταν τόσο τρομερή, καθώς και ότι οι παραλλαγές του Λογοθέτη δε μνημονεύουν τις βυζαντινές νίκες στην Ίταλία.

ή λογοκρισία του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου τὸ μόνο ποὺ κατόρθωσε ἦταν νὰ ὑποβάλει σὲ αὐστηρὴ λογοκρισία ὅλες (ἢ σχεδὸν ὅλες;) τὶς παραλλαγές του. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως, τὸν ἐνδέκατο αἰῶνα, γράφοντας τὸ ἱστορικὸ του ἔργο ὁ ἀφοσιωμένος ὁπαδὸς τῆς δυναστείας Σκυλίτζης, ἰδιαίτερα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἱστορία τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντα ΣΤ', δὲ φαίνεται νὰ βρῆκε ἄλλη πηγὴ γιὰ νὰ λάβει ὑπόψη του. ἔκτος ἀπὸ τὸ ἕκτο βιβλίον τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη*, ὅπου ἡ βασιλεία τοῦ Λέοντα ΣΤ' δὲν εἶναι παρὰ μιὰ συνεχῆς ἀπαρίθμηση καταστροφῶν μὲ ἀποκορύφωμα ἴσως τὶς δυὸ περιπτώσεις ἀναφορῶν στὶς ἰταλικὲς ὑποθέσεις, τὴν ἀνταρσία τοῦ Ἀγίωνα καὶ τὴν ἄλωση τοῦ Ταυρομέ-νιου.

Μόνο μετὰ τὸ 948, ὁπότε σταματοῦν οἱ περισσότερες παραλλαγές τοῦ Λογοθέτη¹, ὁ Σκυλίτζης ἀποδεσμεύεται ἀπὸ τὶς ἐπιδράσεις τῆς ἀντιπολίτευσης καὶ ἐκφράζει ἀνεμπόδιστα τὴν ἀπέχθειά του πρὸς τὸν Νικηφόρο Φωκά: οἱ *Συνεχιστὲς τοῦ Θεοφάνη* ποὺ ἀποτελοῦν τὴν κύρια πηγὴ τοῦ Σκυλίτζη ἐκδηλώνουν καὶ πάλι, μετὰ τὸ 948, τὴν ἀφοσίωσή τους πρὸς τὴ δυναστεία², ἀφιερώνοντας μάλιστα στὶς δυτικὲς ὑποθέσεις μιὰ ἀξιοσημείωτη μνεῖα ποὺ, ἀπὸ ὅ,τι ξέρω τουλάχιστον, ἔχει περάσει σχεδὸν ἀπαρατήρητη: μετὰ τὴ νικηφόρα ἐκστρατεία

1. Πρβλ. K a Ž d a n, *Simeon Logofet*, Viz. Vrem. 15 (1959), σελ. 129. Γιὰ μιὰ παραλλαγὴ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη ὡς τὸ 963, βλ. A. M a r k o p o u l o s, *Le témoignage du Vaticanus gr. 163 pour la période entre 945-963*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 3 (1979), σελ. 83-119, ἰδιαίτερα σελ. 85, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι *un examen rapide sur toute la période 945-963 entre le cont. de Théophane, le Pseudo-Syméon et le Vaticanus prouve que les trois textes sont très proches entre eux*, μὲ δυὸ παραδείγματα μιᾶς τέτοιας ὁμοιότητος στὶς σελ. 86-87. Ἀπὸ ὅ,τι μπορεῖ κανεὶς νὰ διαπιστώσει, τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 γιὰ τὴν περίοδο 945-963 εἶναι ἀρκετὰ μικρότερο (μικρότερο καὶ ἀπὸ τὸ μισό) ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* (σελ. 436-481 στὴν ἔκδοση CSHB). Σὲ ὅ,τι ἐνδιαφέρει τὴ μελέτη αὐτὴ, δηλ. τὶς σχέσεις μὲ τὴ Δύση, ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μαρριανοῦ Ἀργυροῦ στὴν Ἰταλία, στὸ Συν. Θεοφ. ἐκτείνεται σὲ 38 στίχους (σελ. 453-455), ἐνῶ στὸ Vaticanus gr. 163 μόνο σὲ 5. Σύμφωνα μὲ τὴν παραδοσιακὴ ἐπεξεργασία τῶν ἱστοριογραφικῶν κειμένων στὸ Βυζάντιο, τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 πρέπει νὰ εἶναι μεταγενέστερο ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* ποὺ σταματοῦν ἐπιπλέον τὸ 961 (χωρὶς αὐτὸ τὸ τελευταῖο νὰ ἔχει καὶ μεγάλη σημασία). Γενικά, τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 μπορεῖ νὰ πραγματεύεται τὰ ἴδια γεγονότα μὲ τὸ κείμενο τῶν *Συνεχιστῶν*, παραλείπει ὅμως συστηματικὰ τὰ ἐπαινετικὰ λόγια ποὺ ὑπάρχουν σὲ κάθε παράγραφο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο, δημιουργώντας ἔτσι τὴν ἐντύπωση, ὅτι οἱ ἥρωες τῆς ἱστορίας εἶναι ἄλλοι ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ γνώμη μου λοιπὸν εἶναι ὅτι, ἔχοντας ὑποστῇ αὐτὴ τὴν ἰδεολογικὴ *Überarbeitung*, τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 εἶναι ἀντίθετο ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη*, παρόλο ὅτι τὸ ἀντιγράφει συμπύσσω-ντάς το.

2. Πρβλ. Συν. Θεοφ., σελ. 451, 43 καί, ἰδιαίτερα, σελ. 448-449, μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ κα-τακλείδα ὁ αὐτὸς Κωνσταντῖνος βουλευτῆς, φροντιστῆς, στρατηγός, στρατιώτης, στρατιο-γός, ἡγεμὼν ἀνεφαίνετο καὶ τίς ἂν τὰ τοιοῦτον προτερήματα ἐξείποι ἢ φράσῃ;

τοῦ πατρίκιου Μαριανοῦ Ἀργυροῦ στήν Ἰταλία (955 ἢ λίγο νωρίτερα), . . . οὐ μόνον (οἱ Ἄραβες) τήν δούλωσιν πρὸς τὸν βασιλέα ὡμολόγησαν, ἀλλὰ καὶ οἱ τὰς Γαλλίας οἰκοῦντες πανοικὶ βάρβαροι παρεῖχον πρὸς τὸν πορφυρογέννητον ἄνακτα τήν εὐγνωμοσύνην, καὶ δώροις μεγαλοπρεπέσι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα μετὰ ὀφειδᾶς αὐτῶν ἔστελλον· καὶ πάντας εἰς ὑποταγὴν ἢ τύχῃ τοῦ πορφυρογεννήτου εἰς δουλείαν καὶ ζυγὸν ἤγαγεν¹. Ἔτσι, λοιπόν, ἡ ὑποταγὴ Καλαβρίας (καὶ Σικελίας πρόσκαιρα²), Λογγοβαρδίας καὶ Νεάπολης ἐπιφέρει καὶ εὐγνωμοσύνη τῶν βαρβάρων ποὺ κατοικοῦν τὰς Γαλλίας καὶ ποὺ καταλήγουν, ὅπως λέει κάπως ὑπερβολικὰ τὸ κείμενο, εἰς ὑποταγὴν, δουλείαν καὶ ζυγὸν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, κάτι ποὺ εἶναι, φυσικὰ, ἀδιανόητο νὰ μνημονεύεται στὸ *Χρονικὸ τοῦ Λογοθέτη*, μιὰ πηγὴ ποὺ ἐξυμνεῖ τὶς πράξεις τῆς ἐπαρχιακῆς ἀριστοκρατίας καὶ δυσφημεῖ τὴν πολιτικὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Πραγματικά, ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἐμφανέστατο στὸ κείμενο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* εἶναι ἡ συγγένεια τοῦ λογοτεχνικοῦ ὅρους ἀνάμεσα στὸ λεγόμενο *Βίο Βασιλείου* (πέμπτο βιβλίο, σελ. 211-353) καὶ στὸ τμήμα ποὺ τιτλοφορεῖται στήν ἔκδοση τῆς Βόννης *Αὐτοκρατορία Κωνσταντίνου* (σελ. 436-469), σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ τμήματα τοῦ ἑκτοῦ βιβλίου ποὺ περιγράφουν τὴν περίοδο 886-944³ καὶ ποὺ ἔχουν ἀνάγλυφῃ τὴν ἐπίδραση τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη* (φράσεις στὸν ἐνεστώτα μὲ ἀπότομη, χρονογραφικὴ, «βιβλικὴ» δομὴ). Ἄν προσθέσει κανεῖς στὸ γεγονὸς αὐτό ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 ἀναφέρει τὰ ἴδια γεγονότα μὲ τοὺς *Συνεχιστὲς τοῦ Θεοφάνη* γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (944-959), μὲ συνοπτικὸ ὅμως καὶ περιληπτικὸ τρόπο καὶ προπαντὸς ἀφαιρῶντας ὅλα τὰ κολακευτικὰ λόγια ποὺ γράφονται γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Ζ' στὸ πολὺ ἐκτενέστερο κείμενο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη*, τότε βρισκόμαστε μπροστὰ στὸ ἀκόλουθο παράδοξο γεγονός: ἔχοντας συνταχθεῖ ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ, δηλ. κάπως ἀργότερα ἀπὸ τοὺς *Συνεχιστὲς τοῦ Θεοφάνη* (ἡ λεγόμενη δεύτερη σύνταξίς τοῦ δεύτερου καὶ τρίτου μέρους τοῦ χρονικοῦ, ὅπως εἶπε ὁ Každan⁴), ἡ τελικὴ μορφή (τρίτη σύνταξις) τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη* ἐμφανίζει μεγάλῃ διαχρονικὴ συνέπεια στήν ἀντιδυναστικὴ ἰδεολογία του, κάτι ποὺ οἱ Μακεδόνες αὐτοκράτορες δὲν μπόρεσαν μὲ κανέναν τρόπο νὰ ἐξασφαλίσουν γιὰ τὴν ἱστοριογραφία ποὺ ἐξυμνεῖ τὴν δυναστεία τους, ἀφοῦ, ὅπως εἰπώθηκε πιὸ πάνω, ὁ Σκυλίτζης προφανέστατα δὲν μπόρεσε νὰ βρεῖ τὸν ἐνδέκατο αἰῶνα μιὰ πηγὴ εὐνοϊκὴ γιὰ τὸν Λέοντα ΣΤ', μὲ

1. Συν. Θεοφ., σελ. 455, 7-12. Βλ. ἐπίσης J. F. Vannier, *Familles byzantines: Les Argyroï*, Παρίσι 1975, σελ. 30-31.

2. Περὶ Θεμάτων, σελ. 94, 1-4. Σκυλίτζης, σελ. 261-264 μὲ ὁλόκληρο τὸ ἱστορικό.

3. Σχετικὰ μὲ τὸ πέμπτο καὶ ἑκτο βιβλίο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη*, βλ. P. Lemerle, *Le premier Humanisme byzantin. Notes et remarques sur enseignement et culture à Byzance, des origines au Xe siècle*, Παρίσι 1971, σελ. 274-275.

4. Každan, *Simeon Logofet*, σελ. 141 καὶ *Prodolžatel Feofana*, σελ. 91.

αποτέλεσμα να είναι δέσμιος του Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη γιὰ ὁλόκληρη τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 886 ὡς τὸ 944¹. Ἴσως καὶ γιὰ ἀκόμα περισσότερο.

Μιλώντας γιὰ παραδοσιακὴ ἱστοριογραφία τῆς ἐποχῆς, δὲ θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ ἐπεκταθεῖ στὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου ποὺ πραγματεύονται διοικητικὰ ζητήματα καὶ ποὺ τὸ βεληνεκές τους εἶναι πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο μιᾶς παραδοσιακῆς χρονογραφίας. Εἶναι ὅμως πολὺ δύσκολο νὰ μὴν ἐπισημάνει κανεὶς, ὅτι τουλάχιστον τὸ *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν* δὲν ἀποκλείεται καθόλου νὰ γράφτηκε ἰδιωτικὰ ἐξαιτίας τῆς μεγάλης εὐκολίας ποὺ πρέπει νὰ εἶχε τὸ δέκατο αἰὼνα ἡ ἀντιδυναστικὴ καὶ ἀντιπολιτευτικὴ ἱστοριογραφία νὰ παρουσιάζει στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τῆς ἐποχῆς τὴ δική της ἄποψη, ποὺ ἐμφανιζόταν μάλιστα γραμμένη σὰν χρονογραφία καὶ ὄχι σὰν λόγιο κείμενο. Πολὺ περισσότερο, ποὺ στὸ *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν* κατηγορεῖται ὁ μόνος ὡς τότε αὐτοκράτορας ἐκτὸς δυναστείας Ῥωμανὸς Α' Λακαπηνὸς ὅτι προκάλεσε τὴ γενικὴ κατακραυγὴ ἔχοντας παραβεῖ τὸ θέλημα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου². Ὁ φόβος τῆς ἀντιπολίτευσης συνιστοῦσε πάντα στὴ δυναστεία τῇ μεγαλύτερῃ προσοχῇ³, προκειμένου νὰ προωθηθεῖ μιὰ πολιτικὴ ἰδεολογία σὰν αὐτὴ τῆς ἀναθεωρημένης *Κωνσταντίνειας Λορεᾶς*. Ὅμως, ἡ τελευταία προσπάθεια τῆς ἀριστοκρατικῆς ἀντιπολίτευσης νὰ ἐλέγξει τὴν ἱστοριογραφία πρέπει νὰ ἔγινε ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὁπότε γράφτηκαν ὀρισμένα κείμενα σὰν τὸν Λέοντα τὸν Διάκονο καὶ λογοκρίθηκαν ἀκόμα περισσότερα μὲ δραστικὸ τρόπο. Ὅταν, πολὺ ἀργότερα, ὁ Σκυλίτζης ἔγραφε τὸ ἱστορικὸ του ἔργο, μπορεῖ

1. Τὴν ἐνδοξὴ ἐκστρατεία τοῦ Μαριανοῦ Ἀργυροῦ στὴν Ἰταλία ποὺ τόσο προβάλλεται ἀπὸ τὸ κείμενο τῶν *Συνεχιστῶν* τοῦ Θεοφάνη, ὁ Σκυλίτζης δὲν τὴν πραγματεύεται στὴ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Ζ', ἀλλὰ τὴν τοποθετεῖ στὸ τμῆμα τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (παρόλο ποὺ ἀναφέρει ὅτι ἔγινε ἐπὶ Κωνσταντίνου Ζ') γιὰ νὰ τῆς ἀποδώσει μιὰ καταστροφικὴ ἔκβαση.

2. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 13, 149-155, σελ. 72: Ὁ κίρις Ῥωμανός... οὔτε τῇ ἐντολῇ καὶ διαταγῇ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου κατηκολούθησεν... ἐπίσης 13, 167-175, σελ. 74: ...Ἐπεὶ ἔξω τοῦ κανόνος καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως καὶ τῆς τοῦ μεγάλου καὶ ἁγίου βασιλέως Κωνσταντίνου διαταγῆς τε καὶ ἐντολῆς τοῦτο πεποίηκεν, πολλὰ τε καὶ ζῶν ὠνειδίσθη ὁ προσηρθεὶς κίρις Ῥωμανός, καὶ διεβλήθη καὶ ἐμισήθη παρὰ τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τοῦ δήμου παντός καὶ τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς, ὡς καὶ τὸ μῖσος ἀπὸ τοῦ τέλους γενέσθαι καταφανές... ἀνάξιον πρᾶγμα καὶ ἀπρεπές εἰς τὴν εὐγενῆ πολιτείαν Ῥωμαίων καινοτομήσας... Πρόκειται ὀλοφάνερα γιὰ ἓναν αὐτοκράτορα ποὺ δὲν τηρεῖ τὸ θέλημα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, μὲ ὅλα ὅσα συνεπάγεται αὐτό.

3. Πρβλ. Σκυλίτζη, σελ. 250-251, ὅπου μνημονεύεται συνωμοσία εὐγενῶν δευτέρου ἔτους τῆς βασιλείας Ῥωμανοῦ, δηλ. τὸ 961, ὅταν δηλ. ὁ Νικηφόρος Φωκάς ἐτοιμαζόταν γιὰ τὴν ἐκστρατεία τῆς Κρήτης. Ἀντίθετα, ἐπὶ Κωνσταντίνου Ζ', ἡ νομιμότητα τῆς δυναστείας ἐξασφαλίζεται, πάντα σύμφωνα μὲ τὸν Σκυλίτζη, σελ. 258, 47, ἀδαμαντίνοις δεσμοῖς, δηλ. μὲ τὴν τοποθέτηση τῶν εὐγενῶν, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξεγέρθηκαν τὸ 961, σὲ ἀπομακρυσμένες θέσεις. Τέτοιες εἰδήσεις φυσικὰ ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Vaticanus gr. 163 ποὺ διηγεῖται τὰ ἴδια γεγονότα ἀπὸ ἀντίθετη σκοπιά.

νά είχε δυσκολίες για όρισμένες εποχές, όπως εκείνη της βασιλείας του Λέοντα ΣΤ', για την οποία η λογοκρισία της αριστοκρατικής αντιπολίτευσης είχε αποδειχτεί πολύ αποτελεσματική. Αυτό όμως καθόλου δεν εμπόδισε τον Σκυλίτζη να εγκαταλείψει όριστικά το παλιό χρονογραφικό συγγραφικό υπόδειγμα¹ και να στραφεί προς κλασικότερες και λογιότερες μορφές εξέιστόρησης.

Κρίνοντας λοιπόν είτε από τα τμήματα των *Συνεχιστών* του Θεοφάνη που δεν πρέπει να έπηρεάστηκαν από το *Χρονικό* του Λογοθέτη, είτε από το ιστορικό έργο του Σκυλίτζη, το συμπέρασμα είναι το ίδιο: η δυναστική ιστοριογραφία των Μακεδόνων αυτοκρατόρων είναι σαφώς λογιότερη, όντας ταυτόχρονα έκτενέστερη και αναλυτικότερη από εκείνη της αριστοκρατικής αντιπολίτευσης που, ως την εποχή του Νικηφόρου Φωκά (γιατί αργότερα παύει να υπάρχει) διατηρεί ακέραια τα χαρακτηριστικά της χρονογραφίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε την εποχή του Ίουστινιανού ή ακόμα νωρίτερα. Το φιλολογικό αυτό συμπέρασμα μπορεί να αποδειχτεί αποφασιστικής σημασίας για να διευκρινιστούν τόσο ο χαρακτήρας όσο και οι επιδιώξεις των δυο αντίθετων πολιτικών ιδεολογιών, εκείνης της Μακεδονικής δυναστείας και εκείνης της αριστοκρατικής αντιπολίτευσης.

Όπως είπώθηκε στην αρχή, τα περισσότερα βυζαντινά κείμενα ύστερουν απελπιστικά σέ ειδήσεις σχετικά με τη Δύση. Όμως δεν ύστερουν στον ίδιο βαθμό όλα τα βυζαντινά κείμενα. Ο δυτικός αυτοκράτορας Όθων Α' ο Μέγας (936-973) αναφέρεται στη δυναστική ιστοριογραφία των Μακεδόνων τρεις φορές τουλάχιστον² και απόλυτως καμιά στην ιστοριογραφία της αντιπολίτευσης. Δεν πρέπει να είναι τυχαίο το ότι η χρονογραφία που καλλιεργεί η αριστοκρατική αντιπολίτευση αποφεύγει συστηματικά να αναφέρει οτιδήποτε σχετικό με την πολιτική της δυναστείας, την *Κωνσταντίνηια Λωρεά* και την αναθεώρησή της, όπως κάνει έμμεσα η δυναστική ιστοριογραφία. Δεν είναι τυχαίο,

1. Πρβλ. Σκυλίτζη, σελ. 249, 24, όπου η παράγραφος αρχίζει με την παραδοσιακή χρονογραφική αποστροφή *τούτω τῷ ἔτει*, χωρίς να αναφέρεται για ποιο έτος πρόκειται. Όμως ο Σκυλίτζης έχει την τάση να τελειοποιεί το συγγραφικό του στυλ στο μέτρο που παύει να χρησιμοποιεί χρονογραφίες σαν πηγές. Οι αρχές των παραγράφων στο κείμενό του παίρνουν μια διαχρονική δυναμική. Πρβλ. εκεί, όπου περιγράφει κάθε χρόνο τις εκστρατείες του Βασίλειου Β' στη Βουλγαρία (σελ. 339-345). Οι εκφράσεις *τούτω τῷ χρόνῳ* και *τῷ δ' ἐπιόντι ἔτει* δίνουν μια κλασικίζουσα έντύπωση, με αποκορύφωμα την αρχική φράση της παραγράφου 35, σελ. 348, 9-10: *Ὁ δὲ βασιλεὺς οὐ διέλιπε καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰσιῶν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ τὰ ἐν ποσὶ κείρων τε καὶ δηῶν*. Για τον Σκυλίτζη σαν συγγραφέα βλ. τις μελέτες του C. de Boor, *Zu Johannes Skylitzes*, BZ 13 (1904), σελ. 356-359 και του Ἰδίου, *Weiteres zur Chronik des Skylitzes*, BZ 14 (1905), σελ. 409-467.

2. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, 30, 73-74, όπου αναφέρεται σαν μέγας ρήξ. Στὸν Σκυλίτζη, σελ. 239, 75 αναφέρεται σαν βασιλεὺς *Φράγγων*. Πρβλ. καὶ Σκυλίτζη, σελ. 245, 19. Ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ μνεία τοῦ *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν* αναφέρεται σὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ 950, δηλ. πολὺ πρὶν στεφθεῖ αὐτοκράτορας ὁ Όθων.

ἐπειδὴ ἡ Χρονογραφία εἶναι τὸ κατεξοχὴν αὐτοκρατορικό οἰκουμενικὸ εἶδος ὅτι ἡ δυναστική ιστοριογραφία τῶν Μακεδόνων. ὅπως μετατρέπει τὴν ἀπόλυτη βυζαντινὴ οἰκουμενικότητα σὲ περιορισμένη, ἔτσι μετατρέπει καὶ τὴ χρονογραφία ἀπὸ κτίσεως κόσμου σὲ χρονογραφία ἀπὸ τότε ποὺ ἡ αὐτοκρατορία διαιρέθηκε σὲ δύο τμήματα (Θεοφάνης καὶ Συνεχιστὲς του). Γι' αὐτὸ καὶ κάποτε θὰ τὴν ἐγκαταλείψει, ὅπως κάνει ὁ Σκυλίτζης. Ἀντίθετα, ἡ ἀριστοκρατική ἀντιπολίτευση ἐκφράζεται μὲ τὴν οἰκουμενικὴ χρονογραφία. ὅσον καιρὸ διεκδικεῖ τὴν ἀπόλυτη οἰκουμενικότητα, δηλαδὴ ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Νικηφόρου, Φωκᾶ ποὺ θὰ προπηλακίσει τὸν Λιουτπράνδο καὶ τὶς προτάσεις του γιὰ συμμαχία τῶν δυὸ αὐτοκρατοριῶν διαμέσου συνοικεσίου¹. Μετὰ τὸν Νικηφόρο Φωκὰ τὰ πράγματα ἀλλάζουν καὶ ἡ ἴδια ἡ ἀριστοκρατικὴ παρτάτση ποὺ νέμεται τὴν ἐξουσία μὲ τὸν Ἰωάννη Τζιμισκὴ παραδέχεται, ὅτι στὴ Δύση ὑπάρχει ἄλλη μιὰ αὐτοκρατορία². Τὰ χρόνια ὅμως 842-948 ποὺ περιγράφουν οἱ περισσότερες παραλλαγές τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη εἶναι τὰ χρόνια τῆς ἀνόδου τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατικῆς ἀντιπολίτευσης: αὐτὰ τὰ χρόνια συνεχίζουν μὲ πολὺ παραστατικὸ τρόπο τὴ χρονογραφία τοῦ Γεώργιου Μοναχοῦ ποὺ, αὐτὴ, ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ἀδάμ, ὁμολογώντας ταυτόχρονα ὅτι ὁ λόγος καὶ τὸ ὕφος της εἶναι ἄτεχνα. ἀλλὰ κρεῖσσον μετὰ ἀληθείας ψελλίζειν ἢ μετὰ ψεύδους πλατωνίζειν³. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸ ἐκλάβει σὰν ἔμμεση μομφὴ πρὸς τὴ λόγια πρακτικὴ τῆς δυναστικῆς ιστοριογραφίας, ἐπειδὴ, ὅπως λέει λίγο πὺρ κάτω, συντάξεις ἐντέχνους καὶ καλλιπείας, ἐν αἷς τὸ ψεῦδος πολλάκις διὰ τῆς δεινότητος μεθόδου καὶ κατασκευῆς ἐπικρύπτοντες οἱ δεινοὶ καὶ τοὺς ἀπερισκέπτως καὶ ἀβασανίστως ἀναγινώσκοντας ἐκλανθάνοντες ἐπιζητοῦσιν⁴. Ὅπως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, Γεώργιος Μοναχὸς καὶ Χρονικὸ τοῦ Λογοθέτη ποὺ τὸν συνεχίζει⁵, ἐκπροσωποῦν μιὰ ἰδεολογικὴ τάση. ἐνῶ Θεοφάνης καὶ Συνεχιστὲς του

1. Δὲ χρειάζεται νὰ τονιστεῖ ἐδῶ πόσο ἀντίθετη εἶναι ἡ στάση τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀπὸ ἐκείνη τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ποὺ, στὸ *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν* 13, 111-116, σελ. 70, συνιστοῦσε, κατεντολὴν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου *μηδέποτε βασιλεῖα Ῥωμαίων συμπενθεριάσαι μετὰ ἔθνους... εἰ μὴ μόνων τῶν Φράγγων*.

2. Πρβλ. H o l l z m a n n, *Sächsische Kaiserzeit*, σελ. 211 καὶ τὴν κλασικὴ μελέτη τοῦ P. E. S c h r a m m, *Kaiser, Basileus und Papst in der Zeit der Ottonen*, *Historische Zeitschrift* 129 (1924), σελ. 424-475, ἐδῶ, σελ. 450 κέ.— L o u n g h i s, *Ambassadors*, σελ. 205-206.

3. Γεώργιος Μοναχός, σελ. 2, 9-10, d e B o o r. Ἄν τώρα τὸ ἔργο τοῦ Γεώργιου Μοναχοῦ χρονολογεῖται μετὰ τὸ 871, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Α. Μ α ρ κ ὀ π ο υ λ ο ς, *Συμβολὴ στὴ χρονολόγησιν τοῦ Γεώργιου Μοναχοῦ*, Σύμμεικτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 6 (1985), σελ. 223-231. τότε ἐνισχύεται ἀκόμα πὺρ πολὺ ἡ ἄποψις ὅτι τὸ Χρονικὸ τοῦ Μοναχοῦ καὶ τὸ Χρονικὸ τοῦ Λογοθέτη ἀντιπαράτιθενται στὸν Θεοφάνη καὶ τοὺς Συνεχιστὲς του καὶ, ἔτσι, ἔχουμε δύο διαμετρικὰ ἀντίθετες πολιτικὰς ἰδεολογίας.

4. Γεώργιος Μοναχός, σελ. 2, 19-22.

5. Πρβλ. F. H i r s c h, *Byzantinische Studien*, Λιψία 1876, σελ. 3 κέ.— C. d e B o o r, *Die Chronik des Logotheten BZ* 6 (1897), σελ. 233-284.— T o ὕ ἰ δ ι ο υ, *Weiteres zur*

μιάν άλλη, αντίθετη πρὸς τὴν πρώτη. Ἡ κύρια ἀντίθεση ἀνάμεσα στὶς δυὸ αὐτὲς τάσεις, ποὺ ἔχει σὰν συνέπεια καὶ πολλὲς ἄλλες ἀντιθέσεις, ὀφείλεται στὴ διαφορὰ τῶν ἀντιλήψεων τοὺς σχετικὰ μὲ τὴ θέση τῆς αὐτοκρατορίας στὸν κόσμος: ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία τοῦ δέκατου αἰῶνα εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς οἰκουμενικῆς τάξης μὲ θεϊκὴ πρωτοβουλία ἢ, ἀντίθετα, μὶσθῶμα καὶ συνέπεια τῆς πολιτικῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου ποὺ ἀποφάσισαν τὴ μεταφορὰ τοῦ κράτους στὴν Ἀνατολή. Μὲ βάση τὰ μεσαιωνικὰ πρότυπα ἔκφρασης, ἦταν ἀδύνατο καὶ στὶς δυὸ πολιτικὲς παρατάξεις νὰ ἐκφραστοῦν σαφέστερα. Τὸ ὅτι ἡ ἰδεολογικὴ σύλληψη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας μᾶς φαίνεται σήμερα πρὸ ρεαλιστικῆ, δὲ σημαίνει καὶ ὅτι οἱ ἰδεολογικοὶ φορεῖς τῆς ἀριστοκρατικῆς ἀντιπολίτευσης ἦταν ἀνεδαφικοὶ ἢ οὐτοπικοί. Ἀπλᾶ, μὲ τὸ συναίσθημα τῆς ἀνερχόμενης δυνάμεως ἐπιζητοῦσαν τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι, παρὰ παγκόσμια.

VII. Η ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΣΑΝ ΕΚΦΡΑΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ἄν ἡ γλῶσσα λειτουργεῖ μὲ σύμβολα, τότε ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους δημιουργοὺς συμβόλων εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς βυζαντινῆς χρονογραφίας¹. Ὁ συγγραφέας τοῦ *Βίου Βασιλείου* στὸ πέμπτο βιβλίο τῶν *Συνεχιστῶν* τοῦ Θεοφάνη θὰ ἤθελε, ὅπως λέει, νὰ ἦταν ἱκανὸς νὰ ἀναγράψει τίς πρὸ ἀξιόλογες ἀπὸ τίς πράξεις τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀρχόντων καὶ στρατηγῶν καὶ ὑποστρατῆγων τοῦ σύμπαντος χρόνου τῆς ἐν Βυζαντίῳ Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς², ὁμολογώντας ἔτσι, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει νὰ κατοχυρώσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ εἶναι ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορικὴ παράδοση μόνον ἀπὸ τότε ποὺ βρέθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀφήνοντας τὸν ἀναγνώστη του μὲ τὴν ἀπορία ἂν, τὴν ἴδια ἐποχὴ, μπορεῖ νὰ ὑπῆρχαν κι ἄλλες ρωμαϊκὲς παραδόσεις, μὲ ἀφετηρία ἄλλα μέρη ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐδῶ τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέα βρίσκεται σὲ ἀπόλυτη συνέπεια καὶ ἀρμονία μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς χρονογραφίας τῶν *Συνεχιστῶν* τοῦ Θεοφάνη, ἀφοῦ, ὅπως ἀναφέρεται στὸν τίτλο τῆς, ἀρχίζει ὅπου ἔληξε Θεοφάνης³, δηλ. τὸ 813, ὁπότε ἡ ρωμαϊκὴ παράδοση δὲν ἐκπορευόταν πιά μόνον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Θεοφάνης καὶ Συνεχιστὲς του, λοιπόν.

Chronik des Logotheten, BZ 10 (1901), σελ. 70-90.— K a ž d a n, *Simeon Logofet*, Viz. Vrem. 15 (1959), σελ. 127.

1. Στὴν ἀποκρυπτογράφηση τῆς «συμβολικῆς γλώσσας» τῶν βυζαντινῶν κειμένων, μεγάλη εἶναι ἡ προσφορὰ τοῦ D. N a s t a s e. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς μελέτες τοῦ ποὺ μνημονεύονται πρὸ πάνω, βλ. τ ο ὕ ἱ δ ι ο υ, *Le langage symbolique médiéval et son importance pour les études byzantines*. XVI. Internationaler Byzantinistenkongress. Akten I/Beiheft: JÖB 31 (Beiheft) (1981), τμήμα 2.4, καὶ τ ο ὕ ἱ δ ι ο υ, *La signification cachée des documents athonites*, JÖB 32/2 (1982), σελ. 257-267.

2. Συν. Θεοφ., σελ. 211-212.

3. Συν. Θεοφ., σελ. 3.

πέρα από οποιαδήποτε ἀμφισβήτηση, δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀπόλυτη οἰκου-
μενικότητα τῆς ρωμαϊκῆς ιδέας. Ἐπειδὴ ὅμως, συνεχίζει ὁ συγγραφέας τοῦ
πέμπτου βιβλίου, ἓνα τόσο ἐπίπονο ἱστορικὸ ἔργο ἦταν δυσανάλογο μὲ τὶς δυ-
νάμεις του, ἀποφάσισε νὰ περιγράψει τὶς πράξεις μόνον ἑνὸς αὐτοκράτορα, ἐπὶ
μέγα τὸ τῆς βασιλείας κράτος ὑψώσαντος. . . . καὶ μέγα ὄφελος τῇ πολιτείᾳ
Ῥωμαίων ἐγένετο¹, τοῦ Βασίλειου Α'. Ὁ Βασίλειος Α', λοιπόν, εἶναι ὁ αὐτο-
κράτορας τοῦ σύμπαντος χρόνου τῆς ἐν Βυζαντίῳ Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, ποὺ ἡ
βασιλεία του ὠφέλησε τὴν αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινούπολης περισσό-
τερο ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες βασιλεῖες. Εἶναι φανερό, ὅτι δὲν πρόκειται πιά γιὰ
ἀντιπαράβολή μὲ τοὺς ὑποτιθέμενους παρακμασμένους Ἀμοριανοὺς αὐτοκρά-
τορες, ἀλλὰ γιὰ συνολικὴ ἐρμηνεία τῆς προσφοράς τοῦ Βασίλειου Α' στὴ ρω-
μαϊκὴ παράδοση τῆς Κωνσταντινούπολης, σὲ ἀντιπαράβολή μὲ ὅποιεσδήποτε
ἄλλες ρωμαϊκὲς παραδόσεις ὑπῆρχαν τότε, ἀλλὰ ποὺ ἀναφέρονται μόνον ἐπεισο-
διακά². Ἡ εἰσβολὴ τοῦ λογοτεχνικοῦ ὕφους στὴ χρονογραφία συντελεῖ στὴν
τελειοποίηση τοῦ συμβολισμοῦ, γιὰ πολιτικούς λόγους³ ποὺ ἔκαναν ἀναγκαίαν
τὴ διακοπὴ τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητος.

Μέσα στὸ ἴδιο ἀκριβῶς πνεῦμα, ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος Ζ' Πορφυ-
ρογέννητος ἀπεικονίζεται στὸ ἕκτο βιβλίο τῶν *Συνεχιστῶν τοῦ Θεοφάνη* νὰ
ἔχει βρεῖ τὰ πάντα τὸ 944 εἰς ἀχρεϊότητα καὶ ἀμέλειαν⁴. Ἐδῶ, φυσικά, δὲν
πρόκειται γιὰ μείωση τοῦ ἔργου τοῦ Βασίλειου Α', ὅσο γιὰ ὑπενθύμιση ὅτι
εἶχε προηγηθεῖ μιὰ περίοδος μὲ διαλυτικὲς συνέπειες γιὰ τὴ γενικὴ πολιτικὴ
τῆς δυναστείας. Τονίζοντας ἐμφαντικὰ τὴ δικαιοδοσίαν καὶ εὐνομίαν ἐν πᾶσιν⁵,
ποὺ ἐπανέρχονται στὶς μέρες τῆς βασιλείας του, ὁ Πορφυρογέννητος ὑποδείχνει

1. Συν. Θεοφ., σελ. 212, 5-8.

2. Συν. Θεοφ., σελ. 288, 14-15: . . . καὶ πάσης σχεδὸν Ἰταλίας, ὅση τῇ καθ' ἡμᾶς νέᾳ
Ῥώμῃ προαφώριστο. . . ποὺ σημαίνει ὁλοκάθαρα, ὅτι ἄλλα τμήματα τῆς Ἰταλίας εἶχαν κα-
τακυρωθεῖ σὲ ἄλλες δυνάμεις ἢ στὴν παλαιὰ Ῥώμη. Συν. Θεοφ., σελ. 293, 9-10: . . . πρὸς
Λοδδύχον τὸν ὄῤῥα Φραγγίας καὶ τὸν πάπαν Ῥώμης διαπρεσβεύεται συνεπικουρῆσαι καὶ
συμπαράτάξασθαι στὸ Μπάρι καὶ αὐτό, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ ἐμμεση
ἐπεξηγήση τοῦ προαφώριστο ἔτσι, ὥστε ἡ Ἰταλία νὰ μοιραστεῖ ἀνάμεσα στὴ νέᾳ Ῥώμῃ καὶ
τὴν παλαιά. Πρβλ. Λογγῆ, *Τὸ κεφάλαιο 27*, Βυζαντινὰ 13 (1985), σελ. 1071.

3. Στὴν πασίγνωστη μελέτῃ τοῦ P. J. Alexander, *Secular Biography in By-
zantium*, *Speculum* 15 (1940), σελ. 194-209, ἀναπτύχθηκε ἡ θεωρία, ὅτι ὁ τύπος τῆς συγ-
γραφῆς τοῦ *Βίου Βασιλείου* ἦταν ἓνα ἐγκώμιο, γνωστὸ σὰν *Βασιλικὸς λόγος*. Ἡ θεωρία
αὐτῇ τοῦ Alexander ποὺ ὑμνήθηκε ἀπὸ τὸν Jenkins (*Classical Background*,
DOP 8, 1954, σελ. 21) καὶ ἀπὸ τὸν κ. Lemerle (*Humanisme*, σελ. 275) τολμῶ νὰ
πῶ, ὅτι, ὅσο εὐφυῆς κι ἂν εἴναι, οὔτε ὀρίζοντες διανοίγει, οὔτε ἐξηγεῖ γιὰ ποῖο λόγο χρησι-
μοποιήθηκε αὐτὸ ἡ ἐκεῖνο τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος σὲ κάθε συγκεκριμένη περίπτωσι.

4. Συν. Θεοφ., σελ. 445, 17. Στὸ ἀντίστοιχο χωρίο του, ὁ Vaticanus gr. 163, κεφ. 5,
σελ. 92, ἐκδ. Μαρκόπουλου, περιορίζει τὸ κακὸ στὸν πολιτιστικὸ τομέα μόνον: τῶν
δὲ λογικῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. . . ἡμελημένων καὶ παρεωραμένων, κάτι ποὺ δὲ θίγει
τὴ βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ.

5. Συν. Θεοφ., σελ. 447, 12.

κατατοπιστικά τὰ ἄπειρα διορθώματα ποὺ ἔκανε, καὶ μεταξύ ἄλλων καὶ τὰ εἰς ἀρχηγούς ἐθνῶν ἀποστελλόμενα γράμματα, καὶ ἀκόμα τὰ φροντίσματα τὶ δέον περὶ τῶν ἐξ Ἀνατολῆς γεγενῆσθαι τί δὲ περὶ τῶν ἀφ' Ἑσπέρας¹. Χωρὶς νὰ ἐπεκταθεῖ κανεὶς στὶς ἀρχές τῆς δυτικῆς πολιτικῆς τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' ποὺ περιγράφονται στὸ ἔργο του *Περὶ βασιλείου τάξεως*², εἶναι ἀρκετὸ νὰ ὑπενθυμίσει γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν ἀναγνώριση τοῦ Ὁθωνα Α' ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Ζ' ἥδη ἀπὸ τὸ 949, ὁπότε τὸν ἀποκαλεῖ *μεγάλου ῥῆγα Φραγγίας*³. Διορθώνοντας τὰ πάντα μετὰ τὴ βασιλεία τοῦ Ρωμανοῦ Α', ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' ἐπανέρχεται ἀπλουστάτα στὴν πολιτικὴ τοῦ Βασίλειου Α', υἱοθετώντας τὴν περιορισμένη οἰκουμενικότητα ποὺ, ὅπως φαίνεται, εἶχε κινδυνεύσει νὰ ἀνατραπεῖ⁴.

Ὅρισμένες ἐντελῶς πρόσφατες ἔρευνες ἀποκάλυψαν σημαντικὲς μεταβολές στὴν ἰδεολογικὴ σύλληψη τῶν βυζαντινῶν πηγῶν ἀπὸ τὸν ἕκτο ὡς τὸν ἑνῶτο αἰῶνα⁵. Θὰ ἦταν περίεργο, ἂν ἡ πολιτικὴ ἰδεολογία εἶχε παραμείνει ἡ ἴδια σὲ ἓνα πολιτικὸ περίγυρο ριζικὰ ἀλλαγμένο⁶, μὲ δοσμένες πιά ὅλες αὐτὲς τὶς

1. Συν. Θεοφ., σελ. 448, 15-21.

2. Γιὰ τὶς ἀρχές τῆς δυτικῆς πολιτικῆς στὸ *Περὶ βασιλείου τάξεως*, βλ. ἀναλυτικὰ Lounghis, *Ambassades*, σελ. 279, 381.

3. Πρβλ. Λουγγή, *Τὸ κεφάλαιο* 27, Βυζαντινὰ 13 (1985), σελ. 1081. Ἐπίσης τὴν παλιὰ μονογραφία τοῦ W. Ohnsorge, *Das Zweikaiserproblem im früheren Mittelalter*, Hildesheim 1947, σελ. 50.

4. Πρβλ. τὴν ἀπόψη τοῦ W. Ohnsorge, *Abendland und Byzanz*², Ντάρμσταττ 1963, σελ. 35 καὶ τοῦ Ἰδίου, *Konstantinopel und der Okzident*, Ντάρμσταττ 1966, ὅτι ὁ Ἑρρίκος Α' τῆς Σαξωνίας (919-936) ἦταν ὁ μόνος γερμανὸς ἡγεμόνας ποὺ δὲ φαίνεται νὰ δέχτηκε οὔτε μιὰ βυζαντινὴ πρεσβεία. Ἐπίσης Lounghis, *Ambassades*, σελ. 184, γιὰ τὸν προσανατολισμὸ τῆς δυτικῆς πολιτικῆς τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ.

5. Πρβλ. π.χ. τὴ μεταβολὴ στὴν παραδοσιακὴ εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸν ἕκτο στὸν ἑνῶτο αἰῶνα, ὅπως τὴν ἐκθέτει ὁ I. S. Čičurov, *Gesetz und Gerechtigkeit in den byzantinischen Fürstenspiegeln des 6.-9. Jahrhunderts*, στὸν τόμο Cupido Legum, Φρανκφούρτη στὸ Μάιν 1985, σελ. 33-45. Ἀπὸ ὅ,τι διάβασα στὴ σχετικὴ ἔκθεση πεπραγμένων στὸ Viz. Vrem. 46 (1986), σελ. 16, στὴν ΙΑ' Πανεπισιακὴ Σύνοδο γιὰ τὰ προβλήματα τῆς Βυζαντινολογίας καὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Κριμαίας, ὁ Ja. N. Ljubarski ἀνέπτυξε τὸ θέμα «Ὁ ἱστορικὸς ἥρωας στὴ βυζαντινὴ χρονογραφία τοῦ ἑνῶτου καὶ δέκατου αἰῶνα», ὅπου ὑποστήριξε ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ ὅ,τι συμβαίνει στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, στὶς χρονογραφίες τοῦ δέκατου αἰῶνα ὁ ρόλος τοῦ ἥρωα αὐξάνει σημαντικὰ καὶ ὑπάρχει ἡ τάση νὰ μεταβληθεῖ ἡ Χρονογραφία σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ βιογραφίες. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παρατηρήσει σ' αὐτά, ὅτι οἱ βιογραφίες αὐτοκρατόρων εἶναι παλιὸ χαρακτηριστικὸ τῆς βυζαντινῆς χρονογραφίας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰωάννη Μαλάλα.

6. Πρβλ. I. Božilov, *L'idéologie politique du tsar Syméon: pax symeonica*, Byzantinobulgarica 8 (1986), σελ. 73-88.— Vasilka Tapkova-Zaïmova, *Les problèmes du pouvoir dans les relations Bulgaro-Byzantines*, στὸ ἴδιο, σελ. 124-130 καὶ V. Gjuzelev, *La Bulgarie médiévale et l'Europe occidentale*, στὸ ἴδιο, σελ. 89-101. Ἀπὸ τὶς μελέτες αὐτὲς φαίνεται καθαρά, ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἀνάπτυξη τῆς βουλγαρικῆς δυνάμεως δὲν ἐπέτρεπε στὴ βυζαντινὴ πολιτικὴ ἰδεολογία νὰ μείνει ἡ ἴδια.

μεταβολές στον παγκόσμιο συσχετισμό των δυνάμεων που είχαν περιγραφεί στη *Χρονογραφία* του Θεοφάνη. Ἀπέναντι λοιπόν σέ ὅλες αὐτές τῖς μεταβολές, οἱ χρονογραφίες τοῦ δέκατου αἰώνα περιορίζουν πρῶτα ἀπ' ὅλα τὸ γεωγραφικὸ τους ὄριζοντα, ὅχι ἀπὸ ἄγνοια, ἀλλὰ ἐξαιτίας τῶν πολιτικῶν συνθηκῶν καὶ ἐπιταγῶν¹. Μιὰ δεύτερη καινοτομία τους εἶναι ὁ τονισμὸς στὰ κίνητρα τῶν πράξεων τῶν αὐτοκρατόρων ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων πολιτικῶν παραγόντων. Ἡ τάση αὐτή, σαφέστατα πιὸ ἐντονη στὴ δυναστική ἱστοριογραφία τῶν Μακεδόνων ἀπὸ ὅ,τι στὴ χρονογραφία τῆς ἀντιπολίτευσης, δὲν πρέπει νὰ ὀφείλεται τόσο σὲ λογοτεχνικὴ ἀνάκαμψη τοῦ ἱστοριογραφικοῦ εἴδους, ἀλλὰ στὴν ἀνάγκη νὰ ἐξηγηθοῦν στὸν ἀναγνώστη οἱ σκοποὶ τῶν ἀνθρώπινων πράξεων, μέσα ὅμως ἀπὸ τοὺς ὑπάρχοντες πολιτικὸς περιορισμούς. Ἀκόμα καὶ σὲ ἔργα «ἄκρως ἐμπιστευτικά», ὅπως τὸ *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*, δεσπάζουν οἱ σκοπιμότητες τῆς ὑψηλῆς πολιτικῆς τῆς δυναστείας καί, ὅπου αὐτὸ κρίνεται χρήσιμο, διαστρεβλώνεται ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ὅπως, γιὰ παράδειγμα, στὸ κεφάλαιο 27, ὅπου ὁ λόγιος Πορφυρογέννητος ὑποτίθεται ὅτι δὲν ξέρεי πότε βασίλευσε ἡ Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία, ποῦ βρίσκεται ἡ πρωτεύουσα τοῦ *regnum Italicum* Παβία, καὶ ἄλλα παρόμοια².

Δὲν χρειάζεται νὰ ὑπενθυμίσει κανεὶς ὅτι, σὲ ὁλόκληρο τὸ τμήμα τῶν *Συνεχιστῶν* τοῦ Θεοφάνη ποὺ δείχνει νὰ ἀποτελεῖ παραλλαγή τοῦ *Χρονικοῦ* τοῦ Λογοθέτη καὶ πραγματεύεται τὴν περίοδο 886-944 καὶ ποῦ, κατὰ σύμπτωση, εἶναι ἀκριβῶς ἡ περίοδος, μετὰ τὴν ὁποία ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος χρειάστηκε νὰ διορθώσει τὰ πάντα, σ' αὐτὴ τὴν ἐξιστόρηση ἢ προσωπικότητα ποὺ δεσπάζει εἶναι αὐτὴ τοῦ τσάρου Συμεών (893-927). Τόσο ὁ Λέων ΣΤ'³, ὅσο καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο⁴, ἔχουν ἄδικο ἀπέναντι στὸ

1. Θὰ ἦσαν, πραγματικά, ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον, ἂν μπορούσε νὰ ἀποδειχτεῖ, ὅτι οἱ ἀναγραφὰς στοὺς τίτλους ἢ στὰ προοίμια τῶν χρονογραφιῶν, ὅτι τὸ τάδε ἔργο γράφτηκε π.χ. *ἐκ προστάγματος Κωνσταντίνου τοῦ φιλοχρίστου καὶ πορφυρογεννήτου δεσπότη* (Συν. Θεοφ., σελ. 3) ἀποτελοῦσαν κάτι σῆμα κατατεθέν, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, γιὰ τὸν ἀναγνώστη, ὅτι τὸ κείμενο ἔχει λάβει ὑπόψη του τὴν πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

2. Πρβλ. Λογγή, *Τὸ κεφάλαιο 27*, Βυζαντινὰ 13 (1985), passim.

3. Συν. Θεοφ., σελ. 357, 12-24. "Ὅπως φαίνεται, οἱ Βυζαντινοί, μὲ σκόπιμες ἐνέργειες καὶ μὲ προσποιητὴ ἀδιαφορία γιὰ τῖς συνέπειες, παρασύρουν τὸ Συμεών σὲ πόλεμο, ἄγνωστο γιὰ τοιοῦς λόγους, παρόλο ποὺ μπορεῖ νὰ ὑποθεθεῖ. Τόσο τὸ κακῶς κοιμηθεῖν τοὺς Βουλγάρους, ὅσο καὶ τὸ ὅτι ὁ Λέων ΣΤ' ὡς λίγον ἐλογίζετο τῖς διπλωματικὲς παραστάσεις τοῦ Συμεών, δείχνουν μιὰ τουλάχιστον ἀσυγχώρητη, ἂν ὅχι σκόπιμη, ἀμέλεια σὲ ὁλόκληρη τὴ βυζαντινὴ διοίκηση μὲ ἐπικεφαλῆς ἓνα τόσο προσεκτικὸ αὐτοκράτορα, ὅπως ὁ Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός." *Ἰδία* σχεδὸν μνεῖα καὶ στὸν Σκυλίτζη, σελ. 176, 86.

4. Συν. Θεοφ., σελ. 380, 5-11. Ἐνῶ ὁ Συμεών προσφέρει εἰρήνην μὲ ἐντιμες ὑποσχέσεις, ὁ Ἀλέξανδρος ἀνοίγει καὶ ἀφροσύνη κρατηθεὶς τοὺς πρέσβεις ἀτίμως ἐξέπεμψεν, ἀπειλαῖς χρώμενος κατὰ Συμεών καὶ καταπλήττειν οἰόμενος. *Τῆς οὖν εἰρήνης διαλυθείσης ὅπλα κατὰ Χριστιανῶν κινήσαι Συμεών ἐβουλεύετο...* *Ἰδία* σχεδὸν μνεῖα στὸν Σκυλίτζη, σελ. 195.

βούλγαρο ήγεμόνα και βαρύνονται με τεράστιες εϋθύνες για τούς πολέμους που προκαλούν, ενώ, αντίθετα, ό Συμεών είναι και στις δυό περιπτώσεις αυτός που αναγκάζεται να διεξαγάγει ένα δίκαιο πόλεμο, σέ αντίθεση με ό,τι προβάλλεται από τή σύγχρονη έρευνα για τό «δίκαιο πόλεμο» τών Βυζαντινών¹. Στή διάρκεια τής βασιλείας του Ρωμανού Ρακαπηνού ό πόλεμος άπλά δείχνει να συνεχίζεται όπως φαίνεται από τις χρονογραφίες² και, όσο κι αν φαίνεται παράξενο, ό εκπρόσωπος του Ρωμανού Α΄ Θεόδωρος Δαφνοπάτης τοποθετείται άπερίφραστα ύπερ τής απόλυτης οίκουμενικότητας, διασπώντας έτσι τή δυναστική παράδοση, από τόν Βασίλειο Α΄ ως τόν Κωνσταντίνο Ζ΄³. «Εί τοίνυν βασιλεϋς επιθυμείς καλεΐσθαι Ῥωμαίων», γράφει στόν Συμεών, «έξεστί σοι βουλομένω και τής γής άπάσης κύριον έαυτόν αναγορεύειν»⁴ και, παίρνοντας πίσω τόν αυτοκρατορικό τίτλο που του είχε άπονεμηθεί τό 913, άποκαλεί τόν Συμεών είτε έξουσιαστή, είτε άρχοντα Βουλγαρίας, άφοϋ μέσα στην άπεριορίστη ρωμαϊκή οίκουμενη δέν ύπάρχει θέση για πολλούς αυτοκράτορες τών Ρωμαίων⁵. Στήν περίπτωση όμως τών σχέσεων Ρωμανού Α΄ και Συμεών, ή απόλυτη οίκουμενικότητα που επικαλείται ό Δαφνοπάτης δέν είναι, παρά ένα αντίδοτο στο πλήγμα ό-τι ό Συμεών, στα ίδια αυτά γράμματα, γίνεται πνευματικός

1. Για τήν έννοια του δίκαιου πολέμου (που άδυνατώ να έντοπίσω σαν μιá βυζαντινή πρακτική) πέρα από ό,τι άφορā τήν κατάκτηση περιοχών που περιλαμβάνονται στην περιορισμένη οίκουμενη, βλ. H él è n e A h r w e i l e r, *L'idéologie politique de l'empire byzantin*, Παρίσι 1975, σελ. 40-42. Ό I. B o ž i l o v, *Idéologie de Syméon*, Byzantinobulgarica 8 (1986), σελ. 74-77, ξεκινώντας από τή λαθεμένη, κατά τή γνώμη μου, θέση για «δίκαιο πόλεμο» τών Βυζαντινών, κατέληξε σέ πολύ σωστά συμπεράσματα σέ ό,τι άφορā τόν τίτλο που άπονεμήθηκε στο βούλγαρο τσάρο και σέ ό,τι άφορā τις πολιτικές επιδιώξεις του. Για τούς πρώτους πολέμους του Συμεών, βλ. επίσης I. B o ž i l o v, *A propos des rapports Bulgaro-Byzantins sous le tsar Syméon (893-912)*, Byzantinobulgarica 6 (1980), σελ. 73-81, με σωστή χρονολογική διáρεση και κατάταξη τών τεσσάρων πολέμων.

2. Πρβλ. S. R u n c i m a n, *The Emperor Romanus Lecapenus: A Study on Tenth-Century Byzantium*², Καϊμπριτζ 1963, σελ. 85-89.

3. Théodore Daphnopatès, *Correspondance*, έπιστολή άρ. 4, σελ. 55, έκδ. D a r r o u z è s - W e s t e r i n k: *εί γάρ γνῶς και αυτός τó τής τών Ῥωμαίων βασιλείας ὕψος τε και μέγεθος, και τó κατά πασῶν τῶν ἐπὶ γῆς έξουσιῶν κυριώτατον αὐτῆς και άρχικώτατον...* (στίχοι 48-50).

4. Θεοδ. Δαφν., έπιστολή άρ. 5, σελ. 59.

5. Βλ. τις άπόψεις του συγγραφέα του άνωϋμου λόγου Ἐπὶ τῇ τῶν Βουλγάρων συμβάσει, 12-13, έκδ. Ἀ λ κ μ ή ν η ς Σ τ α υ ρ ί δ ο υ - Ζ α φ ρ ά κ α, Βυζαντινά 8 (1976), σελ. 372-373. Κάτω από τήν άπειλή του, ό Βυζαντινοί άναγνωρίζουν τόν Συμεών βασιλέα, αλλά συμπληρώνουν άμέσως: προσκυνητάς έχε τούς σινεόρτους. Ἀπό τήν άλλη πλευρά, ή ειρήνη του 927 τά διαγραφέντα μέρη τής οίκουμενης σινούλωσε και οὕτως εις ολοκληρίαν και συμφωνίαν, ίνα μηκέτι Σκύθης και βάρβαρος και τó και τó καλούμεθα, χριστιανοί δέ πάντες και Θεοϋ τέκνα και ὠδίνες του πνεύματος και λεγόμεθα και δεικνύμεθα.

ἀδελφός του αὐτοκράτορα¹. Ἀντίθετα, μέσα στήν περιορισμένη οἰκουμένη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, οἱ Βούλγαροι θά ξαναγίνουν καί πάλι τὰ ἡγαπημένα τέκνα τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα², ἐπειδὴ σέ μιὰ περιορισμένη οἰκουμένη, ὁ αὐτοκράτορας εἶναι μόνο ἓνας. Ἐτσι λοιπόν, οἱ βουλγαρικοὶ πολέμοι ἔφεραν τὸν Συμεὼν σέ τέτοιο σημεῖο ἰσχύος, ὥστε ἡ αὐτοκρατορία νὰ ἀναγκαστεῖ νὰ ἀπεμπολήσει τὴ δυναστική πολιτική τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας. Καί ἐπειδὴ αὐτοὶ οἱ πόλεμοι ποὺ ἔφεραν τὸν Συμεὼν σέ σημεῖο ἰσχύος καταστροφικὸ γιὰ τὴ δυναστική πολιτική ἄρχισαν ἐπὶ Λέοντα ΣΤ' καί μάλιστα ἄδικα, ἴσως γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο ὁ Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς δὲ βρῆκε ἐγκωμιαστὴ στὴ δυναστική χρονογραφία τῶν *Συνεχιστῶν* τοῦ Θεοφάνη καί ἀφέθηκε ἀπὸ τὸ γιό του Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο βορὰ στὸ *Χρονικὸ* τοῦ *Λογοθέτη* πού, ὅπως ἐπανειλημμένα εἰπώθηκε πιὸ πάνω, καλύπτει τοὺς *Συνεχιστὰς* τοῦ Θεοφάνη στὰ χρόνια 886-912. Τὸ γεγονὸς δὲν εἶναι καί τόσο περὶεργο, ἂν σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος δὲν εἶχε διστάσει νὰ καταδικάσει τὸν πατέρα του καί στὸ θέμα τῆς τεταρτογαμίας³.

Ἡ κεντρικὴ ἰδέα τῆς ἐργασίας γιὰ τίς δυὸ ἀντίθετες πολιτικὲς ἰδεολογίες ποὺ ἐπηρεάζουν τὴ βυζαντινὴ ἱστοριογραφία τοῦ δέκατου αἰῶνα ἔχει διατυπωθεῖ πιά καί δὲν χρειάζεται νὰ ἐπιμείνω ἄλλο πάνω σ' αὐτό. Φυσικά, ἀπομένουν γιὰ διευκρίνιση ἓνα πλῆθος ἀπὸ μικρότερα προβλήματα, ἡ λύση τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ ὁποῖα θά μπορέσει νὰ συμβάλει στὸν ἓναν ἢ στὸν ἄλλο βαθμὸ στὴ ριζικὴ ἀναθεώρηση τοῦ παραδοσιακοῦ σχήματος τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας ποὺ εὔχαμε ὡς σήμερα. Τέτοια προβλήματα εἶναι ἡ ἐνταξὴ κάθε ἑνὸς ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς σέ ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ πολιτικο-ιδεολογικὰ ρεύματα τῆς περιορισμένης καί τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητας ἀντίστοιχα, καί ἡ ἐξακρίβωση τῶν συνθηκῶν τῆς πολιτικῆς πάλης ἀνάμεσα στὶς δυὸ παρατάξεις κάθε φορά. Ὅπως δὴ ποτε ὅμως, νομίζω ὅτι τώρα ὑπάρχουν νέες βάσεις γιὰ ἐρευνα τῆς συμπεριφορᾶς μιᾶς κοινωνίας ποὺ τὴ γνωρίζουμε πολὺ λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι νομίζαμε. Ἡ ἰδεολογικὴ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας τῆς ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας περνάει ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὴν ἰουστινιάνεια οἰκουμενικότητα καί τὴ διακοπὴ τῆς στὴ διάρκεια τῶν λεγόμενων «σκοτεινῶν αἰώνων». Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἡ *reconquista* εἶναι ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' ἢ ἀντίθετα, ὅπως

1. Ὁ Ρωμανὸς Α' ἀποκαλεῖ τὸν Συμεὼν ἀδελφὸ πάρα πολλὰς φορὲς στὶς ἐπιστολὰς ἀρ. 5, 6 καί 7 τοῦ Θεόδωρου Δαφνοπάτη, *Correspondance*, σελ. 59-85. Πρβλ. ἀκόμα καί Βο-ζίλοβ, *Idéologie de Syméon*, *Byzantinobulgarica* 8 (1986), σελ. 74-77.

2. Γιὰ τὸν ἔρο ἡγαπημένα τέκνα στὴ βυζαντινὴ διπλωματία καί γιὰ τὴ θέση τους, βλ. F. Dölger, *Bulgarisches Zartum und byzantinisches Kaisertum*, στὸν τόμο του *Byzanz und die europäische Staatenwelt*², Ντάρμστατ 1964, σελ. 140-158. Ἐπίσης τὸ *Περὶ βασιλείου τάξεως*, σελ. 681-682 CSHB. Πρβλ. Loung'his, *Ambassades*, σελ. 271.

3. Πρβλ. Zakythinos, *Byzantinische Geschichte*, σελ. 185, σημ. 476 καί 477 μετὰ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Ἀρέθου ἐνάντια στὴν τεταρτογαμία.

πιστεύω¹, τὸ πολιτικὸ πρόγραμμα τῆς ὀρθόδοξης συγκλητικῆς ἀριστοκρατίας μετὰ τὸ 451, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ ἰουστινιάνεια οἰκουμενικότητα θεωρεῖται ἀπόλυτη τουλάχιστον ὡς τὰ τέλη τοῦ ἔκτου αἰῶνα, δηλ. τὴν ἐποχὴ πού ὁ πάπας Γρηγόριος Α' ἐκχριστιανίζει τὰ τελευταῖα ἐδάφη τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ οἰκουμενικότητα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορικῆς παράδοσης στηρίζεται κατεξοχὴν στὸ λογοτεχνικὸ εἶδος τῆς *Χρονογραφίας* πού, πέρα ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἀνταποκρίνεται καὶ στὶς ὑλικές συνθήκες τῆς ἐποχῆς, καὶ στὴν παρὰ τῆς ἀρχαίας λογοτεχνικῆς παράδοσης.

Ὅταν —μετὰ ἀπὸ μιὰ διαδικασία πού ἀρχίζει τὸν ἑβδομο αἰῶνα καὶ ὁλοκληρώνεται μὲ τὴ χάλκευση τῆς *Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς*— ἡ Παπασύνη διακόπτει τὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικότητα καὶ τὸ γεγονὸς γίνεται γνωστὸ στὸ Βυζάντιο μᾶλλον χωρὶς καθυστέρηση, τὸ εἶδος τῆς *Χρονογραφίας* ἀλλάζει μορφή μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ 812: ἡ *Χρονογραφία* τοῦ Θεοφάνη ἀρχίζει καὶ τελειώνει ἐκεῖ πού ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκουμένη διαιρέθηκε στὰ δύο. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς *Συνεχιστὲς τοῦ Θεοφάνη* πού, ἀρχίζοντας λίγο μετὰ τὴν ἀναγνώριση τοῦ 812, σταματοῦν λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ στέψη τοῦ Ὁθωνα Α' τὸ 962. Αὐτὴ εἶναι ἡ *ιστοριογραφικὴ τάση* τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας, ἡ τάση πού ἀναγνωρίζει τὸ θρύλο τοῦ πάπα Σίλβεστρου, τὴν *Κωνσταντίνεια Δωρεά*, τὸν Καρλομάγνο καὶ τοὺς διαδόχους του, τὴν παπικὴ ἀνεξαρτησία, τὸν Ὁθωνα Α' καὶ πολλὰ ἄλλα πού κατοχυρώνουν τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς Δύσης ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐπικυριαρχία. Ἡ *ιστοριογραφικὴ* αὐτὴ τάση τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας καλλιεργεῖται ἀπὸ τὴ Μακεδονικὴ δυναστεία μὲ κεντρικὸ προπαγανδιστικὸ πυρῆνα ὅτι ὁ Βασίλειος Α' κατόρθωσε νὰ πετύχει τὴν ἀναθεώρηση τῆς *Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς* πρὸς βυζαντινὸ ὄφελος καί, ἔτσι ἡ αὐτοκρατορία νὰ ἀποκτήσει μιὰ νέα οἰκουμένη, ἐνῶ ἐπὶ Ἀμοριανῶν αὐτοκρατόρων δὲν εἶχε καμιά.

Ἡ ἀντίθετη ἄποψη ἐκφράζεται μὲ τὴν *ιστοριογραφικὴ τάση* τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητας πού ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευση τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἀπὸ τὸν πατριάρχη Φώτιο πού ἀντιδρᾷ στὴν ἀνυπαρξία οἰκουμενικότητας ἐπὶ Ἀμοριανῶν, ὡς τὸν Νικηφόρο Φωκᾶ πού ἀρνεῖται νὰ ἀποδεχτεῖ τὸν Ὁθωνα Α' σὰν αὐτοκράτορα καὶ ἀποκηρύσσει τὴ δυναστικὴ πολιτικὴ τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας. Ἡ *ιστοριογραφικὴ τάση* τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητας ἐκφράζεται κύρια ἀπὸ τὴν τυπικὴ *χρονογραφία* τοῦ

1. Πρὸβλ. T. C. L o u n g h i s, *Le programme politique des "Romains Orientaux" après 476, Une répétition générale?* Atti del II. Seminario Internazionale di studi storici «Da Roma alla Terza Roma», Ρώμη 1982, σελ. 369-375. Т о ὡ ὕ δ ι ο υ, *Obrasženije o Christianstvo gospodstvujuščego klasse Vostočnoj Rimskoj Imperii vo vtoroj polovine piatogo veka*, Proceedings of the Byzantinological Symposium in the 16th Eirene Conference, Πράγα 1985, σελ. 69-72.

Γεώργιου Μοναχοῦ πού συνεχίζεται ἀπὸ τὶς διάφορες παραλλαγές τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη*. Αὐτὲς πάλι οἱ παραλλαγές σταματοῦν εἴτε στὸ τέλος τοῦ πρώτου αὐτοκράτορα πού υἱοθέτησε οἰκουμενικὴ πολιτικὴ ἀντίθετη ἀπὸ ἐκείνη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, δηλ. τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ, εἴτε στὴ στέψη τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, δηλ. τοῦ δεύτερου αὐτοκράτορα πού προώθησε τὴ βυζαντινὴ ἀπόλυτη οἰκουμενικότητα τὸ δέκατο αἰώνα.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἐγκαταλείποντας τὴν παραδοσιακὴ χρονολογικὴ ἐξιστόρηση «ἀπὸ κτίσεως κόσμου» καὶ υἱοθετώντας ταυτόχρονα ἓνα λογιότερο ὕψος, ἢ δυναστικὴ ἱστοριογραφία τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας ἀναθεωρεῖ δραστηκᾶ τὶς ἀρχές συγγραφῆς τῆς Χρονολογίας πού συνεχίζουν νὰ τηροῦν εὐλαβικὰ οἱ χρονολογικοὶ τῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητας. Εἶναι ὅμως ἐπίσης φανερό ὅτι, ὅπως ἔδειξε ἡ συνέχεια καὶ τὸ τέλος τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἡ ἰδεολογία τῆς βυζαντινῆς ἀπόλυτης οἰκουμενικότητας δὲν εἶχε ἀπολύτως κανένα μέλλον. Ἡ Δύση ἦταν πιά ἀντικειμενικὰ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Αὐτὸ καὶ μόνο τὸ γεγονὸς, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ προκαλέσει τὸν ἰδεολογικὸ καὶ ὀργανικὸ θάνατο τῆς βυζαντινῆς χρονολογίας πού περιέγραφε τὴν οἰκουμένη. Χωρὶς οἰκουμενικὴ ἰδεολογία, ἡ βυζαντινὴ χρονολογία βρισκόταν πιά κοντὰ στὸ τέλος της.

Ἄν ἡ πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς περιορισμένης οἰκουμενικότητας ἐπιθυμοῦσε νὰ ὑπερβεῖ τὸ ἐμπόδιο τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεῆς* κάνοντας ὑποχωρήσεις στὴ Δύση, ἡ πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὶς παραχωρήσεις αὐτὲς ἦταν ἡ ἐξάλειψη ἀπὸ τὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἔργου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' πού, ὅμως, φαίνεται ὅτι ἦταν ἀντικειμενικὸ γεγονὸς ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνυπαρξίας οἰκουμενικότητας, δηλ. ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Ἀμοριανῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ πραγματικότης αὐτὴ ἀπεικονίζεται ἀνάγλυφα σὲ ἓνα ἐπεισόδιο ἀνεκδοτικῆς μορφῆς πού παραδίδεται ἀπὸ τὶς βασικὲς παραλλαγές τοῦ *Χρονικοῦ τοῦ Λογοθέτη*². Κάποτε, ὁ αὐτοκράτορας Μιχαὴλ Γ' ἔχτισε ἓνα μεγαλοπρεπὲς στάβλο καὶ ζητοῦσε κόλακες γιὰ νὰ ἐπαινέσουν τὸ ἔργο του αὐτὸ πού πίστευε ὅτι θὰ ἔμενε ἀθάνατο. Ὅταν κατέφυγε σὲ κάποιον Πέτρο, πού χαρακτηρίζεται στὸ κείμενο «λόγιος καὶ σκωπτικός» καὶ ἦταν γνωστὸς σὰν πτωχομάγιστρος ζητώντας τὴ γνώμη του γιὰ τὴν ὑστεροφημία τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στάβλου, πῆρε τὴν ἀπάντηση ὅτι αὐτὸ ἦταν ἀδύνατο γιὰ ἓνα κοπροθέσιον ἀλόγων, τὴ στιγμὴ πού Ἰουστινιανὸς ὁ βασιλεὺς, τοιοῦτον ἔργον κατασκευακῶς, τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν, καὶ χρυσῶ καὶ ἀργύρῳ καὶ πολυτίμοις μαρμάροις κατακοσμήσας,

1. Πρβλ. Lounghis, *Historiographie*, *Balkan Studies* 21 (1980), σελ. 71 καὶ τοῦ ἴδιου, *Τὸ κεφάλαιο* 27, Βυζαντινὰ 13 (1985), σελ. 1090.

2. Λέων Γραμματικός, σελ. 239, 18-20. Θεοδόσιος Μελιτηνός, σελ. 167. Συν. Γεωργ. Μον. ἐκδ. Istrin, σελ. 10, 7-10 (τὸ χωρίο πού παραθέτω). Μὲ μικρὲς παρεκκλίσεις στὸν Ψευδοσυμεών, σελ. 667, 1-3 καὶ στὴ Συν. Γεωργ. Μον., σελ. 825, 21-23.

οὐδὲ μνήμης νῦν ἀξιοῦται¹. Παρόλη τὴν ἀνεκδοτική μορφή, στὸ ἐπεισόδιο προβάλλει πολὺ καθαρά ἡ ἀγανάκτηση ἑνὸς λόγιου τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀμοριανῶν πού, διαπιστώνοντας μὲ θλίψη ὅτι ἡ δόξα τῆς οἰκουμενικότητος εἶχε ξεχαστεῖ, δὲ δίσταζε νὰ ἀποκαλέσει τὴν ἐποχὴ τοῦ ἐποχῆ κοπροθεσίων, σὲ ἀντιπαράβολή μὲ τὴν οἰκουμενικὴ ἐποχὴ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Δὲν εἶναι καθόλου παράξενο, μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτά, τὸ ὅτι οἱ πηγές πού διαμαρτύρονται γιὰ τὸ ὅτι ἡ μνήμη τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶχε πεθάνει ἐπιχείρησαν νὰ τὴν ἀναστήσουν ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἔστω καὶ χωρὶς καμιά ἀντικειμενικὴ δυνατότητα ἐπιτυχίας.

ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ Κ. ΛΟΥΤΓΗΣ

1. . . . καὶ μνήμη αὐτοῦ νῦν οὐκ ἐστί. . . . εἶναι ἡ ἄλλη παραλλαγή (Λέων Γραμματικὸς καὶ Θεοδόσιος Μελιτηνός).

